

Heda Margolius Kovály

SUB O STEA CRUDĂ

O VIAȚĂ ÎN PRAGA, 1941-1968

**„Trei forțe mi-au modelat parcursul vieții.
Două dintre ele au zdrobit jumătate din lume...”**

Privirea scrutătoare pe care Heda Margolius Kovály o îndreaptă asupra vieților dominate de soarta tragică a Cehoslovaciei în timpul ocupației naziste, apoi în perioada stalinistă aruncă lumină asupra existenței haotice a unei națiuni. Kovály a fost deportată într-un lagăr de concentrare, a scăpat dintr-un marș al morții, a făcut foamea în anii postbelici și a fost ulterior devastată de condamnarea soțului ei (infamul proces Slansky din 1952) și de executarea acestuia. Amintirile sale pline de lirism emană cu toate acestea optimism chiar și în mijlocul celor mai mari orori.

„Din când în când, citim câte o carte care ne pune într-o perspectivă mai clară necesitățile stringente și pe noi înșine, obligându-ne să ne confruntăm cu realitățile mai întunecate ale firii umane.”

– Anthony Lewis, *New York Times*

„O scriitoare minunat de expresivă... Reflecțiile asupra experiențelor sale personale relevă o deosebită capacitate de pătrundere în domeniul politicii, al comportamentului individual și instituțional, în formarea atitudinilor.”

– *Christian Science Monitor*

„O poveste a spiritului uman aflat pe o culme a neîmplânzirii sale... una dintre remarcabilele autobiografii ale secolului.”

– *San Francisco Chronicle-Examiner*

RECOMANDATĂ DE:

ISBN: 978-606-8653-57-0

9 786068 653570

Distribuție la:

tel./fax: 021.222.83.80

e-mail: carte@meteorpress.ro

www.meteorpress.ro

Redactor: *Ioana Bârzeanu*
Tehnoredactor: *Mariana Radu*
Copertă: *Alexandra Comșa*

Titlul original: ***UNDER A CRUEL STAR. A Life in Prague 1941-1968***
Copyright © Estate of Heda Margolius Kovály and Helen Epstein

© 2015 Toate drepturile asupra acestei ediții sunt rezervate
editurii METEOR PUBLISHING

Contact:
Tel./Fax: 021.222.83.80
E-mail: editura@meteorpress.ro

Distribuție la:
Tel./Fax: 021.222.83.80
E-mail: carte@meteorpress.ro
www.meteorpress.ro

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
MARGOLIUS KOVÁLY, HEDA

Sub o stea crudă - O viață în Praga, 1941-1968 /

Heda Margolius Kovály ; trad.: Eugen Damian ; red.: Ioana Bârzeanu. - București :
Meteor Publishing, 2015

ISBN 978-606-8653-57-0

I. Damian, Eugen (trad.)
II. Bârzeanu, Ioana (red.)

94(=411.16)(437)"1941/1968"
323.1(=411.16)(437)

Heda Margolius Kovály

SUB O STEA CRUDĂ

O viață în Praga, 1941-1968

Traducere din limba engleză
de *Eugen Damian*

**METEOR
PUBLISHING**

Pentru Ivan

Trei forțe mi-au modelat parcursul vieții. Două dintre ele au nimicit jumătate din lume. A treia a fost foarte mică și plăpândă, de fapt invizibilă. O pasăre sfioasă care mi s-a ascuns în coșul pieptului, la câțiva centimetri deasupra stomacului. Uneori, în cele mai neașteptate momente, pasărea se trezea, își ȋȋea capul și își flutura ȋute aripile. Atunci, și eu ȋmi ridicam capul pentru cȃ, ȋn strȃfulgerarea acelei clipe, eram sigurȃ cȃ iubirea și speranȃa sunt infinit mai puternice decȃt urȃa și furia, și cȃ undeva, dincolo de linia orizontului meu, exista o viaȃă indestructibilȃă, veșnic triumfȃătoare.

Prima forȃă a fost Adolf Hitler; a doua, Iosif Vissarionovici Stalin. Ei au fȃcut din viaȃa mea un microcosmos ȋn care s-a condensat istoria unei țȃrișoare din inima Europei. Mica pasȃre, cea de-a treia forȃă, m-a țȃnut ȋn viaȃă ca sȃ pot spune povestea.

Port ȋn mine trecutul pliat ca un acordeon, un album mic și ordonat, cu cȃrȃi poștale, pe care lumea ȋl aduce acasȃ ca sȃ-și aminteascȃ de orașele strȃine pe care le-a vizitat. E suficient ȋnsȃ sȃ ridic colțul ilustratei de deasupra pentru ca un șarpe interminabil sȃ scape dinȃuntru, un șir de zigzaguri, semnul viperei, și pe loc toate imaginile se aliniazȃă ȋn faȃa ochilor mei. Persistȃă, se intensificȃă și o clipȃă din acel trecut ȋndepȃrtat se blocheazȃă ȋn mecanismul ceasului meu interior. Acesta se oprește, are o sincopȃă și pierde o parte din prezentul imposibil de ȋnlocuit.

Deportarea ȋn masȃă a evreilor din Praga a ȋnceput la doi ani dupȃă izbucnirea rȃzboiului, ȋn toamna lui 1941. Convoiul nostru a pornit ȋn octombrie și n-aveam nici cea mai micȃă idee despre

destinație. Ordinul era să ne prezentăm la Pavilionul Expozițional, să luăm cu noi mâncare și un bagaj cu lucruri de strictă necesitate. Nimic mai mult.

Când m-am trezit în dimineața aceea, mama, care stătea la fereastră, s-a întors spre mine și mi-a spus ca un copil:

– Uite, e aproape ziuă. Și eu care credeam că soarele n-o să vrea să mai răsară astăzi.

Interiorul Pavilionului Expozițional semăna cu un balamuc medieval. Chiar și cei mai echilibrați oameni erau pe punctul de a ceda nervos. Câțiva, bolnavi grav și aduși în locul acela pe targă, au murit în scurt timp. O doamnă Tausig a înnebunit de-a binelea, și-a scos proteza din gură și a aruncat-o spre domnul și stăpânul nostru, Obersturmbannführerul Fiedler. Bebelușii și copiii mici plângeau fără întrerupere și, chiar lângă părinții mei, un bărbat chel, mic și gras, se așezase pe valiză și cânta la vioară de parcă zarva din jur nu-l privea câtuși de puțin. A cântat *Concertul în re major* de Beethoven, exersând în neștire aceleași pasaje.

M-am plimbat printre miile acelea de oameni căutând chipuri familiare. Atunci s-a întâmplat să-l văd pentru prima oară. Chiar și azi cred că este cel mai frumos bărbat pe care l-am întâlnit în viața mea. Ședea, calm și cu spatele drept, pe un cufăr negru cu colțare argintii. Purta un costum de haine negru, cămașă albă, cravată gri, palton negru și o pălărie de fetru de aceeași culoare. Avea ochi cenușii și o mustață tăiată perfect. Măinile lui subțiri și delicate erau așezate una peste alta pe mânerul unei umbrele strânse atât de bine, încât părea subțire ca o scobitoare. În mijlocul haosului, printre toți acei oameni care purtau pulovere, ghete groase și canadiene, n-ar fi părut mai distonant nici dacă ar fi fost în pielea goală.

M-am oprit uimită, iar el s-a ridicat. Cu o plecăciune și un zâmbet ușor, mi-a propus să mă așez pe cufăr, în locul liber de lângă el. Era profesor de filologie clasică la Viena. După ce naziștii au anexat Austria, s-a refugiat la Praga. Acolo l-au ajuns din urmă și germanii. Când l-am întrebat de ce nu purta haine mai practice pentru o astfel de călătorie în necunoscut, mi-a răspuns că se îmbrăca întotdeauna la fel și că nu agreea ideea de a-și schimba

obiceiurile presat de împrejurări. Oricum, a spus el, considera că este extrem de important să-ți păstrezi stăpânirea de sine *rebus in arduis*. Apoi a început să vorbească despre literatura clasică și despre Roma antică. L-am ascultat fascinată. De atunci, îl căutam ori de câte ori aveam ocazia și întotdeauna mă întâmpina cu un zâmbet curtenitor și, așa mi se părea mie, cu plăcere.

Două zile mai târziu, ne-am urcat în tren. Deși în anii care au urmat am trăit experiența unor călătorii infinit mai îngrozitoare, aceasta mi s-a părut cea mai rea pentru că a fost prima. Dacă orice început e dificil, cel al privațiunilor e cel mai greu. Încă nu eram deprinși cu zgomotul împușcăturilor, urmat de țipete agonizante, cu setea insuportabilă și nici cu atmosfera sufocantă din vagoanele pentru vite înșesate de oameni.

La Łódź am fost întâmpinați de o furtună de zăpadă. Nu era decât luna octombrie, iar în cei trei ani petrecuți acolo nu am mai avut parte de un asemenea viscol. Am plecat din gară, înaintând cu greutate împotriva vântului, și am văzut pentru prima dată oameni care mureau de foame și copii mici aproape dezbrăcați, cu picioarele goale în zăpadă.

După câteva zile, hoinăream printr-un subsol. Tinerii din lotul nostru ședea pe jos în jurul unei lămpi cu kerosen și cineva cânta la muzicuță cântece populare cehești. Lampa proiecta umbre stranii pe tavanul arcuit, făcându-l să semene cu bolta unei catedrale. M-am oprit în prag și m-am gândit: acum ar trebui să apară un înger și să pună o pecete de sânge pe frunțile celor care vor muri aici.

Lagărul de concentrare din Łódź, numit oficial Ghetoul Litzmannstadt, făcea parte din periferia orașului, o mahala dărăpănată înconjurată de un zid construit din scânduri și sârmă ghimpată. După ce am sosit acolo, oamenii din lotul nostru au locuit un timp împreună într-una dintre puținele clădiri intacte din ghetou și, din când în când, mă mai întâlneam cu profesorul meu. Câteva săptămâni mai târziu, a sosit un alt lot și ni s-a ordonat să ne mutăm. Ne-am împrăștiat prin imobilele deja populate de aproape o sută de mii de evrei polonezi, care trăiau în condiții inimaginabile, și am pierdut legătura cu el.

Unul dintre cei care veniseră cu noi era medicul nostru de familie, un extraordinar domn în vârstă, care mă cunoștea de când mă născusem. Avea acum peste șaptezeci de ani, dar în fiecare zi ieșea pe străzile înguste ale ghetoului, mergând mereu cu același pas, cu bastonul într-o mână, căutându-i pe cei care aveau nevoie de ajutorul lui. Rezervele de medicamente erau jalnice, dar el spunea că doar simpla apariție a unui medic îl făcea pe pacient să se simtă mai bine. M-am bucurat atunci când a fost de acord să-l ajut. Rătăceam amândoi de la o magherniță la alta, urcam mii de trepte și, de multe ori, nu-i puteam oferi bolnavului nimic altceva decât câteva vorbe de alinare. Adesea, trebuia să aduc mai întâi o găleată cu apă ca să spăl și să curăț puțin în jurul pacientului pentru ca doctorul să-l poată examina.

Într-o zi, am intrat într-o încăpere aproape goală, dar curățată lună, în care zăcea un copil în mijlocul unui morman de zdrențe, un băiețel de vreo patru ani, un schelet mic cu ochi mari. Mama lui, atât de slabă încât părea ea însăși un copil, plângea tăcută într-un colț. Doctorul și-a pus stetoscopul, a ascultat o vreme, l-a mângâiat pe băiețel pe cap și a oftat; nu putea face nimic mai mult. În clipa aceea, copilul s-a întors spre mama lui și i s-a adresat cu asprime, ca un adult:

– Vezi, mamă? Ți-am spus mereu că mi-e foame, dar nu mi-ai dat nimic de mâncare. Iar acum o să mor.

Ieșind din casă, am fost opriți de o bătrână care ne-a rugat să intrăm în clădirea următoare. Acolo locuia un bărbat bolnav, zicea ea, pe care nu-l mai văzuse nimeni de câteva zile. Imobilul era pustiu, crăpat în două de la acoperiș până în pivniță, gata-gata să se prăbușească. Ne-a luat ceva timp până am găsit singura încăpere care mai avea ușă. Am bătut, dar n-a răspuns nimeni. Apoi doctorul a deschis ușa și am intrat. Pe fâșia îngustă de podea era întinsă o saltea ruptă. Un morman de zdrențe murdare și de gunoaie într-un colț; lângă saltea, o valiză plină pe jumătate cu cărți. Pe saltea zăcea un bărbat mort pe al cărui corp mișunau nenumărați păduchi albi și grași. Păduchii se târau și pe chipul lui Venus din Milo, care zâmbea de pe pagina cărții deschise pe pieptul mortului. Cartea îi căzuse din mână în timpul agoniei.

M-am aplecat asupra lui. Era profesorul meu.

Doctorul a constatat:

– E mort doar de câteva ore.

Cam după un an, în timp ce munceam, am auzit clopotul singurei mașini de pompieri. Deși lucrul acesta se întâmpla aproape zilnic, am știut că incendiul avea loc în casa în care locuiam. Era strict interzis să-ți părăsești locul de muncă, dar m-am furișat afară și am alergat de-a lungul zidurilor spre casa căzută pe jumătate în ruină în care ne adăpostisem. Am ajuns cu răsuflarea tăiată și n-am găsit-o acolo decât pe mama, care arunca într-o valiză lucrurile de strictă necesitate. După câteva clipe, a sosit în fugă și tata. Deși era deja destul de slăbit, a început să alerge de colo-colo, încercând să dea o mână de ajutor. Vărul meu Jindrisek zăcea nemișcat pe un morman de cârpe, ținut la podea de tuberculoza care-i afectase aproape toate organele. Ochii lui negri urmăreau fiecare mișcare pe care o făceam. Pompierii au înconjurat casa. Era mult fum și se auzeau țipete. Frigul era crâncen, iar apa nu curgea, dar nimeni n-a intrat în panică. Chiar și în momentele acelea, resemnarea a avut câștig de cauză. Îmi amintesc cum, împreună cu tata, am târât afară două valize, am așezat-o pe ele pe mama, învelită în păături, după care m-am întors în casă să-l iau și pe Jindrisek.

Pompierii nu m-au mai lăsat să intru în casă. Unul dintre ei m-a împins cu bățul și, în timp ce tata încerca să-l oprească, m-am strecurat înăuntru. Jindrisek s-a străduit să se ridice, dar n-a fost în stare. Am început să țip la el cu sălbăticie și disperare. I-am petrecut brațul în jurul gâtului meu – era extrem de greu pentru un om numai piele și os – și l-am târât afară, strigând la el tot timpul și încercând să-i transmit o fărâamă din voința și din energia mea. Am trecut peste prag. Am traversat curtea. Apoi strada. Cu fiecare pas, se lăsa tot mai greu, dar am ajuns până la urmă și s-a prăbușit, extenuat, peste o valiză. Mama l-a învelit și i-a luat capul în poală. Tata și cu mine am rămas în picioare lângă ei, iar eu mi-am lipit fața de umărul lui.

Până la urmă, focul a fost stins și am târât valizele înapoi în casă. Oamenii au început să se ajute unii pe alții, cu toții eram extenuați din cauza efortului și a emoțiilor. După ce am așezat totul

la loc, am pus la încălzit o oală mare cu apă. Jindrisek zăcea pe podea, cu fața spre perete, ochii închiși și un zâmbet ușor pe față. M-am dezbrăcat încet, m-am spălat bine, m-am pieptănat, mi-am pus hainele, mi-am lustruit pantofii și m-am întors fără grabă la lucru.

Jindrisek a murit trei săptămâni mai târziu. Când m-am întors de la lucru într-o seară, mama mi-a spus în șoaptă că-i ceruse să cânte imnul național al Cehiei, *Unde e casa mea?*, și un cântec popular intitulat *Unde s-au dus zilele tinereții mele?* M-am așezat lângă el pe podea. Intrase în comă. Am încercat să-i vâr în gură câteva linguri de mâncare. Deși în stare de inconștiență, pofta de mâncare era atât de intensă, încât și-a încheștat dinții de lingură. A trebuit să depun ceva efort pentru a i-o smulge din gură. Mi-am strecurat mâinile sub capul și sub spatele lui și l-am ținut așa. A încetat să respire după câteva minute.

Mama s-a rugat, dar mie mi s-a părut fără rost să intervin pe lângă Dumnezeu pentru cineva care a trebuit să moară la șaisprezece ani după o suferință atât de mare. Nimic nu e mai absurd și mai crud decât să mori înainte de a fi vinovat de păcatele care ți-ar putea justifica moartea. Multă vreme după aceea, am avut senzația că ochii negri și îndurerați ai lui Jindrisek mă urmăreau din colțul unde stătuse cândva.

Uneori mi se pare că oamenii care spun că totul trece habar n-au despre ce vorbesc. La trecutul real se gândea Jindrisek în timp ce zăcea în colțul lui, pe podea, și mă urmărea ieșind afară, în lumina soarelui și în frig. La el s-a gândit și mama în timp ce-i cânta *Unde e casa mea?* nepotului ei muribund din spatele sârmei ghimpate a ghetoului din Łódź. Adevăratul trecut este închis în sine însuși și nu lasă în urmă nicio amintire.

Mi se pare de necrezut faptul că, după lovitura de stat comunistă din 1948, în Cehoslovacia oamenii au mai fost încă o dată bătuți și torturați de poliție, că au mai existat lagăre de prizonieri și că, dacă cineva ne-ar fi spus adevărul, am fi refuzat să-l credem. Atunci când aceste fapte au fost discutate la posturile de radio străine, de pildă Radio Europa Liberă și BBC, am crezut că nu era altceva decât dovada modului în care ne mințeau „imperialiștii”. Impactul total al terorii staliniste din anii 1950 a fost cel care ne-a deschis ochii.

Nu este greu pentru un regim totalitar să țină lumea în ignoranță. Odată ce renunți la libertate de dragul „necesității implicite”, pentru disciplina de partid, pentru supunerea în fața regimului, pentru slava și gloria Patriei, ori pentru orice alt substitut oferit cu atâta convingere, încetezi să mai revendici cunoașterea adevărului. Încet, picătură cu picătură, viața începe să se scurgă din tine de parcă ți-ai fi tăiat venele; te condamni de unul singur la neputință.

În ultimul lagăr de concentrare în care am fost prizonieră în timpul războiului am muncit într-o cărămidărie, departe de baracamente. Era sfârșitul unei toamne frumoase, dar friguroase. Dimineața, cu mult înainte să se crape de ziuă, stăteam aliniate pentru apel și o crustă groasă și înghețată acoperea pământul. Nu se înmuia până după-amiază. Nu purtam decât niște cămăși din pânză de sac, fără pantofi, fără lenjerie. Aveam obiceiul să adunăm diverse bucăți de hârtie risipite în jurul locurilor noastre de muncă, provenite mai ales de la sacii grei de ciment care erau aruncați. Deși era strict interzis, le îndesam pe sub cămăși ca să nu înghețăm așa de tare. Apelul de dimineață dura două ore. Apoi mășăluiam spre

un trenuleț caraghios alcătuit din vagoane-platformă. Fiecare susținea două banchete lungi ridicate pe podeaua de lemn. Călătoria dura o oră. Apoi mergeam pe jos o jumătate de oră până la fabrică, timp de douăsprezece ore treceam cărămizile din mână în mână, urma călătoria de întoarcere în lagăr, un alt apel, puțină supă de napi, o felie de pâine și o noapte scurtă și agitată.

Pentru majoritatea fetelor, călătoria cu trenul era cea mai rea. În ora aceea înghețam atât de tare, încât atunci când ajungeam la destinație mai curând ne prăbușeam decât coboram din tren. Dura o jumătate de zi până când reușeam să ne mai încălzim nițel. Dar mie îmi plăceau călătoriile. Șinele de tren traversau o zonă sub care fusese construit un întreg complex industrial. Aburii țâșneau din pământ în multe locuri, construcții misterioase de fier și fantastice țevi contorsionate răsăreau din solul acoperit cu mușchi al pădurii. Soarele răsărea întruna și, pentru că o ceață groasă plutea mereu deasupra pământului, razele lui o străpungeau și colorau pâcla aceea într-o mare varietate de nuanțe intense de roz, oranj, auriu și albastru. Printre aburii sclipitori se iveau siluetele întunecate ale arborilor și tufișurilor, care se aplecau spre noi, apoi se făceau din nou nevăzute. Câteva pâlcuri de copaci mi se păreau extrem de frumoase și le căutam de fiecare dată cu privirea. Chiar și azi îmi amintesc de un molid dezrădăcinat care se odihnea pe un dâmb, în timp ce un altul, la fel de frumos, se ridica drept și solemn de parcă ar fi străjuit trupul camaradului prăbușit la pământ.

Duminica era destinată muncilor din lagăr, dar, de cele mai multe ori, nu primeam hrană deloc, deoarece kommandantul calculase că până și un nap înmulțit cu o mie însemna o frumoasă sumă de bani pe piața neagră. Ca urmare, în cele mai multe duminici am postit. Până când conducerea întreprinderii pentru care lucram s-a plâns că forța de muncă leșină luna și e inefficientă din punctul de vedere al costurilor.

Patronul cărămidăriei, în care lucram aproximativ cincizeci dintre noi, era un tip ciudat. Probabil că era de origine rusă sau germano-rusă, slab, cu o claie de păr alb, și purta întotdeauna o rubașcă neagră încinsă cu o curea. Repeta întruna, spre amuzamentul nostru, că dacă nu munceam ca să ajutăm Reich-ul să iasă victorios, atunci vor veni rușii și ne vor omorî pe toți.

Într-o luni, a sosit la cărămidărie un tren cu cărbune și ni s-a ordonat să-l descărcăm fără întârziere. Bucățile de cărbune erau uriașe, amestecate cu pietre, și doar puține dintre noi aveau suficientă putere să ridice lopețile. După câteva ore, majoritatea fetelor zăceau pe grămezile de cărbune, extenuate, aproape în stare de inconștiență. În momentul acela, a apărut șeful nostru și a început să țipe: ce fel de muncitoare eram dacă nu știam nici măcar să mânuim o lopată? La câți bani ne plătea el, noi nu făceam altceva decât să huzurim.

Nu știu ce m-a apucat dintr-odată. Probabil că postul îndelungat îmi afectase mintea. Am aruncat lopata cât colo și am strigat și eu la el: cum îndrăznește să țipe la noi? Cele mai multe dintre noi erau studente, femei educate. Dacă aștepta de la noi să prestăm munci grele, de ce nu se îngrijea să fim bine hrănite și tratate ca niște muncitoare? Fata care zăcea pe mormanul de cărbune de lângă mine m-a apucat de glezne și a încercat să mă dea jos, dar am continuat să strig de parcă-mi pierdusem mințile. Șeful s-a holbat la mine, dar n-a scos arma și nici n-a chemat gardienii. Spre uimirea tuturor, s-a întors pe călcâie și a plecat. Restul zilei l-am petrecut într-o stare de neliniște, așteptându-ne să suferim consecințele comportamentului meu nebunesc. Dar nu s-a întâmplat nimic.

A doua zi dimineată, șeful a apărut imediat după ce pusesem mâna pe lopeți și a întrebat: *Wo ist die Studentin?* Furia mea se potolise de mult și am înghețat de frică în timp ce m-a condus în interiorul cărămidăriei. Dar omul acela ciudat m-a anunțat pe un ton sec și mai curând politicos că, începând din ziua aceea, urma să lucrez la cuptor, aducând cărbunele de afară cu o roabă și alimentând focul. Acesta era visul oricărui deținut dintr-un lagăr de concentrare: să lucreze sub un acoperiș, într-un loc unde e cald. Totuși, era o muncă pentru doi bărbați zdraveni, iar eu nu m-aș fi putut descurca cu niciun chip dacă lucrătorii dinăuntru, niște prizonieri de război francezi cumsecade, nu m-ar fi ajutat. De fapt, ei făceau o bună parte și din munca mea.

Într-o zi, spre seară, a apărut șeful însoțit de doi francezi, cărora le-a ordonat să mă ajute să aduc un transport de cărbune. S-a întors după vreo oră, le-a spus să plece, mi-a cerut să mă așez lângă el pe o poliță de piatră din peretele cuptorului și mi-a zis doar atât: povestește-mi.

N-o să uit cât voi trăi locul acela întunecat ca o peșteră, pereții negri brăzdați de reflexiile flăcărilor, bătrânul îmbrăcat în negru care asculta și asculta și părea să se usuce și să se micșoreze sub ochii mei de parcă, cu fiecare propoziție, o parte din el se veștejea. O singură dată am mai trăit o experiență similară – cu propriul meu copil atunci când m-am încumetat să-i spun cum a murit tatăl lui.

I-am povestit bătrânului îmbrăcat în rubașcă despre ghetoul din Łódź, unde vidanjorii fluierau pasaje din Beethoven în timp ce lucrau și unde aproape o sută de mii de oameni fuseseră uciși sau muriseră de foame. I-am povestit cum trenurile aduceau din satele poloneze bărbați cu capete însângerate și femei înfășurate în broboade. După ce garniturile plecau mai departe, femeile își desfăceau broboadele și își scoteau bebelușii din ele, unii morți deja prin sufocare, dar alții încă în viață, salvați din fața baionetelor germane. I-am povestit cum, după câteva luni, au sosit trupele SS și i-au aruncat pe bebelușii aceia în camioane și i-au dus în camerele de gazare. I-am vorbit despre execuțiile publice, despre spânzurătorile în care cadavrele atârnavă săptămâni de zile în timp ce noi treceam pe lângă ele, despre căruțele cu haine însângerate pe care le rupeam fâșii și le coseam sub formă de covorașe ca să le țină de cald la picioare tanchiștilor germani. Cum, atunci când frontul a ajuns la o aruncătură de băț de lagărul nostru, un colonel neamț împopoțonat cu trese de aur ne-a adunat pe toți și a declarat: „Trebuie să evacuăm ghetoul, dar nu vă temeți, vă dau cuvântul meu de ofițer german că nu veți păți nimic. Vom avea grijă de voi...” Și cum, după o săptămână, cei care au supraviețuit călătoriei în vagoanele sigilate pentru vite au pășit pe poarta gardului electrificat și au nimerit direct în fumul negru de la Auschwitz.

Uitasem unde mă aflam și cu cine vorbeam. Am văzut din nou clădirea Auschwitzului, barăcile care fuseseră înainte grajduri de cai și care adăposteau acum o mie de fete rase în cap, pe jumătate nebune, care urlau sub șfichiul biciului ca o haită de lupi. Gardienii, înnebuniți de furie în aceeași măsură în care prizonierii se comportau ca niște demenți din cauza suferinței și a terorii, alergau în sus și-n jos prin aripa centrală a blocului, biciuind cu o furie oarbă fetele din grajduri. Și peste toate astea, doamna Steinova din

Praga stătea în picioare pe o platformă, rasă pe cap ca noi toate, și cânta aria „Lumina lunii în părul meu de aur” din *Rusalka* lui Dvořák la ordinul Kommandantului care hotărâse că în blocul său atmosfera trebuia să fie veselă.

M-am văzut pe mine însămi pe când îngenuncheam o zi și-o noapte, cu genunchii zgâriați de pământul nisipos, sprijinind fetele care leșinau, deoarece știam că cea care se prăbușea nu avea să se mai ridice de acolo niciodată. De data aceea, una dintre fete a încercat să evadeze. Tot Auschwitzul a trebuit să îngenuncheze până când au prins-o, iar atunci când au făcut-o, au mobilizat lumea pentru apel, i-au zdrobit mâinile și picioarele în timp ce noi priveam și de-abia după aceea au târât-o spre camera de gazare.

Dar n-am spus prea multe despre Auschwitz. Limbajul uman nu poate exprima decât numai ceea ce mintea e în stare să rețină. Nu poți descrie loviturile de ciocan care-ți sfărâmă craniul. În schimb, i-am povestit bătrânului, în detaliu, viața pe care o duceam în lagărul din care plecam în fiecare dimineață și ne îndreptam spre cărămidărie. I-am mai povestit că printre noi au fost și fete care veniseră direct de acasă și că vreo douăsprezece erau însărcinate. Într-o seară, au fost adunate în cazarma principală și nu le-am mai văzut niciodată. A doua zi dimineață, s-a dat ordinul special de a curăța bălțile de sânge de pe podeaua cazarmii.

Nu-mi aduc aminte ce i-am mai povestit. Știu doar că n-a scos un cuvânt în tot timpul acesta, iar atunci când am auzit ordinele strigate afară, ceea ce însemna că trebuia să ne întoarcem în lagăr, adică trebuia să ne ridicăm și să plecăm, el a rămas neclintit, ghemuit parcă în sine însuși, cu capul sprijinit în palme.

Omul acela trăia în Germania nazistă și avea zilnic contact cu un lagăr de concentrare și cu prizonierii, și totuși nu știa nimic despre ei. Sunt foarte sigură că habar n-avea. Pur și simplu credea că era vorba de deținuți condamnați de un tribunal obișnuit pentru delictelor săvârșite.

Lumea mă întreabă adesea: cum de ai reușit? Să supraviețuiești lagărelor! Să evadezi! Toți presupun că e ușor să mori, dar că lupta pentru a rămâne în viață cere un efort supraomenesc. În general, lucrurile stau exact invers. Probabil că nimic nu e mai greu decât să-ți aștepți pasiv moartea. A rămâne în viață este ceva simplu și firesc și nu presupune luarea unei anumite decizii.

Cred că ideea de a evada își are originea pe vremea când Franz, gardianul nostru, a mai împușcat o față. Mășăluiam deja de câteva săptămâni. Frontul de Est se apropiase atât de mult de lagărul nostru, încât puteam auzi șuierul luptei. Lagărul a trebuit evacuat. Paza a fost întărită; am primit haine civile – luate, așa cum am aflat ulterior, de la cei uciși în camerele de gazare – și o rație suplimentară de pâine. Apoi, sub amenințarea unui număr dublu de baionete, am pornit la drum spre vest, urmând să părăsim Polonia și să intrăm în Germania.

Coloana noastră se târa pas cu pas prin zăpada înghețată. Doar câteva dintre noi mai aveau puterea să se uite în urmă atunci când, din spate, se mai auzea câte o împușcătură. De la răsăritul până la apusul soarelui, roșcovanul Franz se ținea cât mai aproape de mica Eva, manifestând față de ea o grijă părintească. Șterpelea mâncare pentru ea și, în general, era extrem de binevoitor în ceea ce o privea. Se întorcea înapoi doar din când în când, mai ales atunci când coloana descria o curbă convenabilă, și trăgea cu arma înspre coada ei, acolo unde erau întotdeauna câteva fete rămase în urmă. Ori de câte ori nimerea ținta, alerga înapoi împreună cu un alt gardian. Amândoi săpau și scurmau o vreme în șanțul de pe marginea drumului. Pe urmă, Franz se întorcea în grabă să se gudure pe lângă îngrozita Eva, care nu avea decât cincisprezece ani și suspina cât era noaptea de lungă.

În timpul acelor zile și săptămâni de marș, am mers lângă Hanka, cu capul plecat, uitându-mă la picioarele noastre goale care se afundau în mocirlă. Vorbeam puțin, cu glas scăzut și doar despre un singur lucru: evadarea. În timp ce Franz a tras ultimul glonț de care-mi amintesc, am trecut pe lângă un indicator pe care scria cu litere grosolane SPRE PRAGA. Am încetinit, ne-am strâns mâinile și ne-am făcut reciproc promisiunea oarecum ridicolă de a nu ne abate de la acea direcție. Orice-ar fi fost, trebuia să ajungem la Praga. Din momentul în care am lăsat în urmă lagărul și am auzit împușcăturile soldaților din SS care lichidau fetele din barăcile spitalului, nu ne-am mai gândit la nimic altceva decât la evadare. Multe dintre deținute se gândeau la același lucru; unele chiar au făcut câteva încercări timide. Undeva, de-a lungul drumului, se lăsau să lunece în tufișuri și așteptau trecerea coloanei. Pe urmă însă, reveneau mereu în rând. Era prea greu să faci față necunoscutului de una singură.

– Vezi, a spus Hanka, atâta timp cât mășăluim în felul acesta, laolaltă, nu putem face nimic altceva decât să mergem întruna și să așteptăm până când ne împușcă Franz. Nu ne putem reproșa nimic și nimeni nu se poate aștepta de la noi să facem mai mult. Dar odată ce devenim libere, totul depinde de noi. Pe urmă trebuie să acționăm.

M-am gândit că avea dreptate. Atâta timp cât mășăluiam împreună, simțeam alinarea conferită de ideea că aparții unei mulțimi. Laolaltă tremuram și sufeream de foame sau din cauza tratamentului brutal la care eram supuse. Împărțășeam un destin comun, o călătorie comună, iar la finalul călătoriei probabil că am fi avut parte chiar și de aceeași moarte. Dar trebuia să ne eliberăm... În momentul acela am înțeles – un singur act era de-ajuns. O singură hotărâre era suficientă și așa fi dobândit cea mai mare libertate atinsă vreodată de cineva pe pământ. Odată scăpată de sub amenințarea baionetelor, așa fi ieșit în afara sistemului. N-aș mai fi aparținut vreunui loc ori vreunei persoane. Nimeni n-ar mai fi avut cunoștință de existența mea. Poate că așa fi câștigat doar câteva zile sau câteva ore, dar ar fi fost o libertate despre care milioane de oameni nu-și pot face nici cea mai mică idee. Nu m-aș mai fi gândit la niciun fel de constrângeri sau de ordine. Capturată, așa fi fost ca o pasăre împușcată în zbor, ca vântul care umflă vela.

De obicei dormeam sub cerul liber, dar în noaptea aceea ne-am oprit într-un sat. Mai întâi, am stat în picioare pe o pajiște, urmărind de ochii curioși din spatele ferestrelor, apoi de-a lungul zidului care înconjură o gospodărie de mari dimensiuni. În cele din urmă, am intrat pe poartă într-o curte întinsă, pe urmă am trecut de poarta mai mică a unui gard de țărui și am ajuns în curtea interioară din jurul unui hambar uriaș. Hanka a ridicat din umeri și a zis:

– Asta e. La noapte n-avem de ce ne face griji – nici măcar un șoarece nu poate scăpa de aici. Ușa hambarului, un gard și un zid!

Așteptând cina, am frământat multă vreme noroiul cu picioarele. Sătenii ne-au dat de mâncare din proviziile lor: doi cartofi calzi de fiecare. Apoi au urmat intrarea grăbită în hambar și goana după un loc de dormit unde, fiind întuneric beznă, existau cele mai mici șanse să fii călcată pe față de un sabot de lemn.

Preț de o clipă, am rămas lângă poarta hambarului. Cu siguranță că, până dimineață, nu avea cine să stea treaz și să ne păzească. Gardienii vor trage un pui de somn așa cum făceau mereu atunci când ne puteau închide undeva. Lacătul atârnat de două cuie ruginite bătute în ușa hambarului era unul obișnuit.

– Ascultă! Una dintre fete m-a luat de mână și m-a împins în umbra din spatele ușii. Am auzit că mâine schimbăm direcția spre nord. N-o să mai fim niciodată atât de aproape ca azi.

Se pare că toată lumea știa ce se petrecea în mintea mea!

– Uite ce-am găsit: o pereche de pantofi! Mie nu-mi vin, iar fețele sunt legate de pingele cu sârmă, dar sunt mai buni decât nimic.

Am ascuns pantofii sub palton. Apoi m-am mai uitat o dată la lacăt. Pentru că posedam cea mai mare comoară pe care o poate avea un prizonier – un cuțit – și-l păstrasem luni de zile pentru o asemenea ocazie, m-am gândit că cel mai bine era să scot chiar atunci un cui. Am mai sporovăit cu Hanka până când am adormit, dar saltul în libertate părea prea riscant. Presupunea o hotărâre clară; nu eram obișnuite să gândim limpede și aproape că uitasem cum se ia o decizie. Am adormit în mijlocul unei fraze, fără să fi pus la cale vreun plan.

M-am trezit din somn tresărind, cu senzația că eram pe cale să scap ceva de o importanță crucială. Trebuia să fac de grabă un anumit lucru – o, da! În jurul meu, beznă și foșnetul paielor. Din când în

când, un geamăt slab, de parcă un animal mare și obosit s-ar fi întors de pe-o parte pe alta și s-ar fi întins în întuneric. Fantele dintre scândurile hambarului începuseră să pâlească. În curând, avea să se facă ziuă. Am scuturat genunchiul care mă împungea în coaste.

– Hanka! Hai să mergem!

Hanka s-a trezit imediat și a înțeles ce i-am spus, dar nu-și putea veni în fire.

– Mi-e așa de frig, a spus ea, și a dat să se vâre înapoi sub paie.

– Hanka, eu plec, am șoptit. Dacă vrei, vino după mine. Dar repede.

La ușă, am scos și cel de-al doilea cui. Gardianul de serviciu încă mai sforăia pe undeva. În întuneric se ivise palida prevestire a luminii; zorii erau aproape.

Mi-am înfășurat într-o pânză capul ras cu doar șase luni în urmă la Auschwitz. Apoi am început să culeg paie de pe palton, dar nimeni nu venea după mine. În cele din urmă, ușa s-a deschis și Hanka a ieșit afară în fugă. Nu-i lăsasem timp să se răzgândească. Am sărit gardul și am traversat în goană curtea în direcția locului în care zidul exterior era prăbușit și putea fi ușor escaladat. Înainte să mă ridic din genunchi de partea cealaltă a peretelui, Hanka a aterizat lângă mine. Încă nu ajunsesem la cotul pe care-l făcea zidul, că după noi a mai apărut un cap. Era Zuzka, care ne-a șoptit cu voce răgușită:

– Mana și Andula vin în spatele meu.

Ne-am înghesuit toate trei într-o adâncitură din zidul gospodăriei vecine. Mana a venit spre noi alergând. Am văzut-o și am auzit în același timp o împuscătură; Andula n-a reușit să scape.

Ne-am ghemuit în micul ascunziș. Tremuratură noastră era atât de puternică, încât aproape că putea fi auzită. Cineva a spus:

– Hai să ne întoarcem.

– Prostii. Odată ce-ai scăpat, doar n-o să te târăști înapoi, nu? Acum sunt într-o mare încurcătură. În primul rând, bătrânul o să le facă zile fripte pentru că au măcelărit o fată în mijlocul satului – știi doar că nu-i place chestia asta – și pe urmă trebuie să facă apelul. Până să le numere pe toate și să găsească o modalitate de a explica de ce lipsesc patru fete, noi o să fim la kilometri distanță.

Părea logic și ne-am calmat. Răsărea soarele. Din locul în care ne aflam, vedeam șesul care se unduia ușor la orizont. Nu era prea multă

zăpadă, doar pământ și arbori golași. Peisajul era neted ca în palmă, fără păduri, fără urmă de ascunzători. În depărtare, se vedeau coloanele de bărbați flancați de grupuri de soldați, probabil prizonieri de război.

Chiar în momentul acela, a apărut de după colțul zidului o fetiță slăbuță, de vreo doisprezece ani, cu două felii mari de pâine în mâini.

– Să nu vă fie frică de mine, a rostit ea în cehă. Știu cine sunteți.

Când mi-am revenit din șoc, am bolborosit cuprinsă de panică:

– Fetițo, pentru numele lui Dumnezeu, n-ai voie să vorbești cu noi. Du-te acasă! Fugi!

Fetița ne-a zâmbit și i-a dat pâinea Manei.

– Ia-o, a zis ea. Avem destulă. O să vă scot de aici. Sunt sigură că vreți să vă duceți acasă și nu știți pe unde.

– Fugi! Ce-ar zice mama ta dacă ar ști unde ești? Fugi!

Dar copila s-a uitat într-o parte și am văzut o femeie în vârstă, cu o basma pe cap, care stătea în picioare și aproba dând din cap.

– E mama! Ea m-a trimis. Și noi suntem cehe.

O clipă, ne-am uitat la ea uimite, apoi am început să ne smulgem una alteia pătratele vârgate de pe spate, care indicau faptul că eram deținute într-un lagăr de concentrare. După câteva secunde, am pornit la drum, alergând pe câmp după fetiță. Era și timpul.

Deja lumea se trezise. Din fericire pentru noi, drumurile erau aglomerate. Căruțele înțesate, în care-și găsiseră loc familiile evacuate și diverse obiecte din gospodăriile lor, înaintau cu greutate alături de detașamentele de prizonieri aflate sub pază și de oamenii din zonă care se duceau la lucru. Unii dintre ei se întorceau să se uite la noi, dar iuțeam pasul și mergeam cu ochii în pământ. Tâmpilele noastre pulsau în ritmul unei bucurii aproape nebunești. Libere în sfârșit! Fără baionete! Fără sârmă ghimpată sau electrificată!

Hanka mergea lângă mine, cugetând cu glas tare:

– Știi, un singur lucru mă deranjează: faptul că, în acest moment, existăm cu totul în afara legii.

M-am uitat la ea și am izbucnit în râs. Am râs până când mi-au dat lacrimile. Am râs așa cum nu mai râsesem de cel puțin cinci ani de zile.

Se întuneca. Fetița ne părăsise cu mult timp în urmă, dându-ne la despărțire o mulțime de sfaturi utile – pe ce drum să mergem, unde să găsim oameni de încredere, pe cine să evităm. Mulțumită ei, am ajuns la linia de demarcație care separa Reich-ul german de teritoriul trunchiat al fostei Republici Cehoslovace, care se numea acum Protectoratul Boemiei și Moraviei. Protectoratul fusese ocupat de nemți în 1939.

Înfometate și extenuate, de-abia ne mai târam picioarele, iar vântul înghețat se strecura printre zdrențele noastre și ne pătrundea până la os. Dar acele prime ore de libertate ne schimbaseră în bună măsură. Umbrele apatice și epuizate care evadaseră dintr-o situație deznădăjduită erau cuprinse acum de dorința sălbatică de a trăi. Nu mai era îndeajuns să-i facem morții în ciudă cu câteva ore sau zile suplimentare de libertate. Acum credeam cu tărie că găsisem drumul de întoarcere la viață. Frica și speranța ne-au mânat pe această cărare îngustă pe care stânjenitorul bun-simț n-ar fi îndrăznit niciodată s-o apuce; frica și speranța ne salvară de nenumărate ori în acei ani în care șansele de a da dovadă de curaj sau de ingeniozitate fuseseră extrem de rare.

Drumul cotea, coborând la vale, spre satul unde se vedea o fabrică enormă. Am oprit un băiețel și l-am întrebat:

– Unde stă domnul Cermak?

– Nu există aici niciun domn Cermak.

– Probabil că am înțeles greșit numele. E ceh. Cunoști niște cehi care locuiesc aici?

– Aici nu sunt cehi deloc, a răspuns băiețelul.

Și mai departe? Ne-am ascuns în tufișurile de pe marginea drumului și ne-am sfătuit. Am auzit şuieratul unei sirene: schimbul fabricii locale se terminase și un grup de femei, care munceau acolo, s-a apropiat de noi. Le-am auzit vorbind de la distanță. Poloneze! Am rămas în ascunzișul nostru până când am văzut o femeie singură. Părea ostenită și nu cu mult mai în vârstă decât noi. Zuzka și-a luat inima în dinți și s-a târât afară din tufișuri:

– *Prosze pani...*

Fără să ezite, femeia ne-a invitat în casa ei. Locuia ceva mai jos, într-un bordei mizerabil și dărăpănat. Fetița ei o aștepta în prag. După ce ne-am așezat, i-am relatat povestea pe care o născosisem pe drum: că veneam din Germania, dintr-un lagăr de muncă, că avusese loc un raid aerian în cursul căruia toate bunurile și documentele noastre fuseseră distruse și că acum încercam să ne întoarcem acasă. În cele din urmă, una dintre noi a îndrăznit să rostească ceea ce voiam să știm: cum puteam traversa linia de demarcație?

Tânăra poloneză ne-a ascultat în tăcere. Oare crezuse ceva din ceea ce-i povestisem? Greu de spus. Dar ne-a făcut o propunere: o cehă care locuia în celălalt capăt al satului ar fi putut să ne ajute. Trebuia să așteptăm să se lase întunericul, apoi ea urma să ne ducă acolo.

Tăcute, mergând aproape în vârful picioarelor, am străbătut în viteză satul de la un capăt la celălalt. Călăuza noastră a bătut în oblonul închis al unui bordei alb care lucea stins în întuneric. Dinăuntru s-a auzit o voce hotărâtă de femeie, iar după un schimb de șoapte ușa s-a deschis. Am înțeles din viteza cu care a dispărut prietena noastră poloneză că nu crezuse o iotă din povestea pe care i-o spuseseam și că fusese perfect conștientă de pericolul pe care și-l asumase conducându-ne până aici.

Durdulie și energică, doamna Nemcova n-a așteptat să-i dăm explicații. Ne-a poftit în bucătăria care strălucea de curățenie, ne-a așezat în jurul unei mese acoperite cu o față de masă albă și a pus la mijloc o pâine. Strângând din dinți, ne și vedeam cum mușcam din pâinea aceea. Ne-am gândit că era, cu siguranță, un semn de ospitalitate. Cine-și permitea, în toiul războiului, să renunțe la o pâine? Dar doamna Nemcova a scos un cuțit și a tăiat niște felii atât de groase, încât jumătate din pâine a dispărut. În momentul acela,

totul a pălit, lumea întreagă s-a dat în lături. Nimic nu mai era viu în univers în afară de noi patru și de acea minunată pâine enormă, care mirosea atât de ispitor.

Fără îndoială că doamna Nemcova avea ceva experiență cu oameni ca noi. Cunoștea o trecere peste graniță și ne-a spus că, de fapt, seara aceea era tocmai potrivită pentru că fusese planificată o petrecere la cârciuma din sat. Pe la ora zece, toți polițiștii vor fi beți. La zece și jumătate, ne-am furișat afară din casa ei. Nu se vedea nicio lumină nicăieri. În depărtare se auzeau muzică, voci și lătratul câinilor.

Doamna Nemcova ne-a luat de mâini pe mine și pe Hanka. Zuzka și Mana ne-au urmat îndeaproape. Am trecut printre casele cufundate în întuneric, prin grădinile pustii, până când am ajuns pe câmp. Ne-am scos pantofii ca să nu-i pierdem cumva în beznă și am alergat cu picioarele goale pe pământul înghețat. Am auzit suspinele înfundate pe care le scotea Hanka și îndemnurile șoptite ale doamnei Nemcova. Am alergat cu tot mai multă disperare și, tocmai când păream incapabile să mai facem un pas, doamna Nemcova ne-a anunțat:

– Poftim, ați ajuns acasă. Nu trebuie să mai alergați la fel de repede, dar nu pierdeți vremea. La intersecție o să dați peste un paznic cumsecade – nu vă temeți de el. Dar fiți atente în satul următor. Poliția are câini.

Am îmbrățișat-o și am fugit mai departe singure. Hanka s-a plâns că nu mai putea merge, dar am târât-o după mine, aproape zdrobindu-i mâna și șoptindu-i:

– Ține-te tare! O să ajungem acasă chiar dacă va trebui să ne târâm toate patru.

În cele din urmă, am dat și peste punctul de control. Tocmai când ne târam pe sub barieră, s-a deschis ușa postului de gardă și o voce supărată a mormăit:

– Are vreuna dintre voi o țigară în plus?

Numai după ce ne-am depărtat binișor ne-am permis să încetinim ritmul de mers. Ne-am decis să ocolim satul cu câini polițiști. Zuzka, a cărei casă se afla într-un oraș din apropiere, ne-a anunțat pe un ton bombastic că avea de gând să ne ofere adăpost tuturor. Era fiica unui cuplu cu origini diferite, iar unele dintre rudele ei nu

fuseseră deportate. Urma să intrăm curând într-o zonă pe care o cunoștea și, cu puțin noroc, până în zori aveau să ajungem în orașul ei.

Recunoscătoare și răbdătoare, ne-am furișat printr-o tăcere plină de sunete, printr-un întuneric înțesat de umbre. Pentru prima dată de când mă trezisem în dimineața aceea, am început să respir cu ușurință. Încă mai eram atentă la orice foșnet și cercetam bezna încercând să detectez eventualele pericole, dar ceva din mine începuse să se destindă. Mi se părea că-mi țineam libertatea fragilă în căușul palmelor. Ce o să fac oare cu ea? S-ar putea s-o pierd cât de curând. Nu trebuia să irolesc timpul. Nici măcar nu îndrăzneam să mă gândesc ce urma să fac odată ajunsă în Praga. Nu știam nici dacă voi ajunge vreodată acolo. Dar viața mea nu mai era scindată în două. Brusc, căpătase continuitate. Nu mai eram o deținută din lagăr, o victimă destinată distrugerii, ci o ființă umană, o femeie cu un trecut și un viitor.

Pasul care ne stătea în față, tranziția de la libertatea păsării la libertatea printre oameni se dovedea a fi cea mai dificilă parte a călătoriei. Trebuia să ne regăsim căminele, locul căruia îi aparțineam și, pentru a realiza acest lucru, simplul fapt de a ne întoarce nu era suficient. Uneori, cred că drumul care, după ani de zile, ne-a condus spre un alt dezastru a început chiar cu pasul acela. În Cehoslovacia de după război, pentru mulți oameni revoluția comunistă a reprezentat o altă încercare de a găsi calea spre casă, de a-și croi drumul înapoi spre umanitate.

Dar, în acea primă zi a întoarcerii, totul părea promițător. Am sosit în orașul în care locuia Zuzka înainte de revărsatul zorilor, iar rudele ei ne-au întâmpinat cu mare bucurie. Au găsit un loc unde Mana putea sta o vreme și au dat chiar și peste un bătrânel simpatic care ne-a luat în camionul lui și ne-a dus o bună parte din drumul până la Praga. Ne-a lăsat la doar câțiva kilometri de ultima stație a tramvaiului. Totul a fost în ordine până când am urcat în el. Apoi, încă o dată, frica ne-a paralizat.

Era al șaselea an al ocupației germane. Mii de oameni muriseră împușcați, sate întregi fuseseră șterse de pe fața pământului doar pentru că ajutaseră Rezistența ori pentru că adăpostiseră prizonierii evadați. Dacă am fi fost prinse de Gestapo, am fi murit nu numai noi, ci și toți cei care ne ajutaseră sau avuseseră o cât de mică legătură cu

noi. Chiar și simplul fapt de a vedea un „clandestin”, și de a nu-l raporta la poliție, reprezenta la vremea aceea un delict capital. Poliția percheziționa încontinuu casele, verifica actele de identitate și colinda pe străzi. Cu siguranță că ar fi existat oameni care ne-ar fi recunoscut. Probabil că, în absența noastră, se schimbaseră multe lucruri; apăruseră reglementări noi, despre care n-aveam habar. Ne puteam trăda singure dintr-un moment în altul. Dacă cineva s-ar fi uitat cu atenție la noi ar fi descoperit pe chipurile noastre amprenta lagărului; și-ar fi dat seama imediat cine eram în realitate.

Tramvaiul a intrat huruind în centrul orașului. S-a oprit, iar Hanka s-a uitat la mine în tăcere, m-a strâns de cot și a coborât. Am rămas singură în vagonul plin de oameni care păreau să nu mă bage în seamă. Fiecare își avea propria viață și propriile griji în acele vremuri de război. Probabil că nimic la fel de oribil ca întâmplările prin care trecusem noi, însă orice suferință poate deveni insuportabilă. Din cauza alergatului permanent în adăposturi și a cozilor pentru hrană, poate că unii dintre ei încercau aceeași epuizare pe care nouă ne-o provocaseră grozăviile din lagăr.

Praga se schimbase în cursul acelor ani, poate chiar mai mult decât mă schimbasem eu. Majoritatea prietenilor și rudelor mele se aflau încă în lagărele de concentrare și n-aș fi știut încotro s-o apuc dacă n-ar fi fost Jenda. Jenda, prietenul meu cel mai bun, nu putea să se schimbe decât în bine. Știam că dacă el mai era încă în viață și în libertate, soarta mea era asigurată. Cu o zi înainte de deportare, venise la noi acasă aducând câte un mic dar pentru fiecare și declarase:

– Orice s-ar întâmpla, eu voi fi ancora voastră de salvare. Dacă puteți, trimiteți-mi mesaje. Dacă veți fi separați, contați pe faptul că vă veți reîntâlni la mine acasă. Dacă mi se întâmplă mie ceva, o să găsesc un înlocuitor. N-o să încetez să vă aștept. Întotdeauna veți avea un loc în care să vă întoarceți.

Se făcuse deja seară când am ajuns la imobilul în care locuia Jenda. Mă dureau picioarele și am urcat încet scara. Îmi venea greu să merg. Mi-am aranjat baticul pe cap și am sunat. S-a deschis ușa. Jenda – ce noroc!

Nu părea să mă fi recunoscut. Nici nu-i de mirare, m-am gândit eu. Am încercat să zâmbesc, dar, într-o clipă, în ochii lui a

străfulgerat un șoc atât de teribil și o groază atât de mare, încât zâmbetul meu a pierit. Jenda m-a apucat de mână, s-a uitat în jos pe scară și m-a împins înăuntru. A închis ușa, apoi a izbucnit:

– Pentru numele lui Dumnezeu, ce cauți aici?

Răspunsul mi s-a înțepenit în gât. Deci asta era ancora, acest individ mizerabil care tremura de groază și nici măcar nu mă putea privi în ochi. Acesta era oare adevăratul Jenda? M-am uitat prin încăpere, încercând să mă agăț de ceva familiar, intim. Iată biblioteca lui. Fotoliul de lângă fereastră. Lucruri vechi și familiare. Dar și un covor roșu nou, un fonograf nou, câteva tablouri pe care nu le mai văzusem până atunci.

Ne-am privit în tăcere. Apoi el a vorbit. Nu l-am lăsat multă vreme să-și continue explicațiile; lucrurile erau clare și fără vorbe. Am văzut că se simțea rușinat și vinovat, dar frica era mai puternică decât orice altceva. Nu se putea gândi decât la pericolul mortal reprezentat de faptul că-mi dăduse drumul în casă: eram sigură că nu mă văzuse nimeni urcând scările? Voia să nu mă cunoască, să nu știe nimic despre mine și să trăiască. Să trăiască în liniște și-n pace în mijlocul morții și al disperării. Totuși, cred că, în timp ce-mi vorbea, și-a dat seama de faptul că liniștea lui dispăruse pentru totdeauna. Chiar dacă n-avea să mai audă niciodată de mine, viața lui nu va mai fi aceeași.

Am ieșit din nou pe stradă. Era întuneric și aproape pustiu. Una dintre prietenele părinților mei locuia în apropiere, o femeie căreia îi zisesem întotdeauna „tanti”. Înainte de deportare, ascunsese o parte din hainele mele și diverse lucruri care s-ar fi putut dovedi utile. Poate că avea să mă lase să stau la ea în noaptea aceea.

În clipa când am sunat, am auzit cum cineva își târșăia nervos papucii prin hol. Probabil că o speriasem; învățase să se teamă de musafiri. Dar, așa cum am constatat ulterior, era o bătrână curajoasă. După ce și-a revenit din șocul inițial, m-a primit cu căldură, așezându-mă pe canapeaua ei îmbrăcată în catifea de sub peretele acoperit cu fotografii.

– Mă lași să rămân aici în noaptea asta, tanti? Măine o să găsesc eu ceva.

A încuviințat dând din cap și ochii i s-au umplut de lacrimi. Apoi a început să se miște prin apartament, scotocind și scotând la

iveală tot ce a putut găsi pentru mine. A deschis debaralele și dulpurile și, în cele din urmă, a dat peste un set complet de haine datând dinainte de război, care mă făcea să trec neobservată pe stradă. Apoi m-a învelit cu un pled și s-a așezat pe un scaun de lângă ușă cu mâinile împreunate în poală. A stat acolo toată noaptea, fără să închidă un ochi, de parcă veghea ei ne-ar fi putut feri de orice pericol.

Era încă întuneric atunci când m-am întors în stradă. Mă simțeam bine în hainele mele curate și după un mic dejun copios, dar mai târziu am realizat că situația mea se înrăutățise. Până atunci, nu trebuise să mă confrunt decât cu sistemul polițienesc al unui regim fascist. Acum trebuia să fac față unui dușman și mai puternic, frica și indiferența umană. Cu o zi înainte, în mintea mea nu existase decât un singur țel – să ajung la Praga și să-l găsesc pe Jenda. Acum eram în căutarea unei ființe umane a cărei omenie avea să se dovedească mai mare decât frica ei.

M-am plimbat pe străzi, așteptând zorii, înainte de a îndrăzni să trec pe la un alt prieten vechi, Franta. Chiar dacă nu mă putea ajuta, aș fi aflat cel puțin ce se întâmplase cu ceilalți prieteni. Franta fusese mereu un tânăr ambițios și responsabil, care-și croise drum prin școală, întreținându-și și mama văduvă. Trudea de dimineață până seara, muncea la fermă în vreme ce noi, ceilalți, plecam în vacanțe, medita elevi în timpul anului școlar și accepta cele mai grele munci doar ca să câștige câțiva bănuți în plus. Nu se îndoia niciodată de capacitățile sale și nici de țelurile pe care și le stabilise. Cred că războiul îi dăduse și lui planurile peste cap.

Franta a deschis ușa îmbrăcat într-un trening. Se vedea că încă nu se bărbierise. S-a holbat la mine o clipă, apoi s-a dat înapoi și m-a lăsat să intru în hol.

– Franta, am fugit din lagăr. Am nevoie de ajutor. Știi cumva unde aș putea să mă ascund câteva zile? Unde aș putea să mă odihnesc? Cunoști pe cineva care are legături cu Rezistența? Războiul e pe sfârșite. E o chestiune de câteva luni.

În întunericul din hol nu puteam vedea chipul lui Franta, iar el n-a scos un cuvânt. Apoi a deschis ușa din apropiere și a zis:

– Intră. Stai jos.

O vreme, s-a plimbat prin cameră pășind nervos. Pe urmă, s-a așezat în fața mea, a luat o țigară, s-a uitat la ea, a pus-o pe masă, a ridicat-o din nou și, în cele din urmă, a aprins-o.

– Trebuie să mă uit la tine, a spus el. Trebuie să mă uit bine la o persoană care scapă dintr-un lagăr de concentrare, se plimbă prin Praga fără acte de identitate, nu are unde să doarmă și încă mai crede că poate rămâne în viață. E ceva într-adevăr emoționant. Eu însumi am încercat să dobândesc un simț al libertății personale încă de la începutul ocupației – măcar pentru câteva clipe. O oră. Până acum n-am reușit. E imposibil. Tu te-ai eliberat de opresiunea directă și te afunzi în ceva și mai rău. Trebuie să fugi și să te ascunzi și, în final, ești prinsă. Iartă-mă, dar nu-mi pot imagina cum ai putea să scapi. E limpede că ai făcut tot ce se putea în situația dată, dar totul sfidează raționalul. Uite, aş putea pretinde că o să încerc să te ajut. Aş putea face promisiuni și aş putea minți. Dar n-ar servi la nimic. Dacă privești lucrurile rațional, o să vezi că nu există speranță.

M-am ridicat și m-am dus spre ușă. Franta a sărit să mă oprească.

– Te rog, nu pleca încă, a zis el. M-am luptat la nesfârșit cu întrebările astea. Când și cum ar trebui cineva să-și riște viața? Ai evadat probabil din cauza convingerii că, oricum, aveai să fii ucisă. Dar, după părerea mea, probabilitatea de a-ți pierde viața este mult mai mare acum decât dacă ai fi rămas în lagăr. La urma urmei, unii vor supraviețui chiar și acolo. În situația de acum, șansele sunt mult mai mici. Și am eu dreptul să risc viața altora pentru ceea ce cred că este o cauză justă? Ce rost are să risc viața cuiva pentru a o salva pe a altuia?

M-am dat înapoi ca să-l pot privi în ochi, iar Franta și-a aruncat țigara într-o scrumieră. După un alt moment de tăcere, a recunoscut:

– Bine, e adevărat. Sunt speriat.

Am ajuns din nou în stradă. Niște afișe roz, lipite pe ziduri, conțineau coloane întregi cu numele celor executați pentru „crime împotriva Reich-ului”. Adesea, trei sau patru oameni aveau nume de familie identice: familii întregi omorâte pentru că încercaseră să ajute oameni ca mine.

Casa Martei se afla într-o suburbie cocoțată pe un deal și, până să ajung acolo, am fost reținută de două raiduri aeriene. Acestea erau la fel de periculoase ca tramvaiele. Poliția și supraveghetorii controlau documentele tuturor străinilor care intrau în adăposturi, iar dacă încercai să rămâi pe stradă, lucru strict interzis, cineva te-ar fi văzut cu siguranță.

De ambele dați, am reușit să mă strecur într-un pasaj unde mi-am petrecut timpul încercând să-mi imaginez ce făcea Marta. Nu era greu de ghicit. Picta, pentru că asta era viața ei. Și probabil că îl aștepta încă pe Vlada, pentru că și asta făcea parte din viața ei. Acum, în jurul prânzului, probabil că pune deoparte pensulele și începea să pregătească masa pentru Vlada. Trebuia să mă grăbesc și să ajung la ea înainte să se întoarcă el acasă.

Când m-a văzut, Marta s-a dat un pas înapoi, apoi chipul i s-a luminat de plăcere. M-a așezat în bucătăria ei călduroasă și, brusc, m-am simțit atât de obosită, încât n-am reușit să rostesc decât câteva propoziții. Totuși, pentru Marta au fost de-ajuns.

— E minunat că ai venit la mine, a spus ea. Acum nu mai ai de ce să-ți faci griji. Vlada o să te ajute. Nu fi așa de surprinsă! E ade-vărat. Știu ce crezi despre el. Trebuie să admit că începusem să-ți dau dreptate, iar în cele din urmă i-am spus că, dacă nu se schimbă, îl părăsesc. Crede-mă, a pus totul la inimă. O să vezi și singură. Ca să nu mai lungesc povestea, Vlada a început să lucreze pentru Rezistență! Îi ascunde pe fugari; lucrează cu partizanii! Îți vine să crezi? La început, n-a vrut să vorbească despre asta, dar știi că nu e prea greu să-l faci să vorbească despre ceea ce-l pune într-o

lumină favorabilă. Ideea e că face într-adevăr ceva util – poftim, a venit! Mă duc să-i spun că ești aici.

Marta a dispărut pe hol și, când s-a întors, Vlada era în spatele ei. Se schimbase într-adevăr. Nu mai era fantele fermecător pe care mi-l aduceam eu aminte din perioada anterioară războiului, o pușlama care doar arăta bine și se pricepea la conversație. Acum era mai zvelt, cu fața brăzdată de riduri. De fapt, arăta mai bine decât înainte. Dar nu s-a uitat în ochii mei. A zâmbit strâmb și mi-a întins mâna. Era rece ca gheața.

– Marta mi-a zis că ai evadat dintr-un lagăr de concentrare, a spus el. Asta e ceva. Mi-ar plăcea să te ajut, dar există o problemă...

– Care? a întrebat Marta. Doar aseară mi-ai spus...

– Marta, s-a întâmplat ceva foarte neplăcut. Omul cu care trebuia să mă întâlnesc în seara asta n-o să vină. Nu știu din ce cauză, dar legătura s-a rupt. E un mare ghinion, dar am știut întotdeauna că astfel de lucruri se pot întâmpla.

– Dar cu siguranță că poți face ceva. Îmi spui mereu că totul e sub control. Probabil că există planuri pentru o astfel de situație.

– Sigur că da, dar e nevoie de timp. Poate de o săptămână. Zece zile?

– Bine, a fost de acord Marta, și s-a întors spre mine. O să stai aici până când se reface legătura. Vlada, o putem ascunde în pod. Acolo o să fie în siguranță și e cald.

– Marta! Broboane de sudoare apăruseră pe fruntea lui Vlada. Nu știi că-i împușcă pe cei care adăpostesc persoane clandestine?

– Ce-i cu tine? Ți-e frică dintr-odată să faci ceea ce faci tot anul? Sau ce *ai spus* că faci – Vlada!

Vlada s-a prăbușit pe cel mai apropiat scaun. Chipul Martei a devenit atât de palid, încât ochii și părul ei negru păreau parcă pictați pe peretele din fundal. M-am ridicat și am ieșit pe hol, apoi în curte. Niciunul dintre ei n-a părut să observe acest lucru.

A fost lung drumul până în Vinohrady, un cartier situat aproape în celălalt capăt al orașului, iar picioarele mele începuseră să mă lase atunci când am ajuns la apartamentul în care locuiau Otto și Milena. Era după-amiaza târziu când Otto a deschis ușa. I-a trebuit un timp să-și revină, dar Milena a trecut pe lângă el și m-a îmbrățișat.

– Ce bine că te-ai întors! M-am temut atât de tare că n-o să te mai văd niciodată! O să stai la noi. Nu te îngrijora, o să te ascundem. Trebuie să ne povestești totul, dar mai întâi vino să vezi copiii! Ești surprinsă? Pe urmă o să te întinzi și o să te odihnești. Arăți groaznic. Trebuie să tragi un pui de somn, iar eu o să-ți pregătesc ceva de mâncare.

M-am lăsat condusă în dormitorul lor și învelită de parcă aș fi fost cel de-al treilea copil al Milenei. Mama ei m-a învelit, s-a așezat lângă mine și m-a mângâiat pe păr.

La urma urmei, găsisem niște oameni și un loc care nu se schimbaseră, ci rămăseseră la fel în mijlocul tuturor acelor distrugerii. Cel puțin pentru o zi sau două, aici îmi puteam trage sufletul. Apoi aveam de gând să mă duc în pădure și să mă alătur partizanilor... Otto și Milena vor găsi ei o persoană de legătură. Totul avea să fie în ordine. Gata cu hoinăritul pe străzi... găsisem pe cineva... Cine ar fi crezut că, dintre toți, Milena va fi cea care nu se va teme?... Deși trebuia să se gândească la mama ei... la copii... la copiii aceia!

M-am ridicat în capul oaselor, toropeala îmi dispăruse. Nu puteam rămâne acolo sub nicio formă. Doi copii mici! Și bătrâna aceea cumsecade! Trebuia să plec imediat. Ce noroc că nu mă văzuse nimeni pe scară!

Am închis ochii încă un minut, încercând să nu mă gândesc la nimic. Trebuia să plec mai departe și în câteva ore avea să se lase întunericul. Apoi m-am sculat și m-am dus în bucătărie, unde Otto, Milena și mama ei șușoteau de parcă ar fi fost un grup de conspiratori. Otto chiar schițase un fel de plan; probabil că voiau să zidească vreun colțișor din micul lor apartament, în care m-aș fi putut ascunde.

Mai întâi, trebuia să le prezint situația. Am povestit totul în cuvinte puține și, de dragul mamei Milenei, am trecut peste cele mai urâte evenimente. Apoi am întrebat de ceilalți prieteni ai noștri. Câți mai rămăseseră? Numai Zdena și Ruda. Zdena se măritase, dar locuia împreună cu soțul tot în apartamentul părinților ei. Pe Ruda nu prea îl mai văzuse nimeni. Era mereu plecat din oraș, mi-a spus Milena, uneori luni la rând. În ultimul an îl

văzuseră doar de două ori. De ambele dați, își făcuse apariția, pe neașteptate, obosit și închis în el. A stat puțin, apoi a plecat.

În cele din urmă, le-am spus că plec. Am discutat în contradictoriu și au încercat să mă convingă să mă răzgândesc, dar și-au dat seama în curând că n-aveam de gând să rămân. În final, Milena mi-a pregătit o sacoșă plină cu mâncare și diverse mărunțișuri utile și mi-a smuls promisiunea că mă voi întoarce dacă nu găsesc o altă ascunzătoare. Dar știam că era o promisiune pe care n-o voi onora niciodată.

Întunericul se lăsase peste oraș și m-am lăsat mânată de un singur gând: trebuia să găsesc un loc unde să dorm, nu puteam rămâne noaptea pe străzi. Dar nu aveam unde să mă duc. Apoi mi-am amintit de familia Mach, un cuplu mai în vârstă care mă cunoștea din copilărie. Lucrau ca administratori într-unul dintre acele blocuri în care apartamentele semănau cu niște cuști. Știam că nu mă puteam ascunde acolo, dar speram ca ei să-mi găsească un adăpost undeva.

Doamna Machova m-a primit cu lacrimi de bucurie, dar pe urmă șocul a copleșit-o. Se tot învârtea prin apartament adunând lucruri, apoi, tulburată, le lăsa din nou din mână. Nu voia să mă lase să plec, dar nici să rămân. În cele din urmă, s-a așezat la masa din bucătărie, și-a acoperit fața cu palmele și a izbucnit în plâns.

Era deja târziu, așa că m-am ridicat să plec. În clipa aceea, domnul Mach, un bărbat timid și rezervat, care până atunci ne urmărise tăcut din fotoliul lui, a strigat:

– Stai jos, toanto, fir-ar să fie! Nu te lăsăm să pleci. Acum, ascultă la mine...

Apoi mi-a explicat că unul dintre chiriași era plecat și că apartamentul lui avea să fie gol până a doua zi. Puteam dormi acolo dacă mă puteam strecura afară foarte devreme în dimineața următoare.

Tot blocul dormea atunci când am urcat la fel de repede ca o pisică pe scara întunecoasă, m-am strecurat printr-o ușă ciudată și m-am ghemuit pe o canapea stranie dintr-un apartament la fel de straniu.

Cu mult înainte de revărsatul zorilor, eram din nou afară, în frig, pașii mei fiind singurele zgomote de pe stradă. Nu-mi mai

rămăsese decât o singură speranță: Zdena, ultima dintre prietenele mele de dinaintea războiului. Mi-a luat mult timp până mi-am făcut curaj și am sunat la ușa ei. Mi-a deschis mama ei, o femeie durdulie și zâmbitoare care ținea în brațe un băiețel de numai câteva luni. S-a uitat la mine înspăimântată și a pălit. A ridicat copilul, l-a îndreptat spre mine ca pe o cruce împotriva Antihristului și a șuierat:

– Pentru numele lui Dumnezeu, pleacă! Nu vezi? Copilul ăsta! Pentru binele copilului, pleacă! Te rog! Pleacă!

Am alergat pe scări în jos. La naiba! La naiba cu toate! Ajunge. Gata cu justificările. Nu mai vreau să cerșesc ajutorul nimănui. Acesta e sfârșitul. Vreau să trăiesc, dar prețul e mult prea mare. Dacă lucrurile continuă tot așa, în lumea mea nu va mai exista niciun om. Voi pierde până și ceea ce nici măcar lagărele și războiul n-au reușit să-mi ia.

Am pornit spre marginea orașului, acolo unde se sfârșeau străzile, și am mers pe câmp. Mirosul pământului reavăn mi-a amintit că doar cu două zile în urmă fugisem poticnindu-ne de bulgării înghețați și spunându-ne singure: „Chiar și pe brânci, și tot ajungem acasă...” Cerul înalt era senin și am putut simți că iarna aproape se terminase. Apoi toate culorile se vor schimba și poate însuși războiul se va încheia. Dar pentru mine va fi prea târziu.

Evadarea mea în viață nu dăduse rezultate. Eșuase din alte motive decât cele de care mă temusem inițial, dar, în final, asta nu avea o prea mare importanță, pentru că orice fel de eșec însemna moartea. Totuși, fusese o încercare magnifică, deși neizbutită, deși acum îmi era și mai greu să mor.

Chiar în momentul acela am ridicat ochii și am văzut că mergeam spre o bisericuță. Un refugiu, cel puțin pentru scurt timp! Cu siguranță că pe aici nu erau razii. Am intrat și m-am cufundat într-o strănă cioplită din lemn. Înăuntru erau oameni puțini, în principal femei. Am închis ochii. Numai după multă vreme am simțit cum ceva mi se scurgea pe obraji. Nu sufeream neapărat, nu-mi era frică și nu încercam niciun regret. Eram nesfârșit de obosită și de îndepărtată de mine însămi. Nu puteam gândi și nu-mi puteam dori nimic, ci doar repetam întruna în gând: viață... viață.

Eram vag conștientă de faptul că preotul își ținea predica. De-abia după multă vreme am reușit să-l ascult. Vorbea despre

femeile care-l priviseră pe Hristos suferind pe cruce, care-l căinaseră, dar nu făcuseră nimic să-i aline durerile. Apoi a vorbit despre compasiunea efectivă, despre ajutorul acordat semenului. M-am întrebat ce s-ar fi întâmplat dacă m-aș fi dus la el după slujbă și i-aș fi spus: iată ocazia de a vă pune în practică învățăturile. Ajutați-mă. Lăsați-mă să dorm aici, în bisericuță, câteva nopți. Imediat ce mă simt mai bine, îmi văd de drum. M-am gândit la asta din toate unghiurile posibile, dar, în final, am respins ideea. Dacă propriii mei prieteni nu fuseseră în stare să mă ajute, la ce mă puteam aștepta din partea unui străin? Poate că mă va denunța imediat autorităților. Predica lui nu însemna nimic. Toți oamenii aceia care mă alungaseră în stradă dăduseră glas, într-un moment sau altul, aceluiași sentimente și încercaseră să-i convingă pe alții că era de datoria lor să-și ajute prietenii aflați la ananghie.

Nu voiam să plec din biserică, dar, în cele din urmă, nu exista nicio altă soluție. Praga era învăluită într-un amurg luminos. Ziua era frumoasă chiar și acum, când murea. Am rătăcit pe străzi, îndreptându-mă spre Orașul Vechi. Râul nu era înghețat și m-am gândit că poate soluția cea mai bună ar fi fost să sfârșesc cu toate. Desigur, problema era că știam să înot ca un pește. De asemenea, trebuia să zădărnicesc o încercare de mă salva în ultima clipă. Undeva, sub un pod, voi alege câteva pietroaie, le voi vârî în sacoșa Milenei, pe care mi-o voi lega de gât cu cordonul paltonului.

După ce am pus la cale aceste detalii tehnice, n-am mai vrut să mă gândesc la ele. Dar nici nu mă puteam gândi la altceva, iar plimbarea n-a mai fost deloc plăcută. Mi se învârtea capul. Mă ustura pielea. Simțeam cum îmi ardea tot corpul. Aveam febră și îmi simțeam inflamate rănila de pe picioare. Străzile erau pline de oameni și, din când în când, mi se părea că zăresc câte o privire suspicioasă.

Am ajuns la un pod și m-am aplecat peste balustradă. Sub mine, râul Vltava curgea negru și rece, șoptind ceva pentru sine. Distanța dintre pod și apă părea enormă. Deci aici avea să se încheie călătoria mea. Aceasta era libertatea pe care nimeni nu și-o putea imagina – libertatea unei păsări, libertatea vântului, o libertate fără oameni. O libertate fără ieșire, însingurată și la fel de înspăimântătoare ca

râul de dedesubt. Mi-am scos mânușile și mi-am așezat palmele pe piatra rece a podului.

În momentul acela, două uniforme s-au ivit lângă mine, de o parte și de alta, m-au înghesuit și mi-a răsunat în urechi un dialect german aspru. Am înghețat de groază. Deci până la urmă puseseră mâna pe mine! În ultima clipă. Nu! Nu mă vor prinde vie. Sări! Acum! M-am smuls din încheștare cu toată puterea care-mi mai rămăsese, iar unul dintre bărbați a râs. De-abia atunci m-am uitat mai bine la ei. Nu erau de la SS, ci doar niște soldați obișnuiți. Am bolborosit ceva incoerent și am plecat poticnindu-mă. Nu au încercat să mă rețină. O vreme am continuat să aud râsul lor, mai tare, tot mai tare. Capul meu a devenit un ecou, un clopot care bubuia. Scânteii îmi jucau în fața ochilor, inima mea refuza să-și reia ritmul normal. Sunt la capătul puterilor, m-am gândit eu. Să vină atunci sfârșitul... orice fel de sfârșit...

Dar era prea devreme. Lumea se mai plimba încă de-a lungul râului și nu se făcuse suficient de întuneric pentru a mă putea întoarce pe pod. M-am târât încotro m-au dus pașii. Trotuarele păreau că se înalță cu fiecare pas pe care-l făceam. Străzi, oameni, umbre, voci vibrând în urechile mele, străzi, umbre. Numai după ce am ajuns în fața blocului în care locuia Ruda mi-am dat seama unde mă aflam.

O vreme, m-am plimbat în sus și-n jos prin fața imobilului. Hotărâsem că nu voi mai încerca să dau de nimeni. Probabil că Ruda nici nu era acasă. Poate că nici nu mai stătea acolo. Era posibil ca niște nemiți să-i fi rechiziționat apartamentul. Era periculos și inutil. Totuși, voiam să fac ceva: să merg, să gândesc, să văd, să mai amân puțin moartea. Să am cu cine vorbi. Să simt încă o clipă că mai fac parte din omenire.

Am traversat holul și am început să urc scara împleticindu-mă și ținându-mă strâns de balustradă. Numele lui Ruda se mai afla încă pe ușă. Un firicel de lumină se strecura prin vizor. La naiba cu toate precauțiile. Oricum, totul s-a terminat. Am sunat. Ușa a zburat în lături de parcă cineva m-ar fi așteptat în spatele ei și Marta, palidă, cu părul negru zburlit, m-a apucat de mână și m-a tras rapid în apartament.

– Unde ai fost tot timpul ăsta? Unde te-ai dus? De ce n-ai venit aici imediat după ce ai plecat de la noi? Te-am așteptat și am înnebunit de grijă!

Marta șoptea și țipa, și suspina în același timp.

– Ieri, m-am dus imediat – bine, nu imediat, dar cât de repede am putut – la Ruda. Eram sigură că la el vei face următoarea oprire. Ruda e singurul dintre noi care mai valorează ceva. Iar tu nu știai că zilele astea nu e în Praga, nu? A fost un miracol că l-am găsit aici. N-a fost acasă aproape un an, iar ieri s-a întors doar pentru o zi. A promis să te aștepte până dimineată, iar când m-am întors astăzi mi-a dat cheile și mi-a spus că ar trebui să stai aici, că o să aibă el grijă de tine. De atunci, te-am tot așteptat. Nu m-aș fi putut ierta dacă ți s-ar fi întâmplat ceva. Unde ai fost?

– O să-ți spun într-o zi, am zis eu. Acum nu pot.

Mă țineam de ușă ca să nu mă prăbușesc.

– Și Vlada?

– Ai văzut. M-a mințit toate lunile astea. Totul a fost doar prefăcătorie. Aș fi putut totuși să-l iert dacă măcar ar fi înțeles că i-ai dat șansa să facă măcar o dată în viața lui mizerabilă ceva cât de cât bun. Dar hai să nu mai vorbim de el. Nu el e problema. Tu ești. Stai aici și așteaptă. Ai grijă. Vecinii îți pot auzi fiecare pas...

Chipul Martei părea tot mai mare. Vocea ei îmi bubuia în urechi. Toată camera se învârtea cu mine. Am văzut cum se închide ușa apartamentului, am auzit cum se răsuțește cheia în broască, apoi cum cade cu un clinchet prin fanta pentru scrisori – probabil pentru a-i păcăli pe vecini. În momentul acela, eram deja cu fața în jos pe canapea și simțeam că trupul mi se frânge în mii de bucăți. Tensiunea care mă ținuse laolaltă s-a eliberat brusc. Stomacul a început să mi se zbată. Un fior mi-a străbătut șira spinării, iar pereții din jur îmi înapoiau ca un ecou fiecare bătaie a inimii.

Au trecut câteva zile, probabil o săptămână sau două.

Treptat, febra a scăzut. Capul nu mă mai durea și puteam merge din nou. Am găsit niște mâncare în bucătărie și am început să prind putere. Apoi, într-o dimineată, cineva a aruncat o scrisoare prin fanta ușii. Am pus-o pe masa de lângă canapea și am lăsat-o acolo. Trebuia să savurez sentimentul că cineva știa că exist, că

cineva se gândise la mine și se deranjase să-mi scrie și chiar să-mi aducă scrisoarea. Când am deschis-o, am găsit înăuntru o foaie pe care scria cu litere de tipar:

VINO LA ȘASE ÎN PARCUL DE LÂNGĂ BISERICĂ. O SĂ PORT UN PALTON MARO, O PĂLĂRIE GRI ȘI O SĂ ȚIN ÎN MÂNA DREAPTĂ O SERVIETĂ NEAGRĂ. SPUNE: CRED CĂ NE-AM MAI ÎNTÂLNIT UNDEVA.

Mi-am petrecut după-amiaza pregătindu-mă pentru prima mea ieșire. Eram încă slăbită din cauza febrei, dar dormisem și mă odihnisem, iar perspectiva întâlnirii cu cineva mă făcea să mă simt vie.

Seara era umedă și mohorâtă. Burnița topea peticele de zăpadă. L-am văzut de la distanță stând în colțul parcului: un bărbat zvelt, îmbrăcat cu un palton ponosit și cu servieta în mână. M-am îndreptat ezitând spre el. S-a uitat la mine cu atenție, apoi a zâmbit:

– Nu e nevoie să spui nimic, a zis el. Ruda m-a trimis. Nu mai ai de ce să te temi. Te vom ajuta. Totul o să fie bine.

Susurul ploii s-a oprit și a început să ningă. La cotitura aleii din parc, în spatele unui vârtej format din fulgi de zăpadă, am putut vedea chipul unui bărbat. Mergea ca un automat, pașii lui loveau ritmat pământul. Mi-am dat seama că era din SS înainte chiar să văd croiala uniformei. M-am agățat de brațul însoțitorului meu. Ofițerul s-a apropiat, și-a smucit capul în direcția noastră, l-a întors apoi cu o altă smucitură și a trecut mai departe. M-am uitat la chipul bărbatului de lângă mine și am simțit cum fulgii de zăpadă mi se topesc pe față. El mi-a zâmbit și m-a strâns de mână.

Am ieșit din parc și am mers pe străzi. Oamenii treceau pe lângă noi, încotoșmănați cu paltoane, grăbindu-se spre casă pentru a aprinde focul în sobe și pentru a închide ușile în urma lor. Am dat colțul și am intrat pe o stradă înclinată pe care nu mai fusesem niciodată până atunci. Din cauza întunericului și a ninsorii nu vedeam unde se termina. Mergeam repede, în tăcere.

Războiul s-a sfârșit așa cum se termină trecerea printr-un tunel. Vezi în depărtare lumina din fața ta, un licăr care crește continuu, iar strălucirea sa îți pare cu atât mai orbitoare cu cât ți-a trebuit mai mult timp să ajungi la ea. Dar când, în fine, trenul iese brusc în splendida lumină a soarelui, nu zărești în jur decât un tărâm pustiu, acoperit de buruieni, de pietre și de un morman de gunoaie.

Ultimele săptămâni ale existenței mele clandestine mi s-au părute interminabile. Mă simțeam atât de singură, încât, în majoritatea timpului, ascultam radioul doar ca să aud o voce omenească. Dar, pentru că programele erau alcătuite din minciuni despre înaintarea victorioasă a armatei germane și din propagandă nazistă, ceea ce spuneau vocile acelea era departe de umanitate. Singura mea mângâiere era reprezentată de basmele difuzate pentru copii. De obicei, adormeam dorind ca a doua zi programul să fie un unic basm lung, iar vocile de la radio să vorbească numai limbajul copiilor, al spiriduşilor și al animalelor fermecate.

Într-o seară, prietenii mei din Rezistență au adus un partizan rus rănit și slăbit din cauza febrei. L-au culcat pe pat și m-au lăsat singură cu el și cu icoana pe care o scosese din raniță și o atârname pe perete. L-am îngrijit vreo două zile, am împărțit cu el cei câțiva pesmeți uscați pe care-i aveam și m-am rugat să nu moară. După ce l-au luat în a treia noapte, m-am simțit și mai singură decât înainte.

O dată sau de două ori, am fost mutată într-o altă ascunzătoare deoarece rămânerea în același loc pentru o perioadă prea lungă

ducea aproape inevitabil la deconspirare. La începutul lui aprilie m-am mutat în ultima mea reședință secretă, un apartament gol din luxoasa suburbie Dejvice. Vremea era neobișnuit de caldă; primăvara năvălise în Praga înainte să-i vină sorocul. Lumina soarelui lumina chipul palid, impasibil al orașului și, aproape peste noapte, îi redase splendoarea naturală.

Nu mai puteam rămâne în spatele ușilor încuiate și al ferestrelor închise. În fiecare zi, mă aventuram afară și mă plimbam ore întregi pe sub copacii înverziți, pe străzile care păreau să-mi împărtășească nerăbdarea și să-și dorească cu înfocare revenirea la viață. Sigur că era o prostie. Dacă aș fi fost prinsă și torturată de Gestapo, aș fi pus în pericol viețile tuturor oamenilor care mă ajutaseră și pe cele ale membrilor din grupul de partizani al lui Ruda. Seara ascultam BBC, care transmitea știri și informații în cehă, precum și mesaje codificate pentru grupurile din Rezistență. Pedepsa pentru deținerea unui aparat de radio cu frecvențe de unde ultrascurte era moartea. Sute de oameni fuseseră împușcați pe loc pentru săvârșirea acestui delict, dar alte mii ascultau programele transmise de la Londra și pe urmă răspândeau știrile.

Într-o seară, de la începutul lunii mai, am auzit la radio numele de cod al grupului lui Ruda și am bănuir că cele câteva cuvinte care au urmat reprezentau semnalul pentru declanșarea acțiunii finale. Noaptea următoare a venit Ruda însuși, plin de noroi din cap până-n picioare, și a scos armele ascunse în spatele unui compartiment fals din debaraua uriașă.

– Când o să vin data viitoare, războiul se va fi încheiat.

Apoi, pe 5 mai, emisiunea obișnuită de la Radio Praga a fost brusc întreruptă de zgomotul unor împușcături, o voce nouă, foarte umană, a strigat „Veniți cu toții să dați o mână de ajutor! Ne luptăm cu nemții!” și a făcut apel la întreaga populație din Praga să se ridice și să lupte pentru eliberarea orașului. Am alergat la fereastră și am văzut mai mulți bărbați, unii dintre ei cu arme în mâini, care fugeau deja pe străzi.

Oamenii au început să sape în subsoluri, sub mormanele de compost din grădini, în mijlocul rondurilor de flori. Și-au spintecat saltelele și canapelele bunicilor; au scos scândurile din podea.

Au fost deschise pivnițele secrete din fabrici și din depozite, chiar și sicriile din cimitir, iar armele ascunse acolo ani de zile au fost aduse la suprafață și distribuite rapid. Baricadele s-au întins pe străzi cu o viteză miraculoasă. Luptătorii pentru libertate și-au prins pe haine tricolorul – tradiționalele insigne ale libertății – și așa a început actul final al războiului, prima și ultima luptă pentru eliberarea orașului Praga.

Am ieșit în fugă din casă, m-am îndreptat spre un mare bulevard și m-am alăturat unui grup de tineri care luptau pe o baricadă. Curând însă, a devenit clar că n-aveam să mă disting în lupta armată. Dar nu conta. Existaseră prea multă moarte și crime în viața mea, așa că m-am dus în singurul loc în care puteam fi de folos, la centrul provizoriu al Crucii Roșii care fusese instalat într-un cinematograful dintr-un subsol, unde funcționa și cartierul general al Rezistenței pentru suburbia Dejvice. Acolo am dat peste oameni foarte diferiți de mulțimea curajoasă și hotărâtă de pe străzi.

Cartierul general era înțesat mai ales de domni cu înfățișare de oameni prosperi, foști ofițeri ai armatei cehoslovace care fuseseră demobilizați în 1939. Acum, în ceasul al doisprezecelea, păreau dornici să stabilească un record personal al rezistenței împotriva nemților. Era evident că nu prea știau nimic despre strategia luptei de stradă. Stăteau cu orele în jurul unei mese și conversau pe îndelete despre teoria și tactica războiului, în vreme ce comandantul lor, un colonel care nu avea decât o vagă idee despre situația de afară, le dădea ordine fără noimă unor băieți de optsprezece ani ai căror tați și frați fuseseră uciși de nemți și care acum luptau și mureau pe baricade.

La centrul de prim ajutor, aproape toate infirmierele voluntare erau niște gospodine bine îmbrăcate din suburbii, care-și dedicau o mare parte din energie manifestărilor exuberante de patriotism și flirtului cu medicii și ofițerii, lăsând munca grea pe seama celor câteva infirmiere de profesie de la Crucea Roșie.

Centrul subteran asigura un singur serviciu important: era un post de depozitare și de distribuire a armelor, muniției, produselor medicale și proviziilor care erau aduse pe furiș din afară. Adesea, un

pensionar pe jumătate mort de foame se strecura afară, pe străzi, sub ploaia de gloanțe și ne aducea o pâine salvată din rația lui insuficientă, un pachet de țigări boțit sau o sticlă de rom de dinainte de război. Mai târziu, multe dintre aceste daruri prețioase au dispărut în sacoșele încăpătoare pe care infirmierele voluntare le aduceau cu ele din prudență.

Mica noastră rezervă de arme era pe sfârșite atunci când un grup din Rezistență care acționa în apropiere de gară ne-a comunicat că am putea face rost de mai multe dacă s-ar duce să le ia doi voluntari, de preferat două infirmiere de la Crucea Roșie. Există un mare depozit de arme ascuns sub gară încă de pe vremea când nemții ocupaseră Cehoslovacia. Acum, muncitorii feroviari, dintre care mulți erau membri activi ai Rezistenței, reușeau să scoată pe furiș armele din gară chiar pe sub nasul nemților.

M-am oferit să mă duc și eu, și cineva mi-a întins o bonetă de infirmieră și mi-a prins cu ace de mânecă o banderolă cu crucea roșie pe ea.

– Mai avem nevoie de o persoană, a spus colonelul.

După câteva clipe de tăcere stânjenitoare, o femeie mai în vârstă, îmbrăcată în uniformă de infirmieră, a făcut un pas înainte.

– Mă duc eu, s-a oferit ea.

În stradă se dădeau lupte grele. A trebuit să alergăm de la un portal la altul și să traversăm în fugă mai multe intersecții. Bătrâna de-abia mai răsufla, dar n-a încetinit ritmul.

Apropiindu-ne de gară, l-am văzut pe șeful acesteia stând de vorbă cu doi soldați germani înarmați până-n dinți, care făceau de pază. Pe pavajul din fața lor se afla un imens coș de rufe de formă ovală. Avea mânere la ambele capete și era acoperit cu un cearșaf alb pe care cineva desenase o cruce roșie. Am apucat fiecare de un mâner, am ridicat coșul și ne-am îndepărtat. Imediat după ce am dispărut din vizorul lor, ne-am oprit și ne-am uitat sub cearșaf. Armele de pe fundul coșului erau acoperite cu un strat de cutiuțe, pachete cu vată și bandaje.

Drumul înapoi s-a dovedit destul de dificil. Nu puteam alerga cu un coș atât de greu între noi și a trebuit să ne strecurăm pe lângă clădirile din care gloanțele ricoșau în rafale, ca grindina.

Tocmai dădusem ultimul colț și ne apropiam de cartierul general, când aproape că ne-am ciocnit de un soldat german foarte tânăr înarmat cu o pușcă automată. Am rămas stană de piatră, iar infirmiera, înspăimântată, a dat drumul mânerului. Coșul s-a înclinat, a lovit caldarâmul și din el s-a auzit un clinchet metalic. Soldatul a sărit înapoi, s-a ghemuit în spatele puștii și, îndreptându-l mai întâi spre ea, apoi spre mine, a început să zbiere. M-am uitat la tovarășa mea. Chipul de sub boneta albă era la fel de cenușiu ca părul. O să leșine, m-am gândit eu. Dar, în clipa aceea, s-a pornit să vorbească pe tonul liniștitor pe care-l folosea în spital.

– Aducem înapoi niște materiale medicale pentru răniți, a spus ea într-o germană corectă. Vrei să-ți dau o rolă de tifon? Îți va prinde bine, să știi.

A dezvelit coșul și a scos din el un pachet. Tânărul în uniformă de soldat i l-a luat din mână ascultător, holbându-se la ea cu gura întredeschisă. Noi am apucat mânerulele și am parcurs cât am putut de repede cele câteva sute de metri care ne mai despărțeau de adăpost.

Îmi voi aminti mereu cu dragoste de femeia aceea. În cazul în care curajul reprezintă capacitatea de a-ți înfrânge frica, atunci ea este cea mai curajoasă persoană pe care am întâlnit-o în viața mea.

Printre voluntarii care se bucurau de o oarecare faimă ieftină în cadrul centrului de Cruce Roșie se afla și o fostă colegă de școală de-a mea, o femeie pusă la punct și elegantă. Se vedea că avusese grijă de propria persoană în timpul războiului și că evitase orice fel de probleme; chiar și acum încerca să rămână într-un plan secund. Dar, pentru că situația din stradă de înrăutățise, postul nostru de prim ajutor se umpluse și eram extrem de ocupați. Atunci m-a văzut dându-i un pahar cu apă unui soldat german și mi-a reproșat:

– Dacă n-aș ști că ai fost prizonieră într-un lagăr de concentrare, aș face tot posibilul să plătești pentru asta. N-ai auzit ce a zis doctorul? Îngrijește-i pe cehi și lasă-i pe nemți să se ducă naibii!

A fost prima dată când mi-am dat seama de devastarea, de profunda corodare pricinuită sufletelor noastre de război. Divizase oamenii de parcă le-ar fi aplicat o lovitură de cuțit, iar rana aceea avea nevoie de mult timp pentru a se vindeca.

Deși pierduseră războiul, iar armata rusă era pe urmele lor, trupele germane, Gestapoul și oamenii din SS au declanșat în Praga o luptă feroce. Mai ales detașamentele SS erau hotărâte să profite la maximum de ultimele zile în care mai dețineau puterea. Chiar și în timp ce fugeau din oraș, au găsit vreme să sară din tancuri în cartierele relativ liniștite de la periferie, să dea buzna în subsolurile în care se ascundeau femeile, copiii și bătrânii și să-i împuște pe toți. Tot mai multe trupe SS dotate cu blindate grele descindeau zilnic în oraș. Lipsa de arme și de muniție devenea critică.

În a cincea zi a răzmeriței, când lupta noastră nu mai era nimic altceva decât o încercare de a câștiga timp, o coloană de tancuri însemnate cu stele roșii a apărut brusc pe străzile devastate. Din ele au sărit pe caldarâm niște bărbați blonzi, căliți în luptă și înarmați cu mitraliere. Nu le-au trebuit mai mult de câteva ore pentru a-i pune pe fugă pe nemți.

Oamenii au ieșit în valuri pe străzi pentru a-i saluta și îmbrățișa pe eliberatori, chemându-i în casele lor și oferindu-le tot ce aveau mai bun. Fetele frumoase au acoperit tancurile cu flori și au urcat în camioanele blindate. Rușii au râs și au scos acordeoanele. Lumea s-a umplut de mireasma florilor, de muzică și de bucurie.

După ce, în cele din urmă, germanii s-au retras, pentru prima dată am putut ieși afară fără să-mi fie frică. Cu o zi înainte, un glonț îmi zdrelise piciorul și mergeam cu o oarecare dificultate. Am ieșit șchiopătând din casă și am mers pe o potecă îngustă pe care o numeam „gaură de șoarece”. Fusese croită printre tufe de liliac, spre malul râului. Aerul era calm, parfumat de florile de liliac, și doar când și când câte o împușcătură răsuna atunci când oamenii care cercetau parcurile și podurile îi descopereau pe ultimii nemți în ascunzătorile lor.

Am ieșit pe Klarov, în spațiul deschis de dinaintea podului. Nu se vedea niciun suflet de om, doar Praga se întindea deasupra și în jurul meu, ca într-o îmbrățișare. Era chiar înainte de asfințit, când contururile devin pentru scurt timp precise și clare, iar culorile sunt mai strălucitoare și ne amintesc că noaptea e scurtă, că întunericul se lasă și pe urmă dispare. M-am mai depărtat câțiva

pași și am văzut, mai jos de pod, un bărbat în uniforma neagră a trupelor SS, care zăcea într-o baltă de sânge negru. Praga scânteia și se arcuia deasupra acelei bălți negre, a acelui lucru negru care zăcea în ea, acum inofensiv, iar eu mi-am zis: „Acum, în clipa asta și în acest loc, războiul s-a terminat pentru că el este mort, iar eu sunt vie.”

Așa s-a sfârșit acest război lung și sinistru care refuză să fie uitat. Viața a mers mai departe. A continuat în ciuda morților și a viilor, deoarece războiul acesta fusese unul căruia nimeni nu-i supraviețuise cu adevărat. Războiul nimicise ceva foarte important și prețios, un lucru care murise poate de groază, de foame sau pur și simplu de dezgust – cine știe? Am încercat să-l îngropăm rapid, pământul l-a acoperit, iar noi i-am întors nerăbdători spatele. La urma urmei, viața noastră reală de-abia începea, iar ceea ce aveam să facem cu ea depindea numai de noi.

Oamenii se târau afară din ascunzători. Se întorceau din păduri, din închisori și din lagărele de concentrare și singurul lor gând era „S-a terminat; totul s-a terminat”. Îmi amintesc de un băiat ai cărui saboți de lemn au trebuit îndepărtați printr-o intervenție chirurgicală deoarece picioarele lui crescuseră în timp ce fusese încălțat cu ei. Îmi aduc aminte de Eliska, care trecuse prin Auschwitz de două ori, scăpase de tot atâtea ori de camera de gazare și pe urmă se întorsese pe jos la Praga. Acolo s-a așezat în fața statuii Sfântului Venceslas, a sărutat pământul și a leșinat. Ambulanța a dus-o la spital, unde a murit după o săptămână pentru că nu mai avea plămâni. Și de domnul Lustig, care petrecuse tot războiul ascuns într-o debara și aproape că își pierduse vederea. Dar fusese norocos; supraviețuise. Apoi, în timpul răzmeriței, a ieșit pentru prima dată la lumina zilei și, după câțiva pași, a fost împușcat în cap.

Unii s-au întors acasă tăcuți, iar alții au vorbit fără încetare, de parcă vorbitul despre un anumit lucru l-ar fi putut face să dispară. De fapt, adevărul este exact invers: odată ce lucrurile și gândurile sunt exprimate și descrise, ele dobândesc o nouă realitate, ca și cum atribuirea de cuvinte le transferă și o parte din propria noastră ființă. După aceea, nu ne mai dau voie să le lăsăm în urmă.

În timp ce anumite voci vorbeau despre moarte și flăcări, despre sânge și spânzurători, în fundal, un cor format din mii de alte voci repeta neobosit: „Știți, și noi am suferit... Nimic altceva decât lapte smântânit... Fără unt pe pâine...”

Uneori, un supraviețuitor al lagărelor de concentrare, murdar și desculț, își lua inima-n dinți, bătea la ușa prietenilor antebelici și întreba:

– Scuzați-mă, mai aveți cumva lucrurile pe care vi le-am dat spre păstrare?

Iar prietenii răspundeau:

– Cred că e o greșeală, nu ne-ai lăsat nimic, dar intră oricum!

Apoi îl invitau în salon, unde se afla covorul lui, și-l serveau cu ceai în ceștile care-i aparținuseră bunicii sale. Supraviețuitorul le mulțumea, sorbea din ceai și se uita la tablourile lui agățate pe pereți. Pe urmă, își spunea singur: „Ce contează? Atâta timp cât suntem în viață, ce importanță mai are?”

Alteori, lucrurile nu mergeau la fel de bine. Prietenii antebelici nu-l serveau cu ceai și nu vorbeau despre niciun fel de confuzie. Doar râdeau și exclamau uimiți:

– Fii serios, chiar crezi că ți-am păstrat lucrurile în tot timpul ăsta, expunându-ne atâtor riscuri, doar pentru a ți le înapoia acum?

Iar supraviețuitorul râdea și el, uimit de propria prostie, se scuza politicos și pleca. Ajuns în stradă, râdea din nou pentru că era primăvară și soarele strălucea deasupra lui.

Se mai întâmpla și ca supraviețuitorul să aibă nevoie de un avocat pentru a recupera documente pierdute și își aducea aminte numele unuia care reprezentase pe vremuri mari companii evreiești. Se ducea la el și se așeza pe scaunul somptuos dintr-un colț al sălii de așteptare elegante, bucurându-se de bunul-gust și de luxul din jur și urmărind cu privirea mișcările grăbite ale unor secretare drăguțe. Până când una dintre aceste fete frumoase uita să închidă ușa și vocea sonoră a avocatului bubuia dinăuntru: „Ai fi crezut că am scăpat definitiv de ei, dar nu, e imposibil să le faci de petrecanie – nici chiar Hitler n-a reușit s-o facă. Zi de zi, tot mai mulți se târăsc înapoi, ca șobolanii...” Iar supraviețuitorul se ridica în tăcere și se strecura afară din sala de așteptare, de data

aceasta fără să mai rădă. Coborând scările, ochii i se umezeau de parcă l-ar mai fi supărat încă fumul împrăștiat de coșurile din Auschwitz.

Prietenii de la țară trimiteau invitații. Vino pe la noi! Vrem să te hrănim. Avem de toate! Supraviețuitorul ajungea în sat și nu-i venea să-și creadă ochilor. Gospodăria era de două ori mai mare decât fusese înainte de război. În bucătărie se afla un frigider, iar pe hol o mașină de spălat. Pe podele, covoare orientale, iar pe pereți, picturi originale. Cârnații erau serviți pe tăvi de argint, iar berea în pahare din sticlă șlefuită. Gospodarul se trăgea de mustăți și își făcea griji: „N-are rost să tăgăduim – ne-a mers bine în timpul războiului. Oamenii trebuiau să mănânce, nu? Și dacă-ți puneai puțin mintea la contribuție... Dar acum lucrurile stau altfel... Atâta timp cât comuniștii nu pun mâna pe putere...”

Mi-a luat ceva vreme până ce mi-am făcut curaj și m-am dus în satul Hut, unde ne petreceam de obicei vacanțele. Casa noastră de la țară era pentru mine la fel de importantă ca apartamentul din Praga, poate chiar mai importantă datorită amintirilor frumoase legate de ea. Îmi era greu să mă întorc singură acolo, numai eu mai rămăsesem din toată familia. La dus, mi s-a părut că trenul merge prea repede, că aerul era fierbinte și înăbușitor, capul îmi pulsa, iar stomacul mă durea. În Beroun, unde a trebuit să schimb trenul, m-a cuprins o neliniște atât de mare, încât am fost pe punctul să mă întorc în Praga. În cele din urmă, am ajuns la Hut și am parcurs șovăind drumul de la gară până în sat, zărind de departe ferestrele în care, altădată, o vedeam pe mama cum se uita afară, vie și fericită.

Pomii din livadă înfloriseră deja și nu se vedea nimeni în jur. Ușa casei era încuiată. Am sunat și, după o vreme, mi-a deschis un bărbat gras și nebărbierit, s-a holbat la mine o clipă și pe urmă a strigat:

– Deci te-ai întors! O, nu! Asta ne mai lipsea!

M-am răsucit pe călcâie și am intrat în pădure. Am stat acolo trei ore, până la următorul tren spre Praga, și m-am plimbat pe pământul acoperit de mușchi, pe sub brazi, ascultând cântecul păsărilor.

Poate că totul ar fi fost altfel dacă războiul nu s-ar fi terminat primăvara, ci toamna. Ploaia și noroiul i-ar fi forțat pe oameni să meargă cu ochii în pământ. Dar primăvara anului 1945 a fost atât de frumoasă, Praga, cu grădinile ei splendide, era atât de strălucitoare, încât am devenit orbi la umbrele amenințătoare și la avertizările legate de un viitor nedeslușit.

Îmi petreceam zilele hoinărind prin Praga și poticnindu-mă de bolovanii din pavajul sfărâmat. Uneori întâlneam oameni care-mi întorceau spatele, în schimb alții mă luau acasă la ei, mă hrăneau și, îngrijorați, îmi puneau întrebări serioase. Odată, am întâlnit-o pe croitoreasa mamei mele, care a izbucnit în lacrimi, m-a luat de mână și m-a dus în atelierul ei. Acolo, mi-a confecționat pe loc o rochie din tot felul de rămășițe pe care le păstrase din timpul războiului. N-a încetat însă nicio clipă să plângă.

Ascultam în fiecare zi radioul, dornică să aflu vești despre prizonierii eliberați. Din când în când, apărea câte un nume cunoscut. Odată, vocea din eter a anunțat: „Fratele Ervin Bloch a sosit în Praga și organizează întoarcerea prizonierilor...”

Ervin Bloch era numele tatălui meu. Chipul lui alb și emaciat mi-a apărut în fața ochilor așa cum l-am văzut ultima oară, după ce am coborât din tren în gara din Auschwitz. Făcea parte dintr-un grup de oameni care urmau să moară. Ochii lui spuneau: Adio, ai grijă de mama ta. Dar mama a fost smulsă de lângă mine câteva minute mai târziu, iar atunci când am alergat după ea, un soldat înarmat cu o pușcă mitralieră m-a înșfăcat de umăr și m-a trântit la pământ. Chipeșul doctor Mengele făcuse deja semn cu capul și mama a fost înghițită de șarpele cu mii de capete care dispărea în clădirea fără ferestre din depărtare. M-am ridicat din țărână, uluită. N-am mai văzut decât brațele mamei, pe care le întindea spre mine de parcă s-ar fi înecat. Soldatul cu pușca mitralieră încă se mai afla acolo și am țipat la el:

– Ce-o să se întâmple cu ei? Ce faceți cu ei?

Dar n-a făcut altceva decât să rânjească în bătaie de joc:

– Gura! Nu se întâmplă nimic. O să-i vezi iar după câteva ore.

Apoi o fată îmbrăcată cu o cămașă vărgată și capul ras a trecut pe lângă mine și mi-a șoptit:

– Să nu-l crezi. N-o să-i mai vezi niciodată. Îi ard pe toți.

În clipa aceea, lumea întreagă a explodat cuprinsă de foc și de fum, iar focul mi-a ars creierul și l-a transformat în cenușă. Nu mi-a mai rămas din el decât o singură celulă. Celula aceea a pâlpâit ca un semnal luminos săptămâni la rând, și, de fiecare dată când se aprindea, îmi lumina chipul mamei și al tatălui în timp ce ei se prăbușeau, cu brațele întinse, în mijlocul flăcărilor.

Și acum tata se întorcea acasă! Era oare posibil să mai fie în viață? Să fi fost oare salvat, printr-un miracol, în ultimul moment? Am sărit de pe scaun și, într-o clipă, am fost în stradă, șchiopătând la vale, spre postul de radio. Transportul public nu fusese încă restabilit în haosul care pusese stăpânire pe oraș, așa că aveam un drum lung de făcut.

La vreo două blocuri distanță am văzut că strada era înțesată de oameni care încercau să intre în sediul postului de radio, în unicul centru de informații legate de cei care dispăruseră. M-am uitat disperată la zidul impenetrabil de spinări; trebuia să intru cumva în clădire. Apoi, brusc, câțiva oameni m-au privit și s-au dat de bunăvoie la o parte. Capetele s-au întors pe rând și, încet, s-a deschis în fața mea o potecă. Cineva mi-a dat chiar un brânci ușor, așa că am zburat până în fața mulțimii cu viteza glonțului. Însuși bărbatul care stătea de pază la ușă s-a uitat o dată la mine și pe urmă a deschis-o.

După puțin timp, mă aflu într-un birou mic, alături de omul care răspundea de emisiunea despre prizonierii eliberați. Era îngrozitor de slab, capul lui părea un craniu acoperit de piele, și își ținea ochii pe jumătate închiși din cauza oboselii. S-a gândit un moment și a spus:

– N-am niciun moment liber în toată emisiunea. Primesc apeluri de la sute de oameni care mă imploră să includ cel mai scurt mesaj cu putință. E imposibil; pur și simplu nu există timp. Dar stai jos. Așteaptă. Poate că o să pot strecura câteva cuvinte la un moment dat.

Am rămas în postul de radio ore în șir. Din când în când, vocea din difuzor repeta numele tatălui meu și-l ruga să sune la postul

unde-l aștepta fiica lui. Dar n-a sunat nimeni. Bărbatul numai piele și os se mai întorcea spre mine, iar în cele din urmă mi-a zis:

– Ascultă, n-are rost să-ți pierzi speranța. Târziu în noapte, transmit un buletin de știri pe care îl ascultă toți prizonierii. O să menționez din nou numele tatălui tău și, dacă e în viață, sunt sigur că o să răspundă. Du-te acasă. Te sun dacă aflu ceva.

M-am întors în apartamentul gol din Dejvice, în care-mi petreceam nopțile, și, ghemuită în scaunul de lângă radio, am ascultat vocea care rostea numele unui tată care nu mai era viu de multă vreme și care nu avea în comun decât numele cu străinul care se întorsese acasă. Dar, după două zile, a sunat telefonul.

– Din păcate, n-am reușit să-ți găsim tatăl, mi-a comunicat vocea blândă, dar am primit astăzi o scrisoare de la un anume Rudolf Margolius. A evadat de la Dachau, iar americanii l-au numit comandant al unui lagăr de foști prizonieri din Garmisch-Partenkirchen, fiind însărcinat cu repatrierea acestora. A ascultat buletinul meu de știri și mi-a trimis un raport despre situația din lagăr. Dar a întrebat mai ales de tine. Numele tău e Heda, nu? Ascultă din nou în seara asta, iar eu o să-i răspund.

Am rămas cu mâna încleștată pe receptor, incapabilă să scot un sunet. Omul amabil de la celălalt capăt al firului a râs puțin și mi-a urât:

– Baftă.

Luni de zile, încercasem, fără prea mare succes, să mă gândesc cât mai puțin la Rudolf și să sper cât mai puțin, știind cât de slabă era șansa ca amândoi să fi supraviețuit. Mă temeam că dezamăgirea provocată de neîmplinirea acelei speranțe ar fi fost mult prea greu de suportat.

Și totuși Rudolf era viu! Rudolf, cel mai bun om din lume, bărbatul meu, bărbatul alături de care aș fi vrut să-mi petrec tot restul vieții.

Am pus jos receptorul și, ca de fiecare dată când mă copleșea emoția, am ieșit să fac o plimbare. Am intrat într-un parc și am început să devastez un rond de flori. Doi copii, un băiețel și o fetiță mai mare, se opriseră pe alee și-mi urmăreau mișcările cu un aer dezaprobator.

- N-ar trebui să culegi lalelele, a zis băiețelul. Nu e voie.
- O, ba da, eu am voie. Cel puțin azi. Sărbătoresc.
- Ce sărbătorești? a întrebat fetița. Terminarea războiului?
- M-am gândit un moment.
- Nu, am spus eu. Începutul păcii.

În seara aceea, am stat lipită de radio, gândindu-mă că, în același moment, undeva într-un lagăr din munți, Rudolf stătea și asculta și el, auzind aceeași voce, aceleași cuvinte.

Vocea a rostit: „Îi mulțumim lui Rudolf Margolius pentru raportul său și suntem bucuroși să-i spunem că...”

Mult mai târziu am aflat că Rudolf nu auzise decât primele trei cuvinte, apoi în Garmisch a avut loc o pană de curent care a redus la tăcere radiourile și i-a lăsat întrebarea fără răspuns. Începând cu noaptea aceea, cehii din lagărul lui și-au petrecut orele saturate de plictiseală încercând să ghicească dacă eu eram într-adevăr Heda despre care se vorbea în emisiune. Repatrierea din Garmisch s-a încheiat pe la mijlocul lui iunie, iar Rudolf s-a întors la Praga odată cu ultimul grup de prizonieri. Când au ajuns la gară, nu s-a dat nimeni jos din tren. Au rămas în picioare la geamuri și în cadrul ușilor, urmărind cum Rudolf formează numărul postului de radio dintr-o cabină telefonică de pe peron. Când a închis, i-au strigat:

- A fost Heda?

Rudolf a dat din cap afirmativ și numai după aceea au sărit din vagoane și au plecat în grabă spre casele lor.

La două luni după eliberare, oamenii au încetat să se mai bucure și să se mai îmbrățișeze. Nu mai dădeau de pomană alimente și îmbrăcăminte, ci le vindeau pe piața neagră. Cei care-și compromiseseră integritatea în timpul ocupației au început acum să-și facă planuri și calcule, să se urmărească și să se spioneze reciproc, să-și acopere urmele în dorința de a-și pune la adăpost bunurile pe care le dobândiseră prin colaborarea cu nemții, prin lașitate și denunț sau prin jefuirea caselor părăsite de evreii deportați. Sentimentul de vină și teama de răzbunare le-au alimentat curând ura și suspiciunea îndreptate în special asupra victimelor reale ale ocupației: opozanții activi și pasivi, partizanii, evreii și prizonierii politici; oamenii cinstiți care rămăseseră fermi pe poziție și nu-și trădaseră principiile chiar cu prețul persecuției. Inocentul a devenit un reproș viu și o potențială amenințare pentru cel vinovat.

Acum, acești supraviețuitori, epuizați de cozile interminabile la documente, cartele și hrană, dezgustați de jalnicele altercații cu birocrății și profitorii, începuseră să-și facă griji serioase în legătură cu viitorul țării. Pentru mulți, devenise evident faptul că, în timp ce răul se dezvoltă singur, la bine se ajunge prin strădanii mari, iar păstrarea lui presupune un efort neobosit. Pe de altă parte, trebuia să ne stabilim țeluri clare și îndrăznețe și să ne unim forțele pentru a le atinge. Problema consta în faptul că fiecare avea propria lui viziune asupra acestor țeluri.

Pentru toți cei dezrădăcinați de război, cea mai importantă grijă era locuința. Partizanii care trăiseră în pădure pe tot parcursul

războiului, văduvele celor executați, care dormiseră ani de zile pe podelele subsolurilor, și supraviețuitorii bolnavi întorși din lagărele de concentrare își petreceau zilele la cozile din fața Administrației locale, în vreme ce măcelarii, băcanii și alți profitori intrau pe ușa din spate și erau primiți înaintea celorlalți. Cei mai mulți aveau deja apartamente confortabile, dar acum ajunseseră bogați și voiau unele mai bune. Există în Praga un număr de apartamente goale, abandonate de nemți, frumos decorate, care aparținuseră cândva evreilor. Oare nu acești măcelari și băcani îi aprovizionaseră pe birocrații din primărie cu carne și făină în timpul războiului? Oare nu erau ei acum îndreptățiți să beneficieze de puțină recunoștință pentru eforturile depuse?

Între timp, în sala de așteptare, un funcționar țipa la femeile care stăteau acolo și plângeau:

– Ce vreți să fac? V-ați întors atât de multe – cum credeți că putem găsi adăpost pentru toate? Vă așteptați la miracole?

Iar oamenii ieșeau afară, umiliți, furioși, cu pumnii încheștați.

M-am gândit adesea că mulți s-au îndreptat spre comunism nu atât ca semn de revoltă împotriva sistemului politic existent, cât mai ales din cauza deznădejdii care a pus stăpânire pe natura umană mai ales după război. Pentru că oamenilor le este imposibil să renunțe la umanitate, ei dau vina pe ordinea socială în care trăiesc; ei condamnă condiția umană.

În final, m-am trezit cu un apartament înaintea domnului Boucek, proprietarul unui magazin avicol, pe care-l văzusem adesea stând la taclale cu funcționarii de la Administrația locativă. Evident că el căuta ceva luxos, în vreme ce eu doream doar un acoperiș deasupra capului.

Într-o seară, chiar înainte de terminarea programului, am intrat în biroul președintelui Administrației locale ținând în mână o sacoșă care conținea toată averea mea, în principal daruri primite de la prieteni, și am declarat că intenționez să dorm chiar acolo deoarece nu aveam unde să mă duc. Era adevărat. Îmi petrecusem ultimele nopți în diverse adăposturi improvizate pentru persoanele deportate. Înainte de asta, folosisem magazia cunoștințelor mele care voiseră să-mi ofere un loc în care să stau;

decisesem că nu voi mai profita de răbdarea lor. În plus, credeam că, după atâția ani, venise timpul să dorm în propriul meu pat.

Președintele Administrației locative a început să spumege, dar nu i-am dat nicio atenție. Mi-am scos tacticoasă obiectele din sacoșă: un calup de săpun, apoi o periuță de dinți și un pahar. Lângă ele am întins un șervet alb, iar pe el am așezat o felie de pâine, o bucată de brânză și o sticlă de lapte. Am pus pe spătarul unui scaun din birou un prosop și cămașa de noapte. Apoi m-am așezat în scaunul președintelui, mi-am turnat un pahar de lapte și am mușcat din pâine. Președintele încă tuna și fulgera. Am terminat de mâncat și, foarte încet, mi-am scos pantofii. Apoi am descheiat primul nasture de la bluză, rugându-mă în gând să se întâmple ceva, orice. Am descheiat al doilea nasture. Fața președintelui s-a făcut roșie. Și-a șters sudoarea de pe gât și a ieșit din birou ca din pușcă.

Mi-am întins picioarele pe un alt scaun, am aprins o țigară – un alt cadou neprețuit – și am așteptat. Ceva mai târziu s-a auzit o bătaie în ușă și, după ce am rostit o invitație amabilă, prin deschizătură s-a ivit scâlfârliă cheală a președintelui. Observând că pregătirile pentru noapte nu merseseră mai departe, a scos un suspin de ușurare, i-a făcut un semn persoanei din spatele lui și a intrat. A fost urmat imediat de sluga lui, un funcționar care-mi spusese de mai multe ori până atunci că îmi înțelegea situația și că ar fi fost bucuros să mă ajute, dar nu-mi putea da un apartament pentru că nu avea niciunul. Acum mi-a întins o foaie de hârtie și mi-a comunicat:

– Dacă vă dăm acum acest act, ca să vă puteți muta mâine, sunteți amabilă să plecați?

Am semnat actul, mi-am terminat laptele și am întrebat dacă voiau să împart cu ei ceea ce mai rămăsese în sticlă. Au refuzat politicos, iar președintele mi-a împăturit lucrurile și le-a pus înapoi în sacoșă. Am luat sacoșa și actul și m-am dus să văd casa în care urma să locuiesc. Cred că Administrația locativă a fost în cele din urmă închisă din cauza corupției, dar nu sunt sigură.

Apartamentul era atât de mic, încât, doi ani mai târziu, pe când așteptam un copil, Rudolf a trebuit să se ocupe de gătit pentru că eu nu încăpeam între aragaz și perete. Dar aveam o mulțime de rafturi pentru cărți și soarele strălucea în casă toată ziua. Prietenii

au venit în vizită, ne-au adus câni, veselă, pături și perne și, până la sfârșitul verii, apartamentul a devenit căminul nostru.

Rafturile s-au umplut cu cărți de politică și economie, vechi și rupte, pentru că Rudolf studia încontinuu, și cu o mulțime de pamflete tipărite pe hârtie ieftină, pe care le-am devorat pur și simplu. Acestea mi-au oferit răspunsuri atât de clare și de simple la cele mai complicate întrebări, încât mi se părea mereu că trebuia să existe undeva o greșeală.

Nedreptatea, discriminarea, mizeria și războiul, am citit eu în ele, își aveau originea în faptul că cei câțiva oameni care exercită puterea nu doresc să renunțe la impulsul acaparator care-i mână, la exploatarea clasei muncitoare și la voluptatea pe care le-o procură dominația asupra lumii. De îndată ce clasa muncitoare – creatorii valorii – înțelege ce anume trebuie făcut, ea îi răstoarnă de la putere pe exploatare și pe acoliții lor, îi reeducă și pe aceștia, și pe ea însăși și împărăția cerurilor coboară pe pământ. Adevărații dușmani ai omului profită de pe urma celor care asudă și au bătăture în palme. Dacă împărțim bogățiile lumii în mod egal și ne dedicăm muncii, fiecare potrivit capacităților sale, societatea va avea grijă ca nimănui să nu-i lipsească nimic.

Nu vom mai lupta unii împotriva altora pentru o felie mereu mai mare din plăcinta economică. Ne vom uni eforturile și vom realiza pentru toată lumea fericire și prosperitate. Solul aparține oamenilor care-l ară, iar fabricile celor care muncesc în ele. Sigur că, la început, va fi necesară luarea unei atitudini ferme față de bogătași; cei aflați la putere nu vor renunța de bunăvoie la privilegiile lor. Dar, după statornicirea noii orânduiri, chiar și capitalistul va înțelege că evoluția în direcția unei societăți mai bune nu poate fi oprită. În cele din urmă, nedorind să rămână în urmă, se va alătura și el efortului nostru. Vom fi cu toții frați, indiferent de limbă sau de rasă. Numai capitalismul dă naștere la rasism; într-o societate socialistă toți oamenii sunt egali. Democrația, o idee progresistă la momentul apariției ei, a degenerat și și-a epuizat rolul jucat în istorie; astăzi, le oferă capitaliștilor oportunitatea de a exploata, iar celor fără loc de muncă ocazia de a cerși. Economia capitalistă conduce inevitabil la criză, iar criza la

fascism și război. Burghezia a adus omenirea în pragul distrugerii. Vreți să vedeți încă un război peste un deceniu sau două? Ultimul război, o catastrofă nucleară? Oare nu e momentul să schimbăm lumea?

Să ieșim în lume și să-i convingem și pe ceilalți, să le explicăm ideile și țelurile noastre. Nu dorim să forțăm oamenii să se schimbe; trebuie să vadă ei înșiși lumina și să învețe din experiența proprie. Noi nu putem face altceva decât să-i ajutăm să înțeleagă prin răspândirea ideilor noastre – singurul adevăr științific.

De ce au loc războaie? Vezi paginile 45-47! Ce anume provoacă crizele economice? Vezi pagina 66! Există Dumnezeu? Ce este adevărul? Marxismul furnizează răspunsuri la toate aceste întrebări și oferă soluții pentru problemele care chinuie omenirea încă din zorii istoriei. Marea schimbare pe care o așteptăm se află la îndemâna noastră. Oamenii pot modifica condițiile în care trăiesc prin această schimbare, omul însuși se va transforma în cele din urmă.

Prietenii – tineri cu toții – veneau să ne viziteze în micul nostru apartament. Pentru că nu exista un loc mai bun, se așezau pe podea și se angajau în dezbateri până dimineața. Până la urmă, nu prea mai rămânea aproape nicio opinie care să nu fie susținută de cineva sau vreo idee pe care nimeni să n-o propună. De obicei, eu stăteam într-un colț și doar ascultam. Nu știam nimic despre politică și cu atât mai puțin despre economie. Dar am început să înțeleg că viața devenise politică și că politica devenise viață. Nu mai ajungea să spui: „Nu-mi pasă, nu vreau decât să fiu lăsat în pace.”

Ori de câte ori cineva apăra principiile democrației în care fusesem educată să cred, ceva din mine țipa: „Da, așa stau lucrurile!” Dar pe urmă, când ascultam obiecțiile, deveneam nesigură. Principiile pe baza cărora fusese fundamentată Cehoslovacia antebelică, idealurile umaniste și democratice ale lui Thomas G. Masaryk, erau doar o iluzie nerealistă. Democrația noastră permisesese ascensiunea partidelor fasciste și naziste, care, în final, o distruseseră. Cel mai rău era că nu reușise să apere țara împotriva lui Hitler. După München, unde perfizii noștri aliați ne lăsaseră de izbeliște, guvernul democratic capitulase fără luptă în fața nemților.

Voiam noi oare să repetăm aceleași greșeli și să trăim o nouă versiune a evenimentelor de la München? Cine ne vânduse lui Hitler? Aliații noștri, capitaliștii occidentali. Cine ne oferise ajutorul atunci când toate celelalte țări ne abandonaseră? Uniunea Sovietică. Cine eliberase Praga în timp ce armata americană urmărea totul de la Plzeň, aflat la vreo cincizeci de kilometri depărtare? Uniunea Sovietică.

Odată, doi prieteni pe care Rudolf îi cunoștea din copilărie s-au întâlnit la noi acasă. Tatăl lui Zdenek, un muncitor care fusese ani de zile șomer înainte de război, intrase în Rezistență imediat după ocupație. Nemții îl arestaseră, apoi îl executaseră. Zdenek însuși petrecuse anii războiului alături de partizani. În timpul războiului suferise degerături la picioare și acum șchiopăta, dar atunci când intra într-o încăpere aducea cu el siguranța de sine și forța celui pentru care vicisitudinile reprezintă o provocare, o ocazie de a-și măsura puterile, de a vedea cât de departe poate împinge limitele voinței, ale personalității și ale omeniei. Zdenek fusese acceptat în Partidul Comunist undeva în pădure, într-un cort, la lumina lumânărilor, ținând în mâini o pușcă mitralieră.

Celălalt prieten era Franta, unul dintre cei care refuzaseră să mă ajute în primele zile de după evadarea mea din lagăr. Supraviețuise războiului trăind retras, în liniște, la Praga. Nu săvârșise nicio faptă dezonorantă. Nu colaborase cu naștii și nu denunțase pe nimeni. Dar nici nu-și asumase vreun risc. Deși își terminase serviciul militar înainte de război ca ofițer în armata cehoslovacă nu-i trecuse niciodată prin minte să intre în Rezistență. A trăit până la sfârșitul războiului ca un animal care hibernează. Nu a câștigat nimic, dar nici n-a pierdut mare lucru.

Mai târziu, mi-am amintit adeseori conversația dintre acești doi bărbați. Toate argumentele lui Franta în favoarea democrației îmi păreau juste și rezonabile. Dar argumentele lui Zdenek în favoarea comunismului erau susținute de forța personalității și a experienței lui de viață. Tot ce spunea părea puternic și convingător doar pentru că el rostise acele lucruri. Ascultându-l, aproape că m-am simțit rușinată că fusesem de acord cu adversarul lui, Franta, care era atât de rațional și de prudent și care nu uita niciodată cine

avea în mână pâinea și cuțitul. Era de neconceput să-i ții partea lui Franta în această confruntare dintre prudență și curaj. În seara aceea, ca de obicei, dezbaterea s-a încheiat cu un dezacord total. Doar conflictul dintre ei doi a fost neobișnuit de acerb. Nu era vorba numai de o încheștare între două concepții, ci de una între două lumi, două categorii incompatibile de concepte, sentimente și viziuni.

Mult mai târziu, în timpul chinuitoarei confuzii din anii 1950, când am încercat, prosteste, să identific cu precizie momentul în care entuziasmul și bunele noastre intenții ne-au trădat, când am făcut primul pas spre dezolare și distrugere, m-am gândit la seara aceea. Rudolf i-a ascultat cu atenție pe cei doi și a intervenit doar de câteva ori. Dar am observat că, în inima lui, era întru totul de acord cu Zdenek, în parte, desigur, pentru că nu-l iertase pe Franta pentru comportamentul lui laș față de mine. Dacă rațiunea lui încă mai ridica obiecții împotriva argumentelor lui Zdenek, Rudolf se hotărâse totuși să le ignore. Pe vremea aceea, comuniștii continuau să pună accentul pe fundamentul științific al ideologiei lor, dar știu că, în Cehoslovacia, drumul care i-a condus pe mulți în rândurile acestora a fost pavat cu emoții pozitive și puternice.

Rudolf era un om tăcut și serios, complet lipsit de egoism. Experiența lagărelor de concentrare și ocupația îl afectaseră mai mult decât pe alții. Nu a putut trece niciodată peste umilința faptului că el – un tânăr sănătos, un ofițer al armatei cehoslovace – acceptase să fie aruncat într-un lagăr fără să opună rezistență și că urmărisese neputincios cum oamenii fuseseră uciși în jurul lui. Își riscase deseori viața pentru a-și ajuta camarazii – ei înșiși mi-au povestit asta –, dar amintirea neputinței și un sentiment al vinovăției nu au încetat niciun moment să-l chinuiască. Acum credea mai mult ca oricând că fiecare individ ar trebui să contribuie la binele comun, dar se îndoia că acest obiectiv ar putea fi atins prin mijloace care eșuaseră mai înainte atât de lamentabil.

Cam la o săptămână după ce Zdenek și Franta își petrecuseră seara împreună cu noi, Rudolf m-a luat cu el și ne-am dus în vizită la prietenii lui, niște intelectuali comuniști care locuiseră în Uniunea Sovietică în timpul războiului. Era vorba de un cuplu de

vârstă mijlocie care avea o casă frumoasă, mobilată cu gust, într-un stil foarte neproletar. Erau doi oameni educați, foarte amabili, și m-am simțit ca acasă alături de ei. Femeia a discutat cu mine despre gospodărie și mi-a sugerat mai multe moduri de preparare a cărnii de porc din conservele care ajungeau la noi prin fondul de ajutor al Națiunilor Unite, astfel încât mâncarea să aibă gustul cu care eram obișnuiți. I-am rugat să ne povestească despre viața lor din Uniunea Sovietică. Cu lacrimi în ochi, ne-au descris sacrificiul de sine și patriotismul celor mai simpli ruși, răbdarea și credința neclintită în victoria asupra naziștilor. Ne-au vorbit despre profundul sentiment fratern care domnea în Uniunea Sovietică, despre egalitatea dintre diversele naționalități și rase, despre fervoarea cu care oamenii prestau cele mai grele munci și îndeplineau cele mai periculoase sarcini pentru țară; au descris solitudinea partidului și a guvernului sovietic, acceptarea prietenoasă de care s-au bucurat ei și alți refugiați. Am plecat de la ei profund impresionați.

Două zile mai târziu, Rudolf a adus acasă cereri de înscriere în Partidul Comunist.

Zece ani mai târziu, doamna în vârstă care ne fusese gazdă a mărturisit că aproape tot ce ne povestiseră ea și soțul ei în timpul vizitei fusese neadevărat. În Rusia avuseseră parte de o viață grea. Oamenii se temeau să le vorbească. Piața neagră, colaboraționismul și antisemitismul făceau ravagii. Mulți oameni au murit inutil. Dar pentru că, în marea lor majoritate, nu îndrăzniseră să presupună care era cauza suferinței îndurate, muriseră binecuvântând cu ultima lor suflare partidul și pe Stalin.

Pregătirea noastră pentru revoluție începuse în lagărele de concentrare. Poate că cel mai mult ne impresionase exemplul celorlalți prizonieri, al comuniștilor care se comportaseră adesea ca niște ființe dintr-o clasă superioară. Idealismul lor și disciplina de partid le conferise o putere și o rezistență pe care noi, ceilalți, nu le puteam egala. Erau ca niște soldați bine antrenați în mijlocul unei mulțimi de copii.

Dar mai exista și altceva. Toți supraviețuitorii își amintesc chiar și azi determinarea încăpățânată care domnea la vremea

aceea, concentrarea totală asupra unui singur țel, încheierea războiului. Viața nu mai era viață în niciun sens, ci doar un asalt în acea unică direcție. Gândirea și faptele noastre se justificau în perspectiva viitorului. Prezentul exista numai pentru a fi biruit cumva, oricum.

Când, în cele din urmă, războiul s-a încheiat, bucuria noastră s-a transformat curând într-un sentiment de dezamăgire și în dorința de a umple vidul lăsat în urmă de acea intensitate a așteptării și a străduinței. Un puternic sentiment de solidaritate se dezvoltase în lagărele de concentrare, ideea că soarta unui individ era legată în toate privințele de soarta grupului, indiferent dacă era vorba de grupul format din ceilalți prizonieri, de națiunea întreagă sau chiar de toată omenirea. Pentru multă lume, dorința de a deține bunuri materiale a dispărut în mare măsură. Oricât am fi tânjit după confort, mâncare bună, haine și case, ne era limpede că aceste lucruri erau de o importanță secundară și că fericirea și sensul vieții noastre se aflau în altă parte. Îmi amintesc cum unii dintre concețtenii noștri, pentru care războiul reprezentase o ocazie de a achiziționa și de a-și face rezerve, s-au mirat atunci când noi n-am încercat să recuperăm proprietățile furate, să facem cerere de restituire, să căutăm moștenirile lăsate de rude. Acest lucru a fost valabil nu numai pentru Rudolf și pentru mine, ci și pentru un număr de oameni a căror bunăstare se identifica cu binele comun și care, mai degrabă logic, au sfârșit în rândurile celui mai atrăgător partid politic din punct de vedere ideologic – cel al comuniștilor.

Anii de închisoare au mai avut și un alt efect paradoxal. Deși am sperat mereu să fim liberi, conceptul nostru de libertate s-a schimbat. Închiși în spatele sârmei ghimpate, deposeați de toate drepturile, inclusiv de dreptul de a trăi, am încetat să mai considerăm libertatea ca fiind ceva firesc și de la sine înțeles. Treptat, ideea de libertate ca drept dobândit prin naștere s-a încetșat. La finalul timpului petrecut în lagăre, mulți prizonieri au ajuns să accepte concepția potrivit căreia libertatea este ceva care trebuie câștigat, un lucru pentru care trebuie să lupti, un privilegiu care ți se acordă de parcă ar fi o medalie. E imposibil ca oamenii să trăiască atâția ani ca sclavi care au un contact zilnic cu fasciștii și fascismul

și să nu fie contaminați fără voie, pe nebăgate de seamă de tot acel putregai. De obicei, raționamentul era următorul: dacă, având ca scop construirea unei societăți noi, trebuie să renunț pentru o vreme la libertate, să subordonez un lucru pe care-l prețuiesc unei cauze în care cred cu tărie, atunci acesta este un sacrificiu pe care doresc să-l fac. În orice caz, noi aparținem unei generații pierdute. Cu toții am fi putut muri inutil în lagăre. Pentru că am supraviețuit, vrem să dedicăm ce a mai rămas din viețile noastre viitorului.

Această aplecare către martiriu a fost mai puternică decât se crede în general. Oamenii s-au simțit aleși de destin să se sacrifice, un sentiment întărit de o puternică conștiință a vinei proprii multora dintre cei care supraviețuiseră lagărelor de concentrare. De ce eu eram vie, iar tatăl meu, mama sau prietena mea nu? Lor le datoram ceva. Ei muriseră în locul meu. De dragul lor, trebuia să construiesc o lume în care astfel de nenorociri să nu se mai poată întâmpla.

Aici se afla neînțelegerea: în ideea potrivit căreia comunismul era sistemul unic unde astfel de lucruri nu mai erau posibile. Sigur că știam câte ceva despre comunismul din Uniunea Sovietică a anilor 1930, dar aceea fusese o epocă a cruzimii încheiată de multă vreme, un tip de criză din care se nasc marile schimbări. Cine ar mai condamna astăzi democrația pentru Teroarea dezlănțuită de iacobini după Revoluția Franceză?

Convingerea îmbrățișată cu cel mai mare entuziasm la momentul acela a fost cea potrivit căreia nicio opresiune națională sau rasială nu poate exista sub comunism. Dovezi faptice care să susțină contrariul nu prea aveau cum să apară, iar mai persuasive decât orice fel de propagandă erau basmele despre viața în Uniunea Sovietică răspândite de comuniștii cehi, precum prietenii noștri de vârstă mijlocie care petrecuseră acolo anii războiului.

Mulți dintre ei au mințit, așteptându-se să fie răsplătiți pentru loialitate atunci când partidul avea să pună mâna pe putere, dar alții au făcut-o pentru că au crezut, în pofida propriei experiențe, că victoria clasei muncitoare era binele suprem, un țel care sancționa orice fel de mijloace. Un ideal nu putea fi înfrânt doar de niște simple fapte și, oricum, ceea ce nu fusese realizat încă urma

să fie realizat în viitor. Toți ochii erau îndreptați spre orizontul îndepărtat.

Această mentalitate ajută și la explicarea motivului pentru care, chiar și după ani de zile, și după toate ororile stalinismului devenite publice, mulți comuniști vechi n-au putut renunța la discreditata lor credință. Pentru ei, lupta pentru ideal a căpătat semnificația unei lupte personale pentru mântuire. Era o victorie asupra propriei micimi, o subordonare lipsită de egoism a intereselor individuale față de binele întregii societăți. A renunța la acest ideal ar fi însemnat negarea sensului întregii vieți.

Această tendință către sacrificiul de sine îmi părea extrem de periculoasă chiar și pe vremea aceea. O societate bună este una în care toată lumea poate trăi bine, inclusiv eu. Oamenii care sunt gata să-și sacrifice bunăstarea pentru un țel măreț sunt înclinați să pretindă un sacrificiu similar din partea celor care nu sunt la fel de dispuși să-l facă. Un sistem politic care nu poate funcționa fără martiri este un sistem nociv, distructiv.

Câte discuții interminabile despre economie! N-am înțeles niciodată pe deplin argumentele. Știu doar că Rudolf și prietenii lui erau convinși că repunerea pe picioare a economiei reprezenta principala lor preocupare și că acest lucru nu putea fi făcut decât prin intermediul economiei socialiste, așa cum o înțelegeau ei. Cu siguranță că nu concepeau acest proces ca fiind o subordonare a sistemului economic ceh față de nevoile Uniunii Sovietice. Încă de la început, pe când încă mai lucra pentru Camera de Industrie Cehoslovacă, Rudolf s-a concentrat asupra relațiilor comerciale cu Occidentul, iar mai târziu, în calitate de ministru adjunct la Ministerul Comerțului Exterior, a inițiat așa-numita Ofensivă a Dolarului și alte programe.

Astăzi e ușor să privești în urmă, să judeci și să condamni, dar nunt sigură că greșelile făcute de Rudolf și de alți oameni ca el au fost erori de judecată generate mai curând de anumite imperfecțiuni ale intelectului decât de lipsa de caracter. Intențiile au fost bune, dar, desigur, nu intențiile contează. Uneori, intențiile rele produc rezultate bune, iar intențiile bune produc exact opusul – totul depinde de context. Dacă contextul e bun, chiar și cele mai rău

intenționate acțiuni pot fi privite, în lumina istoriei, ca fiind greșeli ușor de iertat. Totuși, atunci când un om alege un sistem politic care se dovedește a fi nociv și incapabil să-și corecteze erorile, fiecare gafă poate fi privită mai târziu ca fiind o crimă de neiertat. Într-o democrație, greșelile pot fi în final rectificate, iar oamenii care comit ineptii sau chiar atrocități sunt priviți, odată cu trecerea timpului, mai curând cu îngăduință și milă decât cu ură. Dar, în legătură cu situația noastră din Cehoslovacia postbelică, nu trebuie uitate două lucruri. În primul rând, nimeni, poate cu excepția agenților sovietici, nu se îndoia că vom putea să ne administrăm singuri altfel decât după modelul totalitar rus. O „cale națională către socialism” era fundamentală pentru gândirea noastră, chiar și pentru cea a lui Klement Gottwald, secretarul general al Partidului Comunist Cehoslovac, care era încurajat să creadă în ea de către Stalin însuși. Mareșalul Tito, care introdusese în Iugoslavia un tip special de comunism, mai era încă la vremea aceea un erou. A urma exemplul lui în propria noastră țară părea o posibilitate reală.

În al doilea rând, era vorba de gradul în care apartenența la Partidul Comunist, foarte asemănătoare cu aceea la un ordin religios, ne determina viața. Disciplina de partid ne pretindea să ne analizăm constant pe noi înșine, gândurile, dorințele și înclinațiile noastre – și, ori de câte ori descopeream vreo discrepantă între poruncile partidului și propriile noastre opinii, trebuia să dăm vina pe originea noastră burgheză, pe raționamentele învechite, pe decadența intelectuală, pe educația greșită pe care o primisem. Atunci când cineva devenea comunist voia să fie un comunist bun. Noi credeam că eram pe cale să clădim ceva pe ruinele unui sistem care se prăbușise, dar că mai rămăsese o amprentă puternică a acestuia în gândirea noastră. Eram, credeam noi, împovărați de idei învechite, de prejudecăți și de slăbiciuni. De ce capitulasem în fața lui Hitler? De ce ne lăsasem închiși în lagărele de concentrare și în pușcării? Pentru că eram slabi, răsfățați, degenerați. Dacă voiam să mai realizăm vreodată ceva, trebuia să ne schimbăm. Comunismul era idealul etern al umanității, noi nu ne puteam îndoi de ideal, ci doar de noi înșine.

Era un proces subtil, vechi de când lumea. Dacă n-ar fi existat războiul și nevoia copleșitoare de schimbare, l-am fi dus cu ușurință

până la capăt. Dar atunci când oamenii ajung să respingă și să se îndoiască de toate, asta înseamnă că se îndoiesc de ei înșiși și de capacitatea lor de a face față problemelor – iar partidul era pregătit să ne furnizeze încrederea pe care experiența războiului o distrusese.

Ororile ocupației îi afectaseră pe toți. Zeci de mii de cehi fuseseră încarcerati în închisori și în lagăre, muriseră în camerele de tortură ale Gestapoului sau fuseseră executați. Naziștii decretaseră că slavii erau o rasă inferioară, inaptă de o educație superioară, capabili numai de sarcini domestice în slujba rasei stăpânitoare. Universitățile fuseseră închise în timpul războiului, iar tinerii destinați muncii silnice în regiunile germane cel mai rău afectate de bombardamente. Rezultatul a fost o pierdere bruscă a identității personale și naționale. Mulți cehi de ispravă au început să reflecteze la propria lor identitate, întrebându-se dacă se mai putea vorbi de o națiune cehă. La urma urmei, Cehoslovacia nu existase ca stat modern decât începând cu anul 1918.

Războiul distrusese tot ce credeam că știm despre viață, oameni, istorie; tot ce învățasem în școală, de la părinți, din cărți. Guvernul democrat al lui Thomas Masaryk ne inculcase siguranța că anumite lucruri nu se mai puteau întâmpla. Ascultasem doar pe jumătate atunci când profesorii de istorie discutaseră despre torturarea sau despre persecutarea oamenilor nevinovați. Lucrurile acelea nu se întâmplaseră decât cu mult timp în urmă, în Evul Mediu. Atunci când au avut loc în vremea noastră și într-o formă mult mai gravă decât ne putusem imagina, ni s-a părut că venise sfârșitul lumii. Am crezut că eram martorii unei rupturi totale în evoluția omenirii, prăbușirea totală a omului ca ființă rațională.

Pentru evreii cehi, lovitura dată identității era și mai grea, mai ales pentru cei ca Rudolf și ca mine, ale căror familii se consideraseră cehi timp de mai multe generații. Poate că pare ciudat faptul că, înainte de Hitler, nu m-am gândit niciodată că eram diferită de alți oameni. Rudolf a mărturisit odată: „Pe când eram copil, îmi plăceau cărțile lui Walter Scott și Alexandre Dumas și îmi imaginam mereu cum și eu voi lupta, mă voi bate în duel și voi săvârși fapte mărețe. De-abia acum îmi dau seama că, dacă aș fi trăit în epoca aceea, aș fi putrezit în vreun ghetou.” După ocupația lui

Hitler, nu mai eram cehi și nici cetățeni, studenți sau ființe umane. Valoarea noastră a scăzut chiar sub nivelul vitelor, deoarece până și vitele trebuiau hrănite. La Auschwitz, evreii nu erau altceva decât niște gunoaie arse cu toptanul în incinerator.

De-a lungul istoriei, au existat evrei care s-au urât pe ei înșiși pentru ceea ce au trebuit să sufere, pentru că erau mereu obiectul răului și al violenței, indiferent unde s-ar fi aflat. Acum ne întrebam cu cât ar fi fost mai greu pentru Hitler dacă n-ar fi existat evreii? Câți germani ar fi intrat în Partidul Nazist doar pentru că le oferea ocazia să pună mâna pe o cotă din proprietatea evreiască, să dea frâu liber frustrărilor care-i măcinau? Poate că evreii, prin însăși existența lor, îi ajutaseră pe naziști să ajungă la putere într-o măsură mai mare decât orice altceva.

Comuniștii – chiar și evreii care erau comuniști – se aflau într-o stare psihologică considerabil mai bună. Ei sufereau pentru o idee, pentru ceva care fusese alegerea lor, nu pentru ceea ce erau. De asemenea, ei știau la ce să se aștepte de la fasciști. Prăbușirea vechii orânduiri a servit doar pentru a le confirma convingerile. Lumea lor nu a fost întoarsă cu susul în jos, cum s-a întâmplat cu lumea noastră, ci s-a îndreptat destul de logic în direcția în care ei se așteptaseră s-o conducă burghezia. Naziștii descriseseră mereu Uniunea Sovietică ca fiind dușmanul lor cel mai periculos. În cele din urmă, comunismul ni s-a părut a fi opusul nazismului, o mișcare care va restabili toate valorile pe care nazismul le distrusese și, în primul rând, demnitatea omului și solidaritatea tuturor ființelor umane. Se părea că doar o nouă revoluție ar putea anula ceea ce înfăptuise nazismul.

N-am cedat în fața farmecelor ideologiei nu pentru că eram mai deșteaptă decât Rudolf, ci pentru că eram femeie, o ființă mai apropiată decât el de realitate și de aspectele fundamentale ale vieții. Eram mai interesată de ceea ce se întâmpla în jurul meu în prezent, în rândul oamenilor pe care-i iubeam, decât de sferele cețoase ale ideologiei. Rudolf putea stabili pe baza statisticilor – în mare parte falsificate, desigur – că sub comunism oamenii duceau o viață mai bună și mai fericită. Eu am văzut în detaliu, cu propriii mei ochi, că acest lucru nu era adevărat.

La câteva luni după terminarea războiului, am făcut o excursie în micul sat de lângă Benesov, unde se născuse tata. Călătoria a fost lungă, la început cu trenul, apoi cu autobuzul, așa că am avut mult timp la dispoziție să-mi depăn amintirile.

M-am dus odată acolo cu părinții mei în timpul iernii, să-i facem o vizită bunicii. Eram destul de mică pe vremea aceea, iar căsuța bunicii era călduroasă și mirosea a lemn care arde în sobă. Cățelușul ei cu blana pătată s-a jucat cu mine, niște pușori de găină au piuit dintr-o ladă de sub pat, iar bunica ne-a servit cu prăjitură și cu niște nuci enorme. Tata m-a dus la plimbare pe câmp să-mi arate locurile în care, în copilărie, fusese cu găștele. Era aproape întuneric când ne-am întors; iazul era acoperit cu o pojghiță de gheață, iar bunica ne aștepta pe verandă plângând, pentru că, în timp ce noi eram plecați, sora tatălui meu născuse o fetiță în casa ei, nu departe de noi. Bunica a spus că bebelușul era frumos și că pe fetiță o s-o cheme Marta, ca pe mama. Când avea doar câțiva anișori, Marta a murit într-un lagăr de concentrare, la fel ca părinții, frații, surorile și bunica ei.

N-am vizitat gospodăria. După război, a fost preluată de niște străini. Căsuța bunicii părea neîngrijită. Totul în ea arăta mai mic decât înainte. O vecină cumsecade mi-a dat drumul înăuntru și mi-a arătat unde se întâmplase totul.

– Vezi? m-a întrebat ea. Aici a stat bunica ta cu o ceașcă de cafea chiar înainte să vină nemții. Și aici a stat cu mine, iar eu i-am spus: „Doamnă Bloch, nu te teme...”

Știu că nu putea face nimeni nimic. Dar au dus o femeie de 86 de ani la o moarte oribilă, iar satul în care trăise toată viața, în care toată lumea o iubea, a stat și s-a uitat. Singurul lucru pe care ar fi trebuit să-l spună toți era „Doamnă Bloch, nu te teme...”.

de câteva atacuri prudente și viclene la adresa președintelui Masaryk, iar asta m-a scos din fire. Eram destul de tulburată atunci când a terminat de vorbit, dar imediat a luat cuvântul un bărbat mai în vârstă, de meserie zidar.

– Toate astea sunt frumoase, a zis el, dar dați-mi voie să vă spun ceva despre viața reală.

Apoi a vorbit despre anii de corvezi și de sărăcie care alteraseră cu anii de șomaj și de mizerie și a încheiat explicând ce anume aștepta el de la viitor. A vorbit rar, căutându-și cuvintele, dar ideile lui păreau extrem de clare și la obiect. Pe drumul spre casă, mi-am spus: „Un om ca el valorează cât o sută de domni Boucek și da, da, sunt de partea cea bună. Viața nu e niciodată simplă. Ceea ce e bun nu e niciodată în întregime bun, iar răul este rareori așa de la un capăt la altul. N-am de gând să mă las descurajată.”

Cu toate acestea, la ședința aceea am descoperit pentru prima dată că partidul nu-și alegea membrii numai din rândurile clasei muncitoare, ale intelectualilor, antifasciștilor și proletarilor cărora societatea noastră capitalistă nu le oferise niciodată vreo șansă. Cred că nu mă înșel prea tare dacă afirm că acești oameni reprezentau o minoritate. Mult mai târziu, chiar anumiți purtători de cuvânt ai partidului au admis că acesta fusese infiltrat – dar de către cine?

Au existat colaboratori care și-au dat seama că activitățile lor dubioase din timpul războiului ar putea fi camuflate cel mai bine de declarații zgomotoase de loialitate față de progres și de socialism; existau speculanți și escroci care sperau că un carnet de partid îi va ajuta să-și protejeze câștigurile ilegale; existau birocrați corupți și, desigur, imensa armată de „umiliți și năpăstuiți” care, din cauza incompetenței și a lenei, nu realizaseră niciodată nimic și știau că în partid metehnele lor se puteau transforma în atuuri. Ei au ghicit corect că, într-o organizație bazată pe o disciplină strictă și absurdă, mediocritatea și incapacitatea de a gândi se vor dovedi virtuți înalte.

Pentru ei, un regim totalitar era ideal. Statul și Partidul gândeau în locul lor, aveau grijă de ei și le ofereau ocazia de a se

răzbuna pe cei pe care-i invidiaseră întotdeauna. Într-o societate totalitară există o cerere permanentă de mici informatori și de spioni. Devotamentul față de partid, servilismul și obediența compensează din plin inteligența, inițiativa și onestitatea.

Dar în partid au mai intrat și alte tipuri de oameni. De fapt, un carnet de partid a devenit curând o recomandare esențială pentru un mare număr de oameni care vânau posturi de directori ai companiilor naționalizate, ai gospodăriilor agricole, ai fabricilor sau de administratori ai proprietăților lăsate în urmă de emigranții germani și cehoslovaci evacuați, al căror număr creștea. Câțiva ani mai târziu, am fost în vizită la un „tovarăș” care tocmai se întorsese dintr-o regiune de graniță. Apartamentul semăna cu un muzeu. Nu mai văzusem până atunci atât de multe antichități și picturi rare strânse într-o colecție particulară. El singur a recunoscut:

– Când am plecat din Praga, nu aveam cu mine decât o valiză. Și acum, privește!

Cei mai respectați membri de partid erau revoluționarii de profesie de dinainte de război, oameni care nu prestaseră în viața lor vreo activitate utilă, dar care nu scăpaseră nicio ședință sau grevă. De asemenea, știau cum să se adreseze maselor prin cuvinte și tonalități care să-i propulseze la momentul potrivit în cele mai înalte posturi din partid și din guvern.

Nu după multă vreme, administratorii – mai ales femeile care aveau în grijă majoritatea blocurilor de locuințe din Cehoslovacia – au devenit coloana vertebrală a partidului. Ani de zile, ele au cârmuit cu mână de fier nu numai propriile imobile, ci străzi întregi. Viața lor a ajuns o orgie ametoitoare de spionaj și de denunțuri, care uneori implicau șantajul pe față. Vai de cel care nu le era pe plac! Chiar și cei mai înalți funcționari de partid erau atenți să nu cumva să scuture scrumul de țigară pe scări. Nu trebuia scăpată nicio ocazie de a-i strecura tovarășei administrator – care conducea de obicei și celula de partid locală – un mic cadou. Se poate observa cât de importantă devenise poziția administratorilor în anii 1950 din remarcă făcută de o femeie în prezența mea.

– Cred că tovarășul președinte Zápotocký a fost și el cândva administrator, a spus ea. Ne simpatizează așa de mult!

Draga mea, am replicat eu în gând, tovarășul președinte n-a catadicsit în viața lui să facă ceva mai obositor decât cântatul la acordeon. Pe vremea tinereții lui, munca administratorului era grea și cinstită!

Da, partidul avea dreptate. Mulți indivizi dubioși și-au făcut loc în rândurile lui. Totuși, mai târziu, ne-am întrebat dacă nu cumva tocmai acei oameni formaseră încă de la început adevăratul nucleu al partidului, intelectualii și muncitorii idealști fiind outsiderii infiltrați despre care vorbea propaganda de partid. Dar mulți dintre acești idealști cinstiți au cunoscut o transformare atunci când partidul a pus mâna pe putere și a început să împartă posturile. Se spune adesea că puterea corupe, dar cred că în țara noastră oamenii au fost corupți nu numai de putere, ci și de teama care o însoțește. Imediat ce cineva ajungea la putere devenea obsedat de pierderea ei, deoarece a pierde puterea în societatea noastră comunistă însemna nu numai un pas înapoi, o revenire la poziția deținută anterior, ci o prăbușire mult mai jos. Cu cât urcai mai mult, cu atât cădeai mai rău. Cu cât puterea îți creștea mai mult, cu atât devenea mai periculoasă pierderea ei, iar teama atingea cote nebănuite. Puterea susținută de frică este o combinație infinit de crudă și de periculoasă.

După ce am spus toate acestea, trebuie să mărturisesc că, cel puțin timp de doi ani după încheierea războiului, n-am prea fost atentă la treburile publice; eram mult prea preocupată să găsesc drumul înapoi către viața normală. Am petrecut luni întregi stând la coadă în birourile guvernamentale și așteptând hârtiile oficiale care să dovedească faptul că eram vie. Nemții distruseseră majoritatea arhivelor; pentru a obține un document nou trebuia să prezinți alte trei; pentru a face rost de cele trei, trebuia să vii cu alte cinci; iar pentru a le găsi pe cele cinci – procesul era interminabil. Nu era ușor nici să obții alte lucruri esențiale: hrană, haine, mobilă. În același timp, mai stăteam și la alte cozi în alte birouri, încercând să aflăm ce se întâmplase cu familia mea în timpul războiului. Toate întrebările mele aveau ca urmare aceleași răspunsuri. Împușcat în Minsk. Decedat la Maidanek. Mort la

Mauthausen. Deportat la Auschwitz. Nu figurează nicăieri. Dispărut. Dispărut.

Mergeam pe străzile din Praga de parcă m-aș fi deplasat pe un câmp minat și, la fiecare pas, era posibil ca pământul să se deschidă sub picioarele mele. Asta era strada pe care mă plimbam cu mama. Aceasta era patiseria unde tata mă ducea în secret duminica dimineța ca să mâncăm înghețată, fără să știe mama. Asta era clădirea în care am văzut pentru prima dată un steag cu zvastică. Asta era strada pe care lotul nostru s-a îndreptat spre gară, când bărbații de pe trotuare s-au oprit și și-au scos pălăriile, iar ofițerii SS au țipat la ei: „*Bewegung!* Mișcați-vă, altfel vă luăm cu noi!”

Eram incapabilă să urmez sfatul celor care-mi spuneau mereu că singura modalitate de a te întoarce înapoi la viață era uitarea. Voiam să recuperez totul, să nu ascund nimic, să nu înfrumusețez nimic, să-mi păstrez intacte trăirile și să-mi văd de viață cu ele cu tot. Voiam să trăiesc pentru că eram vie, nu doar pentru că, din întâmplare, nu murisem.

La începutul anului 1946 am găsit de lucru la o editură mică, dar prestigioasă, ca grafician. Proiectam coperte de cărți, asamblam ilustrații și reproduceri, desenam și pictam, negociam cu scriitorii și artiștii. Făceam lucruri care mă fascinau și care-mi plăceau de la un capăt la altul. Editorul era un domn în vârstă care m-a învățat o mulțime de lucruri despre literatură și artă, mai mult decât aș fi putut învăța la școală. Am petrecut nenumărate ore în muzee și biblioteci și, uneori, rătăceam pur și simplu pe străzile orașului, unde el cunoștea fiecare piatră, istoria fiecărei clădiri, sculpturi sau tablou.

Aveam mult timp la dispoziție pentru aceste excursii deoarece, chiar și pe vremea aceea, Rudolf era atât de implicat în munca sa de la Institutul pentru Dezvoltare Industrială, încât de multe ori venea acasă seara și citea apoi până noaptea târziu. Era avocat, dar acum, cu obișnuita lui sânguință, studia economia și încerca să recupereze timpul pierdut în perioada războiului. Mă obișnuisem să adorm în micul nostru apartament în timp ce lampa de birou lumina teancul de cărți de pe masă. Chiar și azi, atunci când mă gândesc la Rudolf îl văd stând acolo tăcut, lumina blândă scoțându-i în evidență conturul capului.

Eram amândoi atât de absorbiți de munca noastră, încât nu prea dădeam atenție la ceea ce se întâmpla în jur. Îmi amintesc doar că, oriunde te întorceai în anul acela de după război, în case, în restaurante sau chiar pe stradă, ori de câte ori doi oameni începeau să discute, se declanșa imediat o dispută pe teme politice. Înainte de primele alegeri, în mai 1946, cineva a scrijelit pe un gard din apropierea casei noastre „VOTAȚI COMUNIȘTII SAU MĂCAR SOCIAL-DEMOCRAȚII”. Sloganul m-a amuzat. Am votat cu social-democrații pentru că așa votase tatăl meu și pentru că tatăl lui Rudolf avusese o funcție în Partidul Social-Democrat. Eram mândră să duc mai departe tradiția familiei. Comuniștii s-au dovedit a fi cei mai puternici în Parlament chiar și fără votul meu.

În toamnă, m-am gândit să mă înscriu la universitate, dar eram însărcinată, iar doctorul a clătinat din cap:

– Trebuie s-o iei mai ușor, a zis el. Ești încă slăbită. De ce oare se grăbesc așa de tare toți tinerii?

Așa cum s-a dovedit ulterior, a trebuit să petrec în pat câteva săptămâni. Apoi, într-o seară din februarie, un Rudolf cu totul zăpăcit m-a dus la spital. Până joi dimineată, când fiul meu s-a născut în sfârșit, Rudolf a răătăcit în jurul casei noastre și apoi pe străzi, iar pe urmă pe coridoarele spitalului, cu părul vâlvoi și nebarbierit, călcând în picioare petalele trandafirilor din buchetul care n-a supraviețuit așteptării.

Dacă mă întrebați care a fost cea mai frumoasă clipă din viața mea, vă pot răspunde cu exactitate: atunci când infirmiera mi-a adus bebelușul cu părul lipit de cap, cu gene lungi și sprâncene care păreau pictate pe fețișoara lui netedă și a spus: „Aveți aici un băiețel frumos!”. Lumea întreagă s-a luminat și au răsunat cântece, salonul gol de spital s-a umplut de mireasma paradisiului și, dintr-odată, tata, mama și bunica au apărut lângă patul meu și mi-au zâmbit. Am lipit de pieptul meu căpșorul acela și mi-am spus altfel decât o făcusem până atunci: „Viață... viață...”

Nu mult după aceea, nu m-am mai dus la serviciu, dar am lucrat acasă pentru a nu fi nevoită să-mi părăsesc bebelușul. M-am retras cu totul în lumea mea. Afară, lucrurile se schimbau, dar eu nu le-am dat nicio atenție. Rudolf venea acasă tot mai târziu.

Regreta că nu putea petrece mai mult timp cu mine și cu fiul nostru, dar părea satisfăcut de munca lui și, când mă uit înapoi la vremea aceea, îmi pare cea mai liniștită și mai satisfăcătoare perioadă din viețile noastre. Și totuși, acum ar fi fost momentul să ne strângem lucrurile și să alergăm cât ne țineau picioarele din calea acelei lumini de la Răsărit care avea să devină rapid un adevărat incendiu.

O dată sau de două ori pe săptămână, doamna Machova venea să scoată bebelușul la plimbare. În acele jumătăți de zi duceam la editură schițele pe care le făcusem între timp, luam altceva de lucru și aruncam o privire asupra vieții care se desfășura în afara casei. Într-o zi de la sfârșitul lui februarie 1948, m-am pregătit să ies. Eram într-o dispoziție extrem de bună. Am îmbrăcat cel mai frumos palton, mi-am pus o pălărie nouă și am ieșit la plimbare pe străzile orașului. La un moment dat, am întâlnit mulțimi de oameni care mergeau spre Piața Centrului Vechi. M-am gândit cu neplăcere: Altă demonstrație! De ce continuă lumea să găsească amuzante lucrurile de genul ăsta? Și pe vremea asta geroasă!

Intersecția de lângă Piața Sf. Venceslas era complet blocată de muncitorii din fabrici. Politicoși, bărbații s-au dat la o parte din calea mea, strigând lucruri plăcute și măgulitoare în stilul lor atât de particular și de fermecător. Le-am zâmbit și mi-am făcut loc spre Bulevardul Narodni.

Când am intrat în biroul editorului, bătrânul stătea în picioare la fereastră și se uita la strada înțesată de oameni. Nici măcar nu s-a întors să mă salute. A spus foarte încet:

– Asta e o zi de ținut minte. Astăzi, democrația noastră moare.

Am rămas lângă el, brusc înfricoșată. În stradă, vocea lui Klement Gottwald a început să bubuie în difuzoare.

În fiecare an, la sfârșitul iernii, când aerul e încă rece, dar deja se simte apropierea primăverii, îmi rezervam o după-amiază doar pentru mine. Primăvara a fost întotdeauna o perioadă a aducerilor aminte.

În Hut, înainte de război, primăvara oamenii ieșeau din case și se duceau în grădini, aeriseau saltelele de puf și răcoleau pământul umed. Moș Pleticha, vecinul nostru, părea că nu mai intră deloc în casă. Ori de câte ori mă uitam în grădina lui, îl vedeam că stătea acolo, îmbrăcat cu o jachetă scurtă și ponosită, cu mâinile în buzunare și o șapcă pe cap, cu fața aceea arsă de soare și bătută de vânt care semăna cu vechile păpuși cehe pe care le sculpta Matej Kopecky cu un secol în urmă. Aproape că mă așteptam să-și înfigă rădăcinile în pământ și să înceapă să înmugurească. De la fereastra din colț vedeam povârnișul acoperit de copaci negri. Apoi, într-o dimineață, m-am uitat afară și părea că un vânt verde suflase prin pădure. Câteva zile mai târziu, urzeala crengilor era ascunsă în spatele unei abundențe de frunze verzi, proaspete. Oamenii se încălzeau la soare și, an după an, spuneau „Nu-i așa că e frumos?”, de parcă până atunci nu mai văzuseră așa ceva.

Apoi au urmat primăverile din Ghetoul Łódź, unde nu creștea fir de iarbă și unde nu zbura nicio pasăre; duhoarea de var nestins folosit ca dezinfectant alunga toate creaturile. Dar chiar și aici vântul aducea uneori cu el mirosul pământului, aroma vieții. Undeva departe, dincolo de zidul ghetoului, se aflau câmpurile pe care nemții cultivau grâu.

În ultima primăvară petrecută în Łódź, tata s-a oferit voluntar să lucreze pe câmpurile acelea, iar eu am fost îngrijorată din cauza asta. Într-o zi, nu-mi mai aduc aminte cum, am obținut o după-amiază liberă și permisiunea de a mă duce după el. Soarele strălucea și l-am văzut în fața mea, mergând încet în spatele plugului, gârbovit din cauza efortului. Am observat pentru prima dată cât de mult îmbătrânise, cât de palid era, cât de mult se veștejise din cauza foamei și a umilințelor îndurate. Am rămas câteva clipe în picioare sub razele soarelui, apoi tata și-a scos șapca și a spus timid:

– Acum, primăvara, inima mea pare atât de grea...

Mulți ani mai târziu am înțeles de ce alesese munca aceea mult mai istovitoare decât ceea ce făcuse până atunci. În fiecare zi trebuia să meargă o distanță mare pe jos. Apoi, din zori și până la asfințit trebuia să se târască în spatele plugului, în timp ce sabotii grei din picioare se afundau în lutul moale. Dar acolo era singur împreună cu ceea ce iubea mai mult, pământul nou arat, cerul deschis, adierea de vânt proaspătă. În ajunul morții sale, se întorsese la lucrurile pe care le lăsase în urmă.

Primăverile din Praga – cine le-ar putea uita? Forsiția din Câmpia Letna. Dealurile înflorite din Strahov. Castanii din Zofin. Pescărușii de pe Podul Jirasek. Niciun oraș nu e ca Praga. Nu este vorba numai de frumusețea clădirilor, de turnuri și de poduri, deși contează și ele. Toate acestea se ridică pe pante și pe maluri într-o asemenea armonie, încât pare că natura le-a creat de-a lungul copacilor și florilor. În Praga, unică este relația dintre oraș și locuitorii săi. Praga nu este un fundal indiferent care rămâne impasibil, ignorând atât fericirea, cât și suferința. Praga trăiește viețile oamenilor, iar ei o răsplătesc cu o iubire rezervată de obicei altor ființe umane. Praga nu este un conglomerat de clădiri în care oamenii se nasc, muncesc și mor. Ea este vie, tristă și curajoasă, iar atunci când zâmbește odată cu sosirea primăverii, zâmbetul ei scânteiază ca o lacrimă.

Începutul primăverii lui 1948 a fost unul de rău augur, fiind marcat de moartea ministrului de externe Jan Masaryk. Era fiul

primului președinte cehoslovac, Thomas G. Masaryk, și, la fel ca tatăl lui, a fost un simbol al valorilor culturale și al tradițiilor umaniste ale țării noastre. Multă lume credea că prezența lui în noul guvern – condus de comuniști – reprezenta cumva o garanție că drumul spre socialism nu va devia prea mult de la principiile pe baza cărora fusese fondată republica noastră.

În timpul ocupației naziste, Jan Masaryk fusese ministru de externe în guvernul cehoslovac aflat în exil la Londra. Își câștigase respectul Aliatilor și acasă fusese extrem de popular. De-a lungul războiului a vorbit regulat în cadrul programelor transmise de BBC; reușea să le insufle oamenilor speranță și curaj în momentele cele mai întunecate din viața lor, iar aceștia nu l-au uitat. Ori de câte ori apărea în public, oamenii se strâneau în jurul lui, iar el le spunea glume de parcă ar fi fost prieteni de când lumea.

Acum, într-o dimineață, la mai puțin de o lună după lovitura de stat comunistă, cadavrul lui a fost găsit zăcând pe caldarâm, sub ferestrele apartamentului său din clădirea Ministerului Afacerilor Externe. Fără să dezvăluie rezultatele autopsiei sau pe cele ale investigației oficiale, guvernul a anunțat că Jan Masaryk s-a sinucis ca urmare a unei crize de depresie. Puțini oameni au crezut că a fost vorba de o sinucidere. Au început să circule imediat zvonuri despre o crimă și au existat mai multe teorii cu privire la moartea sa.

Un bun prieten de-al nostru, Pavel Kavan, a fost probabil ultima persoană care l-a văzut pe Masaryk în viață – cu excepția vizitatorilor necunoscuți care au sosit mai târziu. Kavan, un funcționar al Ministerului de Externe, a susținut că Masaryk arăta ca de obicei, nici peste măsură de supărat, nici deprimat, și îl rugase pe Kavan să se întoarcă a doua zi dimineață să ridice niște documente. Un prieten de-al nostru, Stanislav Marek, care-l cunoștea pe Masaryk de ani de zile, a susținut că ministrul de externe suferea de depresii severe și că niciunul dintre cei care-l cunoșteau bine nu a fost surprins de sinuciderea lui.

Misterul morții lui Jan Masaryk nu a fost niciodată elucidat. Dar fie că devenise o piedică prea mare în calea planurilor sovietice și, ca urmare, fusese eliminat de experții lor, fie că își luase singur

viața din cauza disperării provocate de viitorul nesigur al țării, un lucru era clar: lovitură de stat comunistă sau, așa cum o numea partidul, „Victoriosul Februarie”, fusese cauza morții sale.

După trei sau patru luni, într-o seară, la cină, Rudolf m-a anunțat că i se oferise postul de șef de cabinet la Ministerul Comerțului Exterior. Perspectiva m-a înspăimântat. La vremea aceea, realizasem cu toții că lovitură de stat reprezentase o transformare fundamentală, cu consecințe extraordinare pentru întreaga țară, o revoluție pe care unii au întâmpinat-o cu urale, iar alții cu groază. Mulți prieteni de-ai noștri părăsiseră Cehoslovacia ca să trăiască în străinătate; alții rămăseseră, dar aveau un permanent sentiment de teamă. În jurul nostru, totul se prăbușea sau se demola. Știam că marea schimbare despre care citisem în pamflete venise în cele din urmă, dar mă întrebam dacă era spre binele nostru.

Voiam ca Rudolf să mai aștepte înainte de a-i da un răspuns ministrului. Dacă lucrurile se vor îndrepta într-o direcție pe care el n-o va suporta? Dacă tot acel idealism va eșua în practică? Ca simplu membru de partid, ar fi putut să-și exprime dezaprobarea, să demisioneze sau să protesteze. Dar cunoșteam deja destule despre practica de partid ca să-mi dau seama că oamenii care ocupau posturi în cel mai înalt eșalon guvernamental sau de partid nu prea tolerau contrazicerile. „Cine nu e cu noi e împotriva noastră”, spunea un slogan: fie i te dediciai partidului cu trup și suflet, fie erai considerat trădător.

Din fericire, Rudolf a declarat că nu voia slujba aceea. Nu era potrivit pentru ea. Era mulțumit cu ceea ce făcea în momentul acela. Mai avea o mulțime de lucruri de învățat. Refuzase deja oferta. Se întreba de ce fusese luat în considerare pentru un post atât de important – un tânăr lipsit de experiență ca el, primit recent în partid, care nu deținuse niciodată vreo funcție politică sau de partid.

Două zile mai târziu, îi așteptam la cină pe Otto și pe Milena, după care urma să mergem la teatru. Rudolf a sosit în ultima clipă. Ne-a spus că refuzul lui de a prelua funcția fusese respins. Partidul îi ordonase oficial să accepte. Superiorii săi îi explicaseră că munca

lui la Institut fusese urmărită îndeaproape, că aptitudinile sale erau excepționale și că faptul că știa mai multe limbi străine era foarte util. Partidul avea nevoie de el. Partidul hotărâse.

Acum, alegerea era simplă, a afirmat Rudolf. Fie accepta postul de șef de cabinet la Ministerul Comerțului Exterior, fie demisiona din partid și întorcea spatele idealurilor în care credea. Am început să obiectez împotriva acestui raționament, dar Rudolf m-a oprit:

– Vezi tu? a zis el. Ăștia suntem noi! Atâta timp cât totul e pe hârtie, în teorie, ne entuziasmăm. Dar, atunci când vine vremea să acționăm, ne pierdem avântul! Cine știe dacă e cel mai bun lucru de făcut? Dar nu-mi cere să mă dau la o parte și să-mi petrec restul vieții învinuindu-mă de lașitate. Nu ajungi nicăieri dacă te temi să nu faci greșeli. Sunt convins că suntem capabili să construim o societate mai dreaptă și, în final, mai liberă. Trebuie să accept responsabilitatea care merge mână-n mână cu această convingere. Știi, tu crezi că vom avea parte de aceeași teroare care a domnit în Rusia după revoluție. Dar dacă-ți faci timp să studiezi situația, o să vezi că două țări oferă condiții cu totul diferite. Aici, evoluția va fi cu totul alta. Totul depinde de plasarea oamenilor potriviți în pozițiile decisive, astfel încât să nu ne irosim energia și resursele și să nu afectăm pe nimeni.

I-am replicat că, în calitate de șef de cabinet, Rudolf nu va fi decât un curier al ministrului, obligat să execute ordinele politice fără să crâcnească.

– Experții de genul tău nu vor avea nicio influență asupra deciziilor concrete, am spus eu. Dar tu vei fi țăpul ispășitor pentru tot ce iese prost. Nu știi că al doilea sau al treilea om din ierarhie este cel care face greșeli? Numai individului de la vârf i se recunosc meritele pentru ceea ce merge!

– Nu-mi pasă de recunoaștere, a afirmat Rudolf. În plus, e clar că voi fi acolo doar temporar. În esență, încă sunt un om care aparține vechii orânduiri. Într-un an sau doi, când suficient de mulți muncitori tineri își vor fi încheiat studiile, voi fi bucuros să renunț la acest post și să mă întorc la cărțile mele. Știi, probabil că singura mea aptitudine reală legată de acest post este următoarea: nu sunt interesat să-mi fac o carieră; voi presta doar o muncă onestă.

Am fost copleșită brusc de tensiunile din ultimele săptămâni și am izbucnit în plâns. Soneria s-a auzit chiar atunci, apoi Otto și Milena au intrat în cameră. Rudolf le-a explicat ce se întâmplase, iar Milena a ridicat mâinile spre cer.

– Pentru numele lui Dumnezeu! a exclamat ea. Te știu din clasa întâi. Am trecut împreună prin tot felul de orori. Și te văd plângând pentru prima dată pentru că soțul tău a ajuns în vârf! Ai înnebunit?

Ne-am dus la teatru în seara aceea și, pentru scurt timp, am lăsat deoparte grijile. N-am mai vorbit despre slujba aceea nici după ce ne-am întors acasă. Am stat înținși în pat în întuneric multă vreme, ascultându-ne reciproc respirațiile, știind că eram treji. În cele din urmă, Rudolf a spus:

– Știi că în următorii câțiva ani n-o să ne fie ușor, dar după aceea, dacă ne facem treaba bine, oamenii vor fi mai fericiți și o vor duce mai bine. Oare nu merită să încercăm?

Am simțit atingerea degetelor lui în colțurile gurii.

– Te rog, a zis el. Zâmbește puțin.

Ceea ce îmi amintesc cel mai bine din perioada care a urmat după lovitura de stat este un sentiment de confuzie, de băjbăire în întuneric, care era de două ori mai apăsător pentru că întunericul nu era doar în afara, ci și înlăuntrul meu. Cum de fusesem atât de creduli, atât de ignorați? Se pare că, odată ce ai decis să crezi, credința devine mai prețioasă decât adevărul, mai reală decât realitatea.

Lumea mea a început să se schimbe imediat, chiar din ziua în care ziarele au anunțat numirea lui Rudolf în noul post de la Ministerul Comerțului Exterior. M-am dus la coafor conform programării săptămânale. Coaforul era un tip de treabă și fusesem întotdeauna prietenă cu el și cu personalul lui. În timp ce domnul Oldrich îmi usca părul, unul dintre ucenici se juca de obicei cu copilul sau îl scotea la plimbare cu căruciorul. De data aceasta, nimeni nu m-a mai întâmpinat cu glume sau cu zâmbete. În schimb, toți s-au oprit din aceea ce făceau în momentul acela și au luat poziția de drepti. Coaforul însuși m-a ajutat să-mi scot paltonul, l-a atârnat în cuier și a început să danseze în jurul meu,

oferindu-mi tot felul de extracte și de loțiuni – aceleași pe care de obicei le dădea deoparte, spunând:

- Nu vă apropiați de mizeriile astea!
- Ce s-a întâmplat cu dumneata? am izbucnit eu.
- Nimic, a răspuns el. Dar cu dumneavoastră s-a întâmplat ceva

important. Nu poți trata o persoană sus-pusă ca dumneavoastră de parcă ai fi mânat găștele cu ea toată viața!

Acesta a fost primul indiciu legat de ceea ce avea să vină. Trebuia să mă obișnuiesc cu gândul că, pentru toată lumea, cu excepția câtorva prieteni vechi, încetasem să mai fiu o ființă umană. În schimb, devenisem un obiect al invidiei, al suspiciunii sau al respectului servil. În anii în care Rudolf urma să dețină acest post în minister, nu aveam să-mi fac niciun prieten printre tovarăși sau printre soțiile lor și cred că acest fapt aruncă o lumină asupra naturii acelor vremuri. Atunci când ideologia ocupă prim-planul, relațiile umane sunt date la o parte. Când fiecare acțiune și fiecare gând sunt îndreptate spre construirea unei societăți noi, nu prea mai există loc pentru sentimente. Oricum, sentimentele sunt înșelătoare, greu de canalizat și de controlat: reprezintă distrageri de la muncă și de la efortul constructiv, și e mai bine să fie evitate. Singurele sentimente de care te poți bucura în siguranță sunt dragostea față de partid și solidaritatea sinceră cu ceilalți tovarăși. Desigur, chiar și în acest domeniu este recomandabilă o anumită prudență; trebuie să examinezi cu atenție un tovarăș înainte de a-i acorda încrederea ta. Numai partidul este demn de o devoțiune necondiționată. Îmi amintesc de o actriță, o artistă excepțională, care mi-a declarat că cel căruia nu i se umplu ochii de lacrimi la auzul numelui lui Lenin nu este demn să urce pe scena Teatrului Național.

Tot cam pe atunci, unul dintre colegii lui Rudolf a venit în vizită, iar conversația s-a îndreptat exact spre aceste subiecte.

– Rudolf, știi cât de mult țin la tine, a spus omul, și că te consider un bun prieten. Dar dacă aflu vreodată că ai făcut ceva care-i dăunează partidului, o să mă întorc împotriva ta într-o clipă și o să te fac să plătești pentru asta.

Mi-am amintit de declarația asta câteva luni mai târziu, când același om a apărut, îngrozit, la noi acasă. Ne-a povestit că era

urmărit peste tot de o limuzină neagră Tatra a poliției și ne-a implorat să-l lăsăm să stea jos și să-și tragă sufletul câteva minute. A fost unul dintre primii membri importanți de partid arestați și mi-a părut rău de el, dar, pentru că mi s-a părut mereu puțin cam enigmatic și capabil de orice, eram gata să cred că fusese amestecat în anumite activități dubioase.

La două luni după lovitura de stat, o femeie în vârstă, pe care n-o cunoșteam, a sunat la ușa apartamentului nostru. Auzise că vrem să ne mutăm. Era adevărat. Chițimia în care stăteam devenise de-a dreptul neîncăpătoare după nașterea fiului nostru. Femeia mi-a oferit un apartament în casa ei din cartierul Letna, care rămăsese vacant după emigrarea locatarilor. Mi-a plăcut casa, deși nu era foarte spațioasă, dar destul de scumpă. Camerele erau încă pline cu lucrurile foștilor chiriași.

Am găsit-o în bucătărie pe fosta menajeră a familiei plecate. Era o fată simplă, grasă, care o ajuta pe proprietăreașă să curețe apartamentul. Când am intrat eu tocmai bea o ceașcă de cafea.

– Doamnă, nu luați casa asta, mi-a șoptit ea. E blestemată. Mai întâi, aici au stat niște evrei – au murit toți în lagăre. Nemții care au luat apartamentul au plecat la țanc – vecinii i-ar fi linșat! Iar acum, cei pentru care am lucrat au fugit doar cu rucsacurile în spinare. Nimeni nu pleacă din casa asta într-un mod normal.

Apartamentul era convenabil, iar noi aveam nevoie de un loc în care să poată trăi trei oameni. Am decis să-l luăm.

Obligațiile mele sociale au început imediat după ce ne-am mutat. Nu mă prea interesau distracțiile, dar, de dragul lui Rudolf, am fost de acord să particip la ele. Chiar și azi mă simt abătută atunci când îmi amintesc cinele și recepțiile la care a trebuit să participăm, îndeplinindu-ne datoria față de partid. Bărbații, în marea lor majoritate la fel de fanatici și de devotați muncii lor ca Rudolf, se foloseau de aceste ocazii ca de niște ședințe de lucru și ne lăsau pe noi, soțiile, să ne distrăm cum puteam mai bine. Cred că majoritatea soțiilor sufereau la fel de mult de plictiseală ca și mine.

Nevestele puteau fi împărțite în două categorii: ficele clasei muncitoare și cele cu un trecut burghez similar cu al meu. Cele din

primul grup, aflate la adăpost datorită originii lor proletare, erau sigure pe ele, zgomotoase și indiferente, încrezătoare în faptul că tot ce spuneau sau făceau putea fi justificat de mediul din care proveneau. Cele din al doilea grup erau în permanență cu ochii în patru, fiecare femeie temându-se să nu facă vreun pas greșit din punct de vedere politic, să pară prea intelectuală sau lipsită de abnegație și, în consecință, să se facă de rușine sau să-i dăuneze în vreun fel carierei soțului ei. Se întâmpla adeseori ca, după ce epuizam subiectul sigur al copiilor, să rămânem tăcute ore întregi, păstrându-ne pe chip zâmbetele până când începeau să ne doară mușchii feței sau aprobând din cap pălăvrăgelile tovarășelor noastre din clasa muncitoare. Odată, după ce stătusem vreo oră într-un colț, alături de soția unuia dintre economiștii noștri de vază, aceasta n-a mai putut suporta plictiseala și a izbucnit:

– Ai mai văzut ceva interesant la teatru?

Apoi, îngrozită de posibilele conotații ale cuvintelor rostite, a bolborosit:

– Oh, iartă-mă că ți-am pus o asemenea întrebare burgheză!

De fapt, lipsa de conștiință politică a devenit curând atât de evidentă pentru autorități, încât partidul a organizat pentru noi o serie de conferințe speciale despre marxism. Multe soții au adus cu ele ceva de croșetat sau de cusut pentru a-și dovedi atitudinea pozitivă față de munca manuală.

Ce recepții! Poate că cel mai uimitor aspect legat de ele era risipa. Mesele gemeau sub greutatea delicatelor rare într-o vreme în care oamenii obișnuiți încă mai trăiau din rațiile de alimente. Un nou snobism gen *nouveau-riche* și-a făcut loc printre aceiași oameni care și-au exploatat la maximum originea muncitorească și principiile proletare și care guvernau în numele muncitorilor și țăranilor. Una dintre aceste tovarășe m-a dojenit într-o seară pentru că purtam o rochie prea simplă la recepția oferită de ambasadorul Konstantin Zorin. Participarea la recepțiile sovietice, mi-a explicat ea, presupunea o ținută în întregime formală – chiar dacă îmbrăcămintea și țesăturile erau încă raționalizate în Cehoslovacia.

Rudolf cumpărase o mașină veche pe care-i plăcea s-o conducă și în care ne făceam uneori apariția la aceste recepții. Și acest lucru

a devenit o ocazie pentru un reproș oficial: mai întâi, pentru că alesesem o mașină veche, iar în al doilea rând, pentru că Rudolf însuși se afla la volan. Noua elită considera întru totul potrivită o limuzină cu șofer.

Chiar și eu am devenit ținta unui foc încrucișat. Pe de o parte, eram constant și dezaprobat monitorizată de proprietărea noastră și de vecini, care-mi comentau fiecare pas, iar odată au convocat chiar o ședință ca să discute despre stilul meu vestimentar șocant de neproletar. Pe de altă parte, existau ochii la fel de critici ai tovarășelor mele din elită, care se înecau în luxul lipsit de gust devenit posibil grație cartelelor speciale pe care Rudolf refuzase să le accepte. Eu am rezolvat problema, probabil greșit, ignorând ambele grupuri.

Strada pe care locuiam acum avea o anumită caracteristică. În timpul războiului, mulți nemți puseseră mâna pe apartamentele mari și scumpe. După eliberare, fuseseră înlocuiți de o varietate ciudată de cehi nou-îmbogățiți care intraseră prompt în partid. Pe strada noastră locuiau puțini muncitori autentici, dar existau câțiva comercianți și mici negustori care credeau în mod evident că, pentru a-și menține standardul de viață, trebuiau să pozeze în bolșevici convinși, roșii la față din cauza entuziasmului de clasă. La fiecare ședință de partid locală se întâmpla ca vreo femeie care deținea o spălătorie sau o băcănie să se ridice în picioare și să declare candid: „Tovarăși, dacă ați ști cât de mult iubesc eu partidul”, după care se așeza din nou pe scaun.

Odată, chiar înainte de 1 mai, cineva a întrebat timid dacă nu era o extravaganță să risipim kilometri de pânză bună și nenumărate bucăți de cherestea pentru decorațiunile folosite la paradă, de vreme ce aceste mărfuri deficitare ar fi putut fi folosite cu mai mult spor în economia noastră postbelică. Întrebarea l-a ridicat în picioare pe proprietarul unui magazin de produse lactate:

– Ce-i asta? a întrebat el. Cine îndrăznește să sugereze că ceea ce facem noi spre gloria partidului este o risipă? Tovarăși, să facem niște decorațiuni și mai mari, și mai bune – să le ia naiba de costuri! Le arătăm noi capitaliștilor!

Dar fanfaronada asta nu l-a ajutat cu nimic; magazinul lui a fost naționalizat câteva luni mai târziu.

Președintele organizației noastre locale de partid era un personaj ciudat și pipernicit, cu o față prelungă de cal, iar soția lui durdulie aducea și ea vag cu un cal. Amândoi erau înzestrați cu o curiozitate patologică și veninoasă și își petreceau zilele și nopțile cercetând cele mai intime detalii ale vieții pe care o duceau oamenii de pe strada noastră, comuniști sau necomuniști. Ocazia de a-și vârî nasul în viețile altor oameni era, cred, ceva ce-i atrăgea pe mulți înspre organizația de partid locală. Bârfa devenise o virtute și o obligație. Un comunist avea datoria să fie conștient de tot ce se întâmpla în jurul lui și cunosc mulți oameni care-și petreceau zilele stând pe stradă sau la ferestre ca să nu le scape nimic.

Poate părea straniu, dar, pe vremea aceea, aceste lucruri nu mă deranjau prea tare. Făceau atmosfera neplăcută, dar totul părea mai curând ridicol decât amenințător. Pe atunci, nu-mi prea mai făceam iluzii în legătură cu oamenii și nu voiam ca viața mea să fie afectată de asemenea fleacuri. Acestea erau eclipsate de convingerea lui Rudolf că ne aflăm pe calea cea dreaptă și că niciun obstacol nu era insurmontabil.

Din când în când, oamenii veneau la noi să ne ceară ajutorul, plângându-se de nedreptăți. Majoritatea erau în vârstă, negustori ale căror prăvălii fuseseră confiscate, dar care nu îndeplineau condițiile pentru a primi ajutor social deoarece fuseseră liber-profesioniști. Acum căutau alte slujbe sau pensii, iar Rudolf îi putea ajuta adeseori. Mai erau și alții, care veneau la noi pentru că doreau să plece din țară, dar pe aceștia Rudolf nu-i putea ajuta. Granițele fuseseră închise în 1948, după lovitura de stat. Printre toate nedreptățile și prostiile săvârșite în acei ani, închiderea granițelor fost una dintre cele mai grave. De ce să nu lași oamenii să plece? De ce să-i ții pe loc cu forța, împotriva voinței lor? Un tovarăș de la Ministerul Afacerilor Externe ne-a explicat că nu era decât o măsură temporară.

– Republica nu-și poate permite să piardă forța de muncă, susținea el. Pentru mulți, hotărârea de a pleca este o nesăbuintă. Ei nu înțeleg situația și sunt înclinați să intre nejustificat în panică.

După ce-și vor da seama că n-au de ce să se teamă, se vor bucura că au rămas. Pe urmă, vom redeschide granițele și oamenii vor putea călători încotro vor dori.

În primul rând pentru tineri, anul 1948 a fost unul în care și-au văzut realizate vechile speranțe. Locurile de muncă erau mai mult decât suficiente. Chiar și gospodinele au început să caute de lucru – unele de nevoie, altele pentru satisfacția de a participa la viața publică. Oamenii munceau cu entuziasm, chiar și de sărbători sau duminica, iar mulți își petreceau serile studiind. Câștigau o mulțime de bani, adesea mai mulți decât puteau cheltui, și cumpărau tot ce le cădea în mână.

Au fost înființate serviciile medicale suportate de stat, precum și pensiile și planurile de vacanță pentru muncitori. Naționalizarea întreprinderilor private a dat naștere la o oarecare ostilitate, desigur, dar ni s-a spus că era de așteptat; era un pas dificil, dar imperativ pentru dezvoltarea economiei noastre. Ori de câte ori mă uitam pe geamul unui tren la peisajul vârstat de micile parcele de teren particulare trebuia să admit că era adevărat – fermele private nu aveau niciun viitor. Pe vremea aceea, nimeni nu-și putea imagina cât de mult avea să afecteze agricultura brutalul și nemilosul proces de colectivizare, nimănui nu-i trecea prin minte că vor mai trece cincisprezece sau douăzeci de ani înainte ca noile gospodării naționalizate să atingă pragul de rentabilitate.

Prin anii 1950, un prieten căruia îi ziceam Karlicek a venit de la țară să ne viziteze la Praga. Înainte de lovitura de stat, Karlicek deținuse o fermă mare nu departe de Praga, care acum era naționalizată. Era un om bun și un gospodar de ispravă, pe care sătenii îl plăceau și îl primeau ca pe un prieten atunci când venea să-i viziteze și să observe cum se duce de răpă ferma lui altădată prosperă. Într-o zi, a dat buzna în apartamentul nostru și a început să strige la Rudolf:

– Când una dintre vacile mele dădea mai puțin de zece litri de lapte, o trimiteam la abator deoarece consuma mai mult decât producea. Și știi ce fac ăștia acum? Îi dau o medalie vacii care produce *patru* litri! Sunteți niște idioți!

Tot cam pe-atunci, mințile strălucite din Praga au început să definească socialismul ca pe un sistem proiectat să rezolve cu succes probleme care n-ar putea apărea niciodată în alte sisteme politice.

Rudolf s-a cufundat în muncă cu atâta entuziasm, încât o parte din el mi s-a transmis și mie. Oamenii cu care lucra păreau la fel de harnici și de inteligenți ca el și, din câte-mi dădeam eu seama, misiunea lor de dezvoltare a relațiilor comerciale cu Occidentul debutase sub auspicii favorabile. Eram extrem de mulțumită de ajutorul pe care Cehoslovacia îl oferea Israelului și de faptul că Rudolf juca un rol esențial în această privință. Dar, pe de altă parte, nu știam mare lucru despre munca lui. Totul era secret și strict secret și, după o vreme, am încetat să-i mai pun întrebări despre proiectele lui. Lumea lui, simbolizată de servieta pe care nimeni n-avea voie s-o atingă, îmi devenise inaccesibilă.

Rudolf muncea până târziu aproape în fiecare seară și, adeseori, duminica era chemat la minister, în timp ce eu îmi petreceam după-amiezi întregi în parc, plimbând copilul cu căruțul și invidiind grupurile de familii fericite din jurul meu. Înainte ca Rudolf să fi preluat funcția din minister, nu scăpam nicio piesă bună și amândurora, mai ales lui Rudolf, care era un violonist talentat, ne plăcea muzica. Acum, când cumpăram bilete la teatru sau la un concert, aproape mereu suna în ultimul moment și-mi spunea că nu putea ajunge la timp. Copilul nostru creștea fără să-și cunoască prea bine tatăl.

Odată, am reușit să-l conving pe Rudolf să mergem într-un weekend în excursie la munte. Amândoi eram niște schiori împătimiți și nimic nu ni se părea mai frumos ca munții noștri iarna. Dar în sâmbăta aceea vremea a fost împotriva noastră. La numai câțiva kilometri de Praga am intrat într-o furtună de zăpadă și, când am ajuns la dealurile submontane, ningeă atât de tare, încât nu puteai face diferența dintre șosea și câmp. Ne deplasam cu viteza melcului, încercând să ne dăm seama unde ne aflam. Brusc, Rudolf s-a întors spre mine și mi-a spus uimit:

– Îți vine să crezi? A trecut aproape o oră de când nu m-am mai gândit la comerțul exterior!

Mult mai târziu, am ajuns să mă întreb dacă această muncă nebunească și împovărătoare nu era cumva intenționată. Nicio

persoană care deținea un post în guvern nu avea niciun moment liber în care să verifice modul în care munca sa afecta viața omului obișnuit. Funcționarii guvernamentali și de partid socializau doar unii cu alții; la conferințe, ședințe și consilii nu se vedeau decât între ei; judecau starea țării numai prin intermediul ziarelor și al rapoartelor oficiale care erau adesea incorecte sau complet false. Pentru că fiecare se concentra atât de intens asupra domeniului său limitat de activitate, pierdeau perspectiva și orice șansă de a înțelege cu adevărat nevoile și dorințele reale ale populației. Chiar dacă aveau ocazia să vorbească cu cineva din afara cercului lor, acea persoană nu se simțea liberă să se plângă sau să critice. Rudolf nu era genul de om care inspiră teamă, dar credința lui în corectitudinea muncii sale îi mișca pe oameni, îi reducea la tăcere și, în cele din urmă, îl izola de ceilalți.

Treptat, am ajuns singura legătură a lui Rudolf cu lumea obișnuită. Cu excepția unei dispute acerbe având ca subiect mingea servită de mine prost într-un meci de volei la două săptămâni după nuntă, între noi nu au avut niciodată loc acele conflicte care condimentează în general căsniciile. Acum, ne iroseam timpul prețios petrecut împreună cu certuri înverșunate și inutile, legate de situația politică – inutile pentru că Rudolf considera că statisticile lui erau mult mai solide decât experiențele și nemulțumirile mele zilnice, pe care le respingea ca fiind înguste și pline de prejudecăți. Oamenii erau înstăriți, argumenta el. Sărăcia aparținea trecutului. Nimeni nu mai era șomer. Într-adevăr, ici și colo ceva mergea prost. Dar până la urmă totul avea să fie îndreptat. Era nevoie de timp.

– Așteaptă câțiva ani. O să vezi.

Într-o noapte, soția băcanului din a cărui prăvălie mama își făcea cumpărăturile înainte de război a bătut la ușa apartamentului nostru. Ne-a povestit printre lacrimi că polițiștii dăduseră buzna în casa lor, scotociseră peste tot și-l luaseră cu ei pe soțul său, fără să-i spună unde-l duc și de ce. Băcanul, un bărbat foarte gras, amabil și vesel, era și un bine cunoscut speculant, așa că nu părea deloc imposibil să fi fost arestat din motive întemeiate. Dar de ce în această manieră gangsterească? Rudolf i-a promis femeii că va afla

tot ce putea, iar aceasta s-a dus acasă oarecum ușurată. A doua zi, am aflat că mai mulți negustori și meseriași fuseseră ridicați, cam în același timp cu băcanul, și că nimeni nu știa unde se găseau acum și ce acuzație li se aducea. Mulți dintre ei au așteptat în închisoare luni de zile înainte de a fi judecați de Tribunalele Poporului, ale căror hotărâri se bazau nu pe sistemul legal existent, ci pe „sentimentul de clasă”, și ale căror sentințe împărțeau dreptatea la întâmplare.

Arestarea băcanului a fost primul eveniment care l-a contrariat pe Rudolf în aceeași măsură în care m-a contrariat și pe mine. De-abia după câteva zile a putut afla locul în care se găsea ghinionistul băcan, apoi a informat-o și pe soția acestuia. Dar asta a fost tot. Cred că atunci a înțeles Rudolf pentru prima dată cât de precar devenise în țara noastră statul de drept.

Către sfârșitul anului 1949, Uniunea Sovietică era pentru noi un model. Iugoslavia fusese declarată oficial o rezervație de spioni și de trădători și toate ministerele noastre au fost reorganizate pe baza unor planuri mai centralizate. Funcția lui Rudolf de la Ministerul Comerțului Exterior a fost eliminată; acum era ministru adjunct însărcinat cu comerțul cu Occidentul. Ziarele oficiale au declarat că lupta de clasă se intensifica, dar că nu trebuia să ne temem deoarece partidul era mereu vigilent și atent. În cinematografe se proiectau filme cu sabotori și spioni care încercau să submineze unitatea clasei muncitoare: librăriile erau înțesate cu cărți despre Marea Conspirație împotriva Partidului și a tovarășului Stalin. Citeam despre neobișnuita inteligență a dușmanului care era expert în deghizări și care-i păcălea chiar și pe colegii săi apropiați ori pe membrii familiei lui.

Pe atunci, nimeni nu mai rostea sloganul potrivit căruia orice persoană cu intenții bune avea ocazia să-și dezvolte aptitudinile și să participe la construirea socialismului. Partidul renunțase la persuasiune și trecuse în schimb la evaluarea cadrelor. Oamenii stăteau până noaptea târziu și completau formulare care examinau viețile înaintașilor lor până la a treia generație. Ce anume știai, ce fel de muncă puteai să faci și cât de bine, toate acestea au devenit

irelevante. Ce contau erau conștiința de clasă și originea socială, atitudinea față de Noua Orânduire și, mai presus de orice, devotamentul față de Uniunea Sovietică.

Raționamentul nu era deloc complicat. Fiecare individ este produsul clasei, al educației și al mediului din care provine. Dacă tatăl tău avusese un magazin cu articole de galanterie sau o tarabă cu alune, erai clar produsul unei mentalități a întreprinderilor private și, în consecință, nu se putea avea încredere în tine. Modul în care era evaluată originea producea uneori și efecte comice. Cunoșteam un bărbat care, înainte de război, deținuse o mică prăvălie cu produse textile într-un sat și care de-abia reușea să-și hrănească familia. Prăvălia lui a fost naționalizată și, ca fost membru al micii burghezii, bărbatul a fost trimis să lucreze într-o fabrică pentru a fi reeducat. Din acel moment, copiii lui au putut scrie cu mândrie „muncitor” în toate chestionarele în care li se cerea să completeze ocupația tatălui. Prin urmare, au reușit să obțină cu ușurință slujbe și salarii la care tatăl lor burghez nici nu îndrăznise să viseze vreodată. Pe de altă parte, fiului ideologului de partid și ministrului Ladislav Stoll i-a fost refuzată la început admiterea în universitate și i s-a recomandat să muncească în minele de cărbune, deoarece, ca fiu al unei oficialități guvernamentale, nu avea o origine muncitorească sau țărănească.

În vara lui 1949, Rudolf se pregătea să se ducă la Londra în calitate de șef al delegației care urma să negocieze un acord comercial cu Anglia. Era o afacere extrem de dificilă și de riscantă. Uniunea Sovietică îi interzisese anterior Cehoslovaciei să participe la Planul Marshall și privea cu suspiciune toate tratativele sale cu Occidentul. Orice concesie făcută de Rudolf în fața cererilor formulate de britanici putea fi interpretată ulterior de partid ca fiind un sabotaj intenționat la adresa intereselor naționale, sau, în cel mai bun caz, drept incompetență. Nu cunoșteam detaliile situației; am văzut doar că Rudolf era mai gânditor și mai preocupat decât de obicei. Apoi, într-o seară, a venit acasă într-o stare cu totul diferită. Mi-a spus că i se dăduse mână liberă în cadrul viitoarelor negocieri și că partidul avea să considere acordul, oricare ar fi fost acesta, un succes.

Rudolf a zburat cu avionul la Londra și s-a întors de două ori la Praga pentru consultări. M-am bucurat să-l văd, dar n-am vorbit prea mult; mintea lui era în altă parte. Atunci când acordul comercial a fost în cele din urmă semnat și Rudolf s-a întors acasă, președintele Gottwald l-a chemat în apartamentul lui privat, l-a îmbrățișat și l-a felicitat pentru treaba excelentă pe care o făcuse. Din partea britanicilor, acordul fusese negociat de Harold Wilson, care a devenit mai târziu prim-ministru laburist; acordul a fost considerat extrem de important pentru dezvoltarea comerțului nostru cu Occidentul. Rudolf, care se întorsese acasă extenuat, a putut, în sfârșit, să se relaxeze.

Toamna acelui an a fost frumoasă și caldă, iar Rudolf era atât de obosit, încât am reușit să-l conving să-și ia o săptămână de concediu. Am încărcat mașina și, fără să avem în minte o destinație anume, am plecat într-o călătorie prin Boemia. Dar vacanța noastră n-a fost un succes. Frumusețea peisajului, calmul și pacea nu au făcut altceva decât să intensifice neliniștea care, pe vremea aceea, aproape că nu mă mai părăsea. Ore în șir stăteam unul lângă altul tăcuți, dar nu așa ca în trecut, atunci când ne simțisem atât de apropiați încât nu mai era nevoie de vorbe. Acum eram tăcuți de teamă că vorbele noastre ne-ar fi putut trăda anxietatea. M-am uitat la profilul lui Rudolf în timp ce conducea mașina și m-am gândit că eram o soție execrabilă; în loc să-l sprijin, eu îl trăgeam mereu înapoi și îl descurajam.

Am coborât capota mașinii și am străbătut drumurile de țară pustii, mărginite de copaci. Pe ambele laturi, câmpurile înclinate erau străbătute de liniile întunecate și paralele ale brazdelor proaspăt arate. Îmi amintesc cu claritate o parte a drumului unde coroanele copacilor înalți se întrepătrundeau deasupra noastră ca o plasă aurie și sclipitoare aruncată pe cerul albastru. Mi-am lăsat capul pe spate, vântul mi-a atins fața și am fost cuprinsă brusc de sentimentul sigur al unui dezastru iminent de parcă ne-am fi prăbușit prin tunelul de frunze direct în mijlocul distrugerii, de parcă moartea însăși ne aștepta la capătul acelui drum de țară liniștit. Chiar și azi mi se strânge inima ori de câte ori mă uit în sus

din mașină și, în loc de cer, văd o boltă de crengi pe care copacii o întind deasupra capului meu într-un gest de disperare.

În a treia zi a vacanței noastre am ajuns în satul în care Martin, un prieten vechi și fost partizan care mă ascunsese în ultimele luni ale războiului, stătea într-o căsuță de lângă lac. Am petrecut noaptea acolo, iar apa clipea sub fereastra noastră de parcă am fi dormit într-o barcă.

A doua zi dimineată, Rudolf s-a dus să hoinărească prin pădure, iar Martin mi-a sugerat o plimbare cu barca. Când am ajuns în mijlocul lacului, Martin a strâns vâslele și mi-a spus cu seriozitate:

– Ascultă: trebuie să faci tot ce e posibil să-l determini pe soțul tău să renunțe la funcția asta. Dacă nu găsești nicio altă cale, stârnește un scandal ca să-i faci pe ei să-l concedieze! Dacă rămâne aici, e terminat, asta-i sigur. Stau de vorbă cu el și nu înțeleg cum de un om atât de inteligent poate fi atât de orb. Cu cât muncește mai mult, cu cât își face treaba mai bine, cu atât va fi mai rău pentru el. Tot ce realizează se va întoarce împotriva lui. Noi mergem pe urmele rușilor și toate opririle vor fi la fel. Vor căuta țapi ispășitori în fiecare zi, mai ales printre cei care se gândesc sincer la interesele țării. Rudolf e perfect croit pentru rolul ăsta.

Barca singuratică din mijlocul lacului, vocea aceea răspăcată și serioasă – toate m-au întors în urmă cu câțiva ani. Martin nu vorbea aiurea în acea dimineată de toamnă. Nu era un avertisment prietenesc, ci un ordin primit de la un comandant de partizani.

– Dar tu, Martin? am întrebat eu. De tine ai grijă? Sau ești amestecat din nou în ceva? Fii atent! Asta nu e Germania nazistă. N-o să se termine peste șase ani. De data asta, nu ai nicio șansă.

Oamenii de genul lui Rudolf, care și-au riscat viața pentru convingerile lor, nu au făcut-o fără să delibereze mai întâi. Credința lor câștigată cu efort nu putea fi ușor zdruncinată. Ei puneau deteriorarea constantă a calității vieții din Cehoslovacia de după lovitura de stat pe seama incompetenței celor de la vârf, a oamenilor care fuseseră numiți în acele posturi datorită apartenenței lor la clasa muncitoare și cărora le lipseau adesea atât experiența, cât și calificarea profesională. Erau incapabili – se susținea – să țină în frâu amplificarea conflictelor din cadrul societății, care erau cauzate de creșterea tensiunii internaționale. Prin 1950, auzeam oamenii spunând: „Sovieticii ar trebui să pună piciorul în prag. Dacă Stalin ar ști ce se întâmplă aici ar interveni și ar pune capăt acestei harababuri!” Odată, soția unui comunist antebelic, care fusese arestat cu câteva săptămâni mai înainte, a venit la mine să-mi ceară sfatul și, practic, s-a întrebat cu glas tare dacă nu cumva ar trebui să se ducă la Ambasada Sovietică.

Acelea au fost zilele Războiului Rece. Cortina de Fier căzuse și ne separase de restul lumii. Ziarele noastre au tipărit fiecare cuvânt rostit de ministrul afacerilor externe sovietic Andrei Vîșinski în timpul interminabilelor sale cuvântări ținute la Națiunile Unite, dar nu au menționat niciodată dacă a existat sau nu și o replică. Despre Occident nu citeam decât știri legate de greve, care, aparent, aveau loc încontinuu și peste tot, precum și informații despre persecutarea comuniștilor. Odată, am ascultat știrile la radio și am prins cuvântul „Olanda”. Am ciulit urechile, dar știrea se referea doar la faptul că Ansamblul sovietic de dansuri populare

reputase un mare succes la Amsterdam. Aceea a fost singura știre despre Occident pe care am auzit-o în luni de zile.

Cele câteva cărți de autori occidentali care mai erau traduse pe vremea aceea – în principal opere de ficțiune de Howard Fast, Stephen Heym și Jack Lindsay – ofereau un tablou atât de sumbru al vieții din Vest, încât nu puteam trage decât concluzia că partidul avea dreptate, că Occidentul ajunsese în ultimul stadiu de decădere morală și economică.

Foarte puțini oameni ascultau posturi de radio străine, cum ar fi Radio Europa Liberă sau BBC, în parte de frică, dar mai ales pentru că emisiunile erau atât de puternic bruiate, încât era aproape imposibil să înțelegi ce se spunea. Din când în când, cineva mai prindea câteva cuvinte rupte de context, ghicea restul și transmitea informația mai departe. Această primă variantă devenea tot mai distorsionată prin repetare, până când lumea o respingea cu un gest al mâinii: „Acum se vede cum mint!”

Noi credeam că un alt război mondial pândea după colț și că supravegherea poliției devenise obligatorie în toată lumea – nu numai în țara noastră. Prin 1950 și 1951, lupta de clasă din Cehoslovacia, proclamată oficial și justificată din punct de vedere ideologic, s-a intensificat, și cei mai mulți dintre noi am crezut că era un rău necesar. Cu toții știam că regimul avea mulți dușmani interni, că piața neagră și tot felul de alte pungășii înfloreau. Când au început arestările, în general, s-a presupus că acuzații erau cu toții vinovați. Puțini sunt cei care au crezut că era ceva în neregulă cu sistemul nostru judiciar. La urma urmei, acuzații mărturiseau aproape fără excepție.

Îmi aduc aminte de uimirea cu care am citit reportajele despre procesul unui grup de preoți acuzați de trădare. Nu numai că au mărturisit prompt toate delictele de care erau învinuiți, dar au vorbit ca niște conferențieri specializați în marxism, formulându-și mărturiile în cel mai pur jargon de partid. Un tovarăș mi-a explicat fenomenul în felul următor: în timp ce interogau acuzații, anchetatorii au încercat să-i reeduce și să clarifice țelurile și principiile partidului într-o astfel de manieră încât acuzații să înțeleagă cum și de ce erau vinovați. Atât de mare era forța pe care o degaja

adevărul partidului, a insistat tovarășul, încât, în final, îl convingea chiar și pe inamic. Fiecare guvern avea obligația de a se apăra împotriva dușmanilor. Uită-te numai la America și la vânătoreea de vrăjitoare a lui Joseph McCarthy! Când a fost arestată o persoană pe care o cunoșteam bine, cineva despre care știam că nu putea fi vinovat de niciun fel de crimă, de-abia atunci am început să ne ridicăm capetele din nisip.

La început, ne-am spus că era probabil o greșeală. Omul va fi chestionat și pe urmă i se va da drumul. Totul se va lămuri cât ai clipi din ochi.

Pe urmă, când persoana nu era eliberată imediat: îl știu pe omul ăsta de ani de zile. Nu e un trădător. Ceva dubios se petrece aici. Trebuie să fie vorba de vreo conspirație pusă la cale de Occident. Acesta vrea să slăbească partidul și să arunce o umbră de îndoială asupra celor mai buni oameni ai noștri. N-o să le meargă. Adevărul va ieși la iveală.

În cele din urmă, nu mai spuneam nimic. O tăcere uluită, îngrozită era singura noastră reacție. De-abia atunci unii au început să înțeleagă că noi eram, de fapt, victimele unei conspirații, dar nu ale uneia puse la cale de Occident.

Mulți ani mai târziu, atunci când unii dintre cei arestați la începutul anilor 1950 au fost eliberați și „reabilitați” din prudență, nevinovăția lor fiind proclamată în silă de partid, imaginea de ansamblu a devenit clară. Într-o zi din 1956, pe vremea când „reabilitații” începuseră să fie văzuți pe stradă, m-am întâlnit cu prietenul meu Pavel Eisler, care nu intrase niciodată oficial în partid, dar care făcea parte din primul grup al entuziaștilor și lucrase pentru președinție până în 1951. S-a oprit brusc când m-a văzut, atât de tulburat, încât n-a putut rosti un cuvânt. Am rămas câteva clipe uitându-ne unul la altul. Apoi mi-a spus:

– Tocmai am văzut pe cineva din biroul nostru care a fost arestat în 1950. La vremea aceea, am fost surprins. M-am gândit: cine ar fi crezut? Părea un tip decent, deși era un trădător. Acum, după șase ani, a ieșit din închisoare. Și a fost total nevinovat. Pare mai bătrân cu douăzeci de ani, a încărunit și i-au căzut dinții. Iar atunci când l-au ridicat, n-am făcut altceva decât să clatin din cap

cu uimire. Îți vine să crezi? Nici măcar nu mi-a părut rău de el! Doamne, ce idioți am fost!

Așa am fost, cei mai mari idioți din lume.

Cu cât partidul se străduia mai mult să prezinte imaginea unor oameni ca fiind învăluită într-o aură de demnitate și de omenie, cu atât aceștia ajungeau să valoreze mai puțin pentru societate. Cu cât viețile noastre păreau mai bune și mai vesele în paginile ziarelor, cu atât mai triste eram în realitate. Lipsa locuințelor a devenit disperată. Adesea, două sau trei familii erau înghesuie într-un apartament și lipsite de orice confort sau intimitate. Pentru a le face loc celor tineri, mulți pensionari s-au mutat forțat la țară, uneori în căsuțe de vară situate în zone îndepărtate și deloc potrivite pentru a fi locuite tot timpul anului. Multor bătrâni care nu făceau parte din clasa muncitoare le-au fost retrase pensiile și au trăit într-o sărăcie lucie.

În fața magazinelor se formau cozi interminabile. Practic, lipseau aproape toate produsele de larg consum. La câteva luni, apăreau zvonuri legate de o viitoare devalorizare a monedei naționale. Oamenii intrau în panică și cumpărau tot ce le cădea în mână. Economia haotică și constanta îngrădire ideologică alungau toată plăcerea oferită de o muncă cinstită. Aproape toată lumea se străduia să câștige un al doilea venit, oarecum semilegal, și își făcea apariția la locul de muncă stabil doar pentru a se odihni. Întreprinderile naționalizate se duceau constant de răpă. Viețile noastre, pline de nesiguranță, au devenit o corvoadă lipsită de speranță. Suspiciunea era atât de răspândită, încât neîncrederea domina relațiile dintre oameni. Dușmanul nu se mai afla în exteriorul, ci și în interiorul partidului; nici măcar tovarășii nu îndrăzneau să vorbească pe față. Întreaga noastră lume începuse să se dezintegreze. Chiar și optimismul lui Rudolf dispăruse de tot prin 1951, fiind înlocuit de un fel de penitență autoprovocată.

Editorul pentru care lucrasem nu mai avea activitate. Bătrânul domn, amărât, dar înțelept, hotărâse să se pensioneze. Am găsit un alt post ca director de creație la o editură nou înființată în domeniul literaturii științifice, unde am făcut cunoștință pentru prima dată cu o întreprindere socialistă.

Ceilalți redactori erau tineri, aproape toți membri de partid, iar zelul lor nu avea limite. Majoritatea erau încă studenți la universitate și își petreceau duminicile și zilele de sărbătoare în brigăzile de muncă; fiecare zi din viața lor era planificată la minut. Din păcate, niciunul nu avea nici cea mai mică idee despre cum funcționează o editură și, în pofida entuziasmului lor, au creat un haos atât de mare, încât, după doi ani, întreprinderea a dat faliment și a fost închisă.

Lucrând alături de ei, am înțeles pentru prima dată ce înseamnă un colectiv dedicat și, la început, atitudinea lor supusă, idealismul lor și credința naivă în infailibilitatea și sanctitatea reală a partidului m-au uimit. Nu puteam înțelege cum de niște oameni atât de tineri puteau renunța la plăcerile vieții personale, identificându-se total cu un mod de gândire dinainte stabilit. Indiferent ce se întâmpla, colegii mei nu se îndoiau niciodată că ceea ce făcea partidul era un lucru bun. Niciunui nu-i trecea prin cap să se plângă de ședințele și conferințele interminabile. Se supuneau dispozițiilor arbitrare primite de la tovarășii din Comitetul Central care ne supravegheau activitățile; rosteau numele acestor tovarășii cu venerație. În acest colectiv exemplar am auzit pentru prima dată admonestarea adresată în mod curent celor mai frivoli membri de partid: „Altă întâlnire? Nu ți-e rușine să-ți pierzi timpul cu întâlniri în timp ce în Coreea e război?”

Numai doi oameni nu se potriveau cu acest șablon. Unul era redactorul-șef, Jiri Stano, un tânăr destul de puțin dotat din punct de vedere intelectual și de o hărnicie minimă. Dispozițiile lui se limitau în principal la invitarea redactorilor săi favoriți să i se alăture și să dea pe gât băutura pe care o păstra într-o sticlă mare din sertarul biroului. La câteva luni după sosirea mea, a fost promovat într-un post superior. După 1968, a devenit un stâlp al cotidianului de partid *Rude Pravo* – versiunea ocupației rusești –, articolele sale sugerând faptul că nu-și depășise limitările intelectuale, deși învățase să se folosească mai bine de ele.

Al doilea inadaptat din acest colectiv era Pavel Kovaly, care părea mult mai interesat de schi și de canotaj decât de viața de partid. A devenit curând aliatul meu de încredere și a dobândit o

admirabilă ingeniozitate atunci când venea vorba să ne scutească de ședințele de partid. Adesea mă conducea acasă de la serviciu și a făcut cunoștință și cu Rudolf. Ori de câte ori se întâmpla să avem o oră sau două libere, venea la noi acasă să stăm de vorbă sau să joace șah cu Rudolf.

Pe vremea aceea, la Praga rula un film despre care tovarășului Stano îi plăcea să discute cu adâncă emoție, numindu-l o culme a realismului socialist și o oglindire măiestrită a vieții din Uniunea Sovietică. Filmul se numea *Cazacii din Kuban* și prezenta tinere durdulii și tineri frumoși care adunau fânul și recoltau grâul acompaniați de un cor pe patru voci care cânta cântece socialiste. O armonie perfectă domnea în acest paradis fără clase sociale, iar unul dintre redactorii noștri, o femeie, pradă unei crize de nebunie temporară, a remarcat că filmul o impresionase la fel de mult ca o operetă de mâna a doua. Remarca a lăsat colectivul fără grai. Femeii i s-a cerut să-și facă autocritica la următoarea ședință și, cu ajutorul tuturor tovarășilor, să-și corecteze concepțiile eronate. I s-a cerut apoi să și le corecteze pe parcursul a încă zece ședințe și, dacă n-ar fi intervenit totala epuizare a celor implicați, probabil că și în 1968 încă s-ar mai fi aflat în faza de ispășire.

Colegul meu Borivoj, celălalt artist plastic cu care împărțeam camera desemnată drept studio, era un tânăr extraordinar de drăguț și de prietenos. Printre altele, făcea parte și din Ansamblul de cântece și dansuri populare. Fusesse în turneu cu ansamblul de câteva ori și vizitase și Uniunea Sovietică. Era mereu plin de o energie care, destul de ciudat, nu se prea materializa într-o activitate concretă, dar îmi era de mare ajutor. Făcea rost de toate materialele de care aveam nevoie, îndeplinea diverse comisioane, avea grijă de panoul de perete, se ocupa de nivelul conștiinței mele politice și mă distra. Lui Borivoj îi plăcea să-și aducă aminte de turneele în Rusia, să descrie ospitalitatea oamenilor pe care-i întâlneau, atitudinea lor prietenoasă, vagoanele vechi care erau întreținute cu o grijă înduioșătoare, gările uitate de Dumnezeu din stepă, înconjurată de ronduri de flori roșii.

Ne-am înțeles de minune până într-o zi când s-a năpustit în studioul nostru cu o mapă de carton din care a scos o reproducere

color după un tablou în ulei care circula în ultimul timp prin Praga.

– Ei, ce părere ai? m-a întrebat el.

În tablou se vedea o masă de nori colorată într-un roz aprins – greu de spus dacă era vorba de un răsărit sau de un asfințit. Pe acest fundal țipător se vedea un tractor violet, dominat prin proporții de silueta extrem de idealizată a lui Iosif Vissarionovici Stalin, părintele iubit al tuturor proletarilor. Efectul era copleșitor. Fiecare detaliu al corpului lui Stalin era executat cu atâta migală, încât îți venea să te dai la o parte ca să-l lași să sară afară din tablou.

– Dumnezeuule mare! am murmurat eu. Ce *kitsch* incredibil!

Incapabilă să-mi iau ochii de la tablou, mi-am dat seama doar după câteva clipe că Borivoj nu reacționase la comentariul meu. Când m-am uitat la el am văzut că fața i se colorase în aceeași nuanță de roz ca a norilor și că gâfâia. În cele din urmă, și-a recăpatat răsuflarea și a răcnit din toate puterile:

– Deci așa prețuiești tu remarcabila operă a unui artist sovietic, un maestru al realismului socialist? Asta e atitudinea ta față de Uniunea Sovietică? Asta vrei – un alt război?

Apoi a intrat ca o furtună în biroul redactorului-șef.

L-am auzit țipând că el nu mai putea împărți același spațiu cu o reacționară și că trebuia făcut ceva imediat în această privință.

Trebuiau făcute o mulțime de lucruri. Starea de spirit a acelor vremuri nu permitea lipsa de entuziasm, ca să nu mai vorbim de critică. Faptul că nu s-a făcut nimic s-a datorat probabil poziției lui Rudolf și, în parte, inteligenței redactorului-șef care-l înlocuise pe Stano și care era, în pofida celor douăzeci de ani de vechime în partid, o femeie inteligentă.

Aniversarea Victoriosului Februarie era sărbătorită în fiecare an cu o recepție de gală cu sute de oaspeți, care avea loc în Castelul Praga, iar, în 1950, eu și Rudolf am fost invitați. Sălile splendide erau luminate; toate comorile istorice ale regilor Boemiei se aflau la vedere. Băuturile erau alese și un grup de instrumentiști îmbrăcați în costume naționale asigura distracția. Scunda și corpolenta soție a președintelui, Marta Gottwald, îmbrăcată într-o rochie lungă și verde cu trenă, mergea bălăbănindu-se printre șirurile de

spinări încovoiate slugarnic. Intelectualii care făceau parte dintre oaspeți au profitat de ocazie și au luat cu asalt bufetul.

Stăteam alături de un grup format din colegii lui Rudolf într-un salon mai mic atunci când însuși Klement Gottwald a intrat împleticindu-se la brațul purtătorului de cuvânt al Adunării Naționale. Președintele Republicii era beat criță; practic, purtătorul de cuvânt îl sprijinea ca să rămână în picioare. Gottwald a ales o direcție de mers care l-a condus direct la mine, s-a oprit împleticindu-se și a bolborosit:

– Ce s-a întâmplat? Nu bei nimic! De ce nu bei?

Bărbații de lângă mine i-au făcut disperați semn unui chelner care a venit în salturi spre noi cu o tavă în mână, de pe care am luat un pahar cu vin. Președintele a procedat la fel. Am băut amândoi. Președintele și-a fluturat prin aer paharul gol, s-a holbat o clipă la el, apoi și-a fixat ochii congestionați asupra mea și a început din nou să bolborosească exact ca mai devreme:

– Ce s-a întâmplat? Nu bei nimic! De ce nu bei?

Purtătorul de cuvânt al Adunării Naționale a fost primul care și-a recăpătat prezența de spirit. A râs, a reușit să rostească o serie de cuvinte inofensive și a început să-l manevreze pe președinte astfel încât să iasă din încăpere. Am rămas acolo, cu paharul în mână, simțind cum îmi tremură genunchii pe sub faldurile rochiei de seară. Fața aceea vineție, ochii aceia cețoși de bețiv, îngropați în grăsime, bolboroseala aceea răgușită – acesta era președintele nostru! L-am ochit pe Rudolf într-un colț și i-am aruncat o privire rugătoare. Am plecat la scurt timp după aceea.

Mi-am petrecut restul serii stând pe marginea căzii din baie, cu un prosop ud înfășurat în jurul capului. În urechi îmi răsunau ovațiile ritmate ale Organizației Tineretului Comunist: *Noi suntem viitorul națiunii; noi suntem generația lui Gottwald!* Îmi aduc aminte de silueta înaltă și delicată a președintelui Masaryk, care străbătuse aceleași săli ale castelului cu mult timp în urmă, în zilele inocenței noastre.

Episodul acela îl zdruncinase și pe Rudolf. O vreme, se zvonise că Gottwald bea și că ajunsese în situația asta din cauza disperării provocate de faptul că sovieticii nu-și țînuseră promisiunea, și

anume aceea că ne vor lăsa să ne administrăm țara în felul nostru. Președintele își îneca în alcool muștrările de conștiință legate de direcția în care condusesse țara. În februarie 1948, se vorbise mult despre a lăsa problemele țării pe mâini bune. Acum, doi ani mai târziu, se părea că problemele ajunseseră nu se știe cum în mâinile unor persoane nepotrivite.

În 1951, atmosfera din Praga era aproape la fel de încărcată ca în timpul războiului. Nimeni nu îndrăznea să vorbească cu voce tare și nu trecea săptămâna fără să se facă vreo arestare. Cele mai rele zile erau cele de joi și de vineri – Comitetul Central se reunea joia, după câte îmi amintesc – și ori de câte ori suna cineva la ușă în serile acelea, toată lumea pălea. Cei care nu intraseră în partid se bucurau acum de un respiro; sub directa îndrumare a consilierilor sovietici a căror sarcină era aceea de a epura partidul, arestările îi vizau aproape exclusiv pe membrii acestuia. S-a înregistrat un anumit număr de sinucideri, unele destul de misterioase, altele cu totul de înțeles. Când unui oficial important i se spunea că doi tovarăși în haine civile veniseră în vizită și că așteptau în sufragerie, nici măcar nu-l mai interesa ce aveau aceștia de spus. Își scotea revolverul din sertar, ieșea din casă pe ușa din spate și se împușca. Mai târziu, se spunea că cei doi nu veniseră să-l aresteze, ci doar să-i pună câteva întrebări. Sau poate că trecuseră să bea împreună un pahar de bere – cine știe?

Disperarea mea creștea. Voiam ca Rudolf să renunțe la slujbă cu orice preț. Voiam să-l conving că, dacă rămânea, nu putea preveni sau îmbunătăți nimic, că nu putea face altceva decât să se distrugă singur.

– Niciun om care se respectă pe sine, susțineam eu, nu poate lua parte la ceea ce se întâmplă.

Însă Rudolf, nervos și tulburat, rămânea ferm pe poziție.

– Dimpotrivă, insista el. Dacă toți oamenii cumsecade ar pleca acum, situația s-ar înrăutăți și mai tare.

Nu voiam să cedez. Am tot stăruit, încercând să-mi dovedesc punctele de vedere, l-am implorat. Nu ne certam niciodată, dar luni la rând n-am mai schimbat nicio remarcă personală, niciun cuvânt încărcat de semnificații intime. Știam că-l făceam să sufere chiar

mai mult decât suferea deja și-mi reproșam acest lucru. Dar nu mă puteam opri.

– Și dacă te arestează?

– Asta nu se poate întâmpla, mă liniștea Rudolf. Sigur, nu cred că toți cei arestați au comis crime. Dar e de la sine înțeles că au comis niște greșeli grave. Oamenii nu pot fi ținuti în închisoare fără motiv. Nici nu-ți dai seama cât de ușor e să faci o greșeală într-o astfel de atmosferă, ori să treci cu vederea ceva. Iar acest lucru poate fi interpretat ulterior ca fiind intenționat, ca un act de sabotaj. Sunt sigur că, la încheierea investigațiilor, când este clar că nu a fost săvârșită nicio infracțiune, omul respectiv va fi eliberat. E greu, dar e un risc pe care mi l-am asumat atunci când am acceptat postul. Nu-ți face griji. Treburile mele sunt în perfectă ordine. Sunt atât de grijuliu, încât nu-mi poate scăpa nicio eroare majoră.

– Rudolf, te implor...

– Și eu te implor pe *tine*! Ești soția mea. Ai puțină încredere în mine!

Spre sfârșitul primăverii anului 1951, Rudolf s-a îmbolnăvit grav. Doctorul i-a pus diagnosticul de epuizare nervoasă și i-a recomandat odihnă. Cu ajutorul lui, am reușit până la urmă să-l conving pe Rudolf să ceară permisiunea de a-și părăsi postul. Am fost atât de ușurată atunci când a fost de acord s-o facă, încât mi-am propus să renunț și eu la serviciul meu, și chiar să las baltă studiile de la Universitate. Urma să ne mutăm la țară. Însă ușurarea mea a durat puțin. Demisia lui Rudolf nu a fost acceptată. I s-a acordat o învoire pentru câteva zile, apoi totul a revenit la situația anterioară.

Într-o sâmbătă după-amiază, Pavel Eisler a dat buzna în apartamentul nostru.

– Eda Goldstuecker a dispărut, a spus el. Nimeni nu știe unde e. Ați auzit voi ceva?

Eduard Goldstuecker era unul dintre cei mai vechi prieteni ai lui Rudolf și Pavel. Se întorsese cu câteva zile în urmă din Israel, unde fusese ambasador. Relațiile dintre Israel și Blocul Sovietic se deterioraseră și știam cu toții că acest lucru îl pusese pe Eda într-o poziție nesigură. Dar nu auzisem nimic despre el și nu voiam să ne dăm cu presupusul.

Câteva zile mai târziu am aflat că fusese arestat. Rudolf n-a spus un cuvânt, dar în nopțile care au urmat l-am auzit plimbându-se în sus și-n jos prin apartament în timp ce eu zăceam în pat fără să pot dormi, cu ochii deschiși în întuneric. Oare de ce intențiile bune ale oamenilor se întorc împotriva lor? De ce n-am putut prevedea consecințele faptelor noastre?

– Rudolf, l-am întrebat eu cu timiditate, nu ți se pare ciudat că atât de mulți oameni arestați sunt evrei?

Rudolf, de obicei tăcut, a explodat:

– Pentru numele lui Dumnezeu! Doar nu ai ajuns și tu să crezi că toți comuniștii sunt antisemiți! Cum de nu înțelegi? Chiar că ar trebui să lași baltă ceea ce faci și să te apuci de niște lecturi serioase!

Cred că era în noiembrie 1951 atunci când secretarul general al partidului, Rudolf Slansky, a fost arestat. Soțul meu îl antipatiza profund pe Slansky. Îl considera un extremist dogmatic, cu o dorință patologică de a deține puterea și de a i se recunoaște meritele. Îl evitase ori de câte ori fusese posibil și știam că nu avea nicio legătură oficială sau personală cu el. Contactul lui Slansky în interiorul Ministerului Afacerilor Externe era șeful lui Rudolf, ministrul însuși, astfel încât soțul meu îl întâlnește rareori pe atotputernicul secretar general.

Atunci când Slansky a fost arestat, am crezut că urma o schimbare. Părea logic, de vreme ce noi credeam că secretarul general fusese cel care pusese la cale domnia terorii. Dar, în realitate, s-a întâmplat exact opusul; poliția secretă, cunoscută acum sub numele de Securitatea Statului, și-a intensificat acțiunile furibunde.

Într-o sâmbătă seară, târziu, stăteam împreună cu Rudolf la lumina lămpii din nișa cu fereastră. Mi se părea că revenise ceva din fosta noastră capacitate de înțelegere și de încredere reciprocă. Conversațiile noastre erau mai relaxate. Reușeam să găsim cuvintele care aveau aceeași semnificație pentru amândoi. Neliniștile noastre ne uneau, așa cum făcuseră cândva speranțele noastre, și îndrăzneam să rostesc ceea ce mă preocupa fără să mă tem că-l rănesc sau că-l înfurii.

– Nu pot să cred, am spus eu, că un lucru bun la origine se poate transforma în opusul lui doar din cauza unor greșeli sau

eșecuri personale. Dacă sistemul ar fi imparțial și corect, ar putea oferi modalități de a compensa eroarea. Dacă nu poate funcționa decât atunci când conducerea este formată din genii și toată lumea este sută la sută cinstită și infailibilă, atunci sistemul e prost. Ar putea funcționa în cer, dar pentru lumea asta reprezintă o iluzie nebunească și distrugătoare. Uită-te la toți idealistii ăia care nu vor nimic altceva decât să muncească pentru binele celorlalți; jumătate dintre ei sunt în închisoare; cealaltă jumătate începe să tremure ori de câte ori sună cineva la ușă. Totul nu e decât o mare înșelătorie – o capcană pentru neghiobii naivi și încrezători.

Rudolf s-a ridicat în picioare și s-a plimbat câteva minute prin cameră. Apoi s-a oprit în dreptul ferestrei, cu spatele spre mine, a dat deoparte perdeaua și s-a uitat o vreme în întuneric.

– Heda, a spus el, știi cât de mult înseamnă pentru mine munca pe care o fac. I-am dat tot ce e mai bun în mine. Și nu e vorba numai de asta. M-am gândit că, prin această slujbă, viața îmi oferă șansa de a face ceva bun, de a-mi răscumpăra pasivitatea din trecut. Știu că, în ultimii doi ani, am fost un soț și un tată rău. V-am neglijat pe voi de dragul muncii mele. Mi-am refuzat tot ceea ce iubesc. Dar există un lucru la care nu pot renunța: nu pot renunța la convingerea că idealul meu este în esență corect și pozitiv, deși nu pot explica de ce a eșuat – așa cum se pare că s-a întâmplat. Încă mai cred că asta e o criză care o să treacă. Dacă tu ai dreptate, dacă este într-adevăr o înșelătorie, atunci sunt complice la o crimă teribilă. Iar dacă ar trebui să cred asta, n-aș mai putea trăi... N-aș mai vrea să trăiesc...

A fost ultima noastră conversație cu acest subiect. Anul 1951 se apropia de sfârșit.

...și pe lângă acestea, în timpul vizitei mele în România, am avut și ocazia să văd și să cunosc pe mulți oameni care, în timpul războiului, au făcut parte din rezistența noastră. Am văzut și pe mulți dintre cei care au fost arestați și puși în închisoare, dar care au reușit să scape și să se refugieze în țările vecine. Am văzut și pe mulți dintre cei care au fost arestați și puși în închisoare, dar care au reușit să scape și să se refugieze în țările vecine. Am văzut și pe mulți dintre cei care au fost arestați și puși în închisoare, dar care au reușit să scape și să se refugieze în țările vecine.

Inter-o seară, din prima săptămână a anului 1952, am plecat de acasă pentru a participa la o altă recepție oficială. Toate aceste întruniri fuzionaseră de multă vreme într-una singură și nu-mi mai aduc aminte cu exactitate când a avut loc. Urcând în mașină i-am spus lui Rudolf:

– Uită-te la bărbatul acela care stă la colțul străzii. În ultimele zile l-am văzut de fiecare dată când am ieșit din casă.

Rudolf a râs.

– Probabil că îi place vreo fată care lucrează în magazinul de vizavi. Ce-i cu tine? Ai nevoie de odihnă. Cere un concediu și du-te la munte cu băiatul.

Îmi amintesc că am primit o atenție specială din partea tovarășului ministru Siroky, șeful cabinetului. Mi-a luat brațul și mi l-a apăsat cu palma lui, pe urmă ne-am plimbat împreună mult timp – un lucru pe care nu-l mai făcuse până atunci. Tovarășul Morozov de la Misiunea Comercială Sovietică a fost și el extrem de cordial. Ca de obicei, vodca a curs în valuri și s-au ținut toasturi în sănătatea unui mare număr de oameni care ar fi fost mai de folos omenirii dacă nu s-ar fi născut.

Pe 10 ianuarie, după program, m-am oprit la bancă să scot niște bani. Voiam să cumpăr o stofă de costum pentru Rudolf. Dar, când am ajuns, magazinul era plin de oameni care se băteau pe cupoanele de stofă și formaseră o coadă lungă în fața casei de marcat, așa că am plecat dezgustată. Aceeși scenă se petrecea în mai toate magazinele din Praga. Orașul arăta din nou ca un mușuroi de furnici

zgândărit cu un băț. Lumea alerga nervoasă pe străzi și forma cozi lungi pe trotuare în fața fiecărui magazin.

Era clar că se răspândise un alt zvon despre o posibilă devalorizare a monedei naționale. Uneori, aceste zvonuri erau inițiate chiar de Ministerul Comerțului Interior atunci când depozitele începeau să se umple cu mărfuri cu defecte pe care nu voia să le cumpere nimeni. O aluzie ici-colo la posibilitatea unei reforme monetare era suficientă pentru a scoate lumea pe străzi și a o face să cumpere tot ce-i cădea în mână înainte ca economiile să se devalorizeze sau să fie în întregime pierdute.

Am luat un tramvai până acasă, unde doamna Machova se juca cu fiul meu. Ivan se ducea deja la grădiniță pe vremea aceea. Semăna cu tatăl lui aproape în toate privințele. Era un copil tăcut și serios, inteligent și fericit. Părea cu totul neafectat de atmosfera din casa noastră, care pe atunci nu era prea veselă.

După cină l-am culcat pe Ivan, iar doamna Machova și cu mine am început să bombănim la adresa situației din magazine. Eram deja în vervă atunci când Rudolf a ajuns și el acasă și l-am atacat amândouă. E intolerabil la atâția ani după război! E aproape mai rău decât în timpul ocupației! Cât o să mai dureze?

– Toate astea se întâmplă pentru că lumea a renunțat să se mai aștepte la ceva bun de la acest guvern, a comentat doamna Machova. Guvernul nu are deloc intenția să se îngrijească de noi. Nu face altceva decât să ne hărțuiască. De câte ori se întrunește Comitetul Central sau de fiecare dată când guvernul este în sesiune, oamenii tremură și se întreabă ce fel de măgărie or să mai facă.

Doamna Machova era unul dintre acei oameni pe seama cărora partidul făcuse revoluția. Era fiica unui țăran sărac și soția unui muncitor zilier și muncise ea însăși din greu toată viața. Nu absolvise decât școala elementară, dar era probabil cea mai înțeleaptă și mai descurcăreță femeie pe care o întâlnisem în viața mea. Și Rudolf avea un respect deosebit față de ea. Vocea ei, a înțeles el, era vocea autentică a clasei muncitoare despre care vorbea toată lumea, dar pe care, practic, n-o asculta nimeni.

Obosit și abătut, Rudolf a încercat să ne împace, dar pe vremea aceea rezerva mea de răbdare se epuizase. După ce a plecat doamna

Machova, a încercat să mă ia în brațe ca să mă sărute de noapte bună și să ne împăcăm. Mi-am întors capul și l-am respins. Pentru prima dată în viața noastră trăită în comun ne-am dus la culcare certați, fără să ne adresăm un cuvânt.

Nu ne-am vorbit nici a doua zi dimineață, dar nu era ceva neobișnuit; eu începeam serviciul la șapte, iar Rudolf se trezea o oră mai târziu. Toată ziua am fost supărată din cauza asprimii și a încăpățânării mele din seara anterioară și m-am hotărât să îndrept lucrurile. Tensiunea și teama constantă mă extenuaseră și mă transformaseră într-o măsură atât de mare, încât nici eu nu mă mai recunoșteam. Situația asta nu mai putea continua, am decis eu. Trebuia să-mi vin în fire, altfel nu se mai putea trăi cu mine. Trebuia să încetez să mă mai tem. Trebuia să scap de premonițiile nefaste. Am supraviețuit unor condiții mult mai rele fără să mă transform într-o scorpie nesuferită. Pur și simplu n-aveam de gând să mai cedez toanelor de moment.

În după-amiaza aceea, am ieșit cu fiul meu la o plimbare lungă. Am cumpărat flori proaspete pentru casă – florăriile erau singurele prăvălii în fața cărora nu existau cozi – și seara am început să-mi planific noua mea viață. Voi face mai des exerciții fizice; mă voi vedea mai des cu prietenii; mă voi duce mai des la teatru și la concerte; voi petrece mai mult timp cu fiul meu.

L-am sunat pe Rudolf la birou și l-am întrebat la ce oră vine acasă. Mi-a spus că are pe birou teancuri de hârtii de rezolvat, dar că va încerca să se grăbească. Am ascultat la fonograf *Humoresca* de Dvořák, apoi alte discuri, și am scos din bibliotecă *Soldatul Schweik*. Astăzi, m-am gândit eu, o să petrec o seară liniștită și plăcută.

L-am sunat din nou pe Rudolf la ora zece.

– Încă n-am terminat, mi-a spus el. Probabil că o să stau până târziu. Culcă-te. O să vin cât pot de repede.

M-am dus în baie, am făcut gimnastică o jumătate de oră, apoi am intrat în cada cu apă fierbinte și am stat în ea încă un sfert de oră, încercând să fiu veselă și cu inima ușoară. Totul depinde mereu de propria atitudine. De acum încolo, voi privi toate problemele cu o detașare rece.

Dar n-am reușit să adorm. Cu puțin înainte de miezul nopții, m-am dat jos din pat și am luat două aspirine. La ora unu, a sunat cineva la ușă.

Marenka, tânăra care locuia împreună cu noi de când mă întorsesem la serviciu și avea grijă de Ivan și de gospodărie, a dat buzna în dormitor și a bolborosit:

– Sunt cinci bărbați la ușă și au cu ei geanta doctorului Margolius!

Lumea s-a clătinat și am simțit că mă prăbușesc tot mai adânc, rostogolindu-mă cu o repeziciune tot mai mare într-un spațiu fără fund. Apoi m-am trezit instantaneu. Deci asta e. Știam că o să vină acest moment și acum iată că a venit.

Am trăit câteva clipe stranii. M-am trezit acceptând groaza și dezastrul de parcă un vechi tovarăș, care mă părăsise o perioadă, se întorcea acum la mine. Apoi m-a luat în stăpânire o altă senzație – consolidarea interioară a puterii pe care o descoperim atunci când se întâmplă tot ce e mai rău, atunci când știm că nu există ieșire, că nimeni nu ne poate ajuta în afară noi înșine. Această forță provine dintr-un izvor ascuns în profunzime, de care nici nu suntem conștienți, dar el ne vine întotdeauna în ajutor când viața își dezvelește colții și atacă.

M-am sculat din pat, mi-am pus papucii și m-am pieptănat. Singurul lucru neobișnuit pe care l-am făcut a fost acela că am îmbrăcat halatul lui Rudolf. Îmi ajungea până la glezne, acoperindu-mă complet.

M-am dus în sufragerie și, într-adevăr, acolo stăteau în picioare cinci bărbați, iar unul dintre ei ținea în mână servieta lui Rudolf. M-au salutat cu o politețe exagerată, m-au anunțat că soțul meu fusese arestat și că ei fuseseră autorizați să percheziționeze casa. Le-am spus s-o facă, apoi am vrut să plec și să mă întorc în dormitor, dar m-au oprit și mi-au explicat, cu aceeași politețe, că legea impunea prezența mea pentru ca totul să se desfășoare cât mai ordonat.

Așa că m-am așezat pe un scaun, mi-am aprins o țigară și i-am urmărit la lucru pe tovarăși. Percheziția lor a fost minuțioasă. Au trecut sistematic dintr-o cameră în alta, au deschis dulapurile și debaralele, au examinat toate cele câteva sute de cărți, despăturind

și citind fiecare bucățică de hârtie. S-au uitat sub covoare și prin veselă. Au percheziționat fiecare obiect de îmbrăcăminte, pipăind cusăturile. Au examinat încălțămintea și articolele de toaletă. Au pus deoparte câteva lucruri – mai ales publicațiile în limbi străine le-au stârnit interesul.

Cu câteva zile mai înainte, cineva ne adusese câteva pachete de țigări albaneze. Fiecare conținea o hârtiuță cu o inscripție în albaneză. Pentru că grupul acela de cuvinte se încheia cu semnul exclamării, probabil că era vreun slogan de genul „Trăiască clasa muncitoare!”, dar vizitatorii mei au adunat cu atenție fluturașii și i-au pus și pe ei deoparte.

Bărbatul care părea să fie șeful celorlalți mi-a citit corespondența personală, a mormăit câteva remarci apreciative la adresa calității literare a scrisorilor și mi-a confiscat una sau două dintre ele. A acordat o atenție specială jurnalului, care avea vreo câțiva ani și în care îmi notasem măsurile și greutatea fiului meu. Cifrele acelea l-au impresionat în mod evident, de parcă ar fi fost cine știe ce cod ingenios; când a pus jurnalul peste teancul lui, mi-a aruncat o privire zdorbitoare. Am rămas așezată pe scaun, purtând halatul lui Rudolf și încercând să nu fumez țigară de la țigară.

Am vorbit doar atunci când au trecut la camera copilului. Ce se întâmplă dacă fiul meu se trezește și vede cinci bărbați străini cotrobăind prin jucăriile lui? Cine știe ce consecințe poate avea un astfel de șoc? Le-am dat cuvântul de onoare că în camera aceea nu erau decât lucrurile lui Ivan. Au insistat, susținând că trebuiau să caute în tot apartamentul, dar au promis că o vor face pe cât posibil în liniște. Și-au ținut promisiunea și au cercetat încăperea cu atâta pricepere, încât Ivan nu s-a trezit deloc.

A urmat camera Marenkăi. După ce m-a trezit pe mine, se dusesse înapoi în pat. Unul dintre bărbați a deschis ușa, iar ea s-a ridicat din pat protestând. Când omul a început să scotocească prin lucrurile ei, l-a bombardat cu niște comentarii atât de usturătoare, încât acesta s-a înroșit până în vârful urechilor. De multe ori m-am gândit cu recunoștință la Marenka pentru reprezentăția pe care a dat-o. Sigur că ea, ca membră a proletariatului exploatat, nu putea păți nimic.

Au lăsat la urmă camera cu biroul meu, în care se aflau cele mai importante documente și obiecte de valoare. Acolo se găsea și un dosar special care conținea corespondența mea cu prietenii care locuiau acum în străinătate, mai ales în Anglia. Rudolf a fost cel care a dorit să păstrez într-un dosar separat toate scrisorile lor și copiile la indigo ale răspunsurilor mele pentru a putea dovedi la nevoie că nu cuprindeau niciun fel de materiale compromițătoare.

Dar acum totul era considerat compromițător. Cea mai simplă propoziție putea fi interpretată ca fiind un cod secret și simplul fapt că am ținut legătura în mod regulat cu Occidentul avea să se transforme într-o dovadă devastatoare împotriva lui Rudolf. Am așteptat deprimată bucuria cu care se vor năpusti asupra acestei prăzi. Cel care a deschis compartimentul în care se afla dosarul era singurul care-și manifestase deschis ostilitatea față de mine de-a lungul întregii operațiuni. Ceilalți patru fuseseră ostentativ de politicoși, însă cel de-al cincilea se holba la mine și-mi arunca remarci atât de grosolane și de insultătoare, încât, în cele din urmă, șeful grupului i-a făcut observație. Inima mi-a sărit din piept când copoiul acesta a pus mâna pe dosar. Mi-am încordat toate puterile. L-a deschis fără să clipească, l-a închis imediat și l-a pus înapoi în compartiment, în spatele unor mărunțișuri. Nu-mi venea să-mi cred ochilor.

Între timp, șeful scotocea prin sertarul care conținea bani în numerar și două carnete de economii. M-a anunțat că era obligat să confiște totul, dar a lăsat în sertar o bancnotă de o mie de coroane, care valora cam douăzeci de dolari. I-am atras atenția că numerarul pe care-l confiscase cuprindea și salariul meu pe luna anterioară și că ambele carnete de economii erau pe numele meu. Mi-a răspuns politicoș că nu făcea altceva decât să respecte ordinele primite; aveam dreptul să cer mai târziu returnarea sumelor care-mi aparțineau.

A luat toate documentele lui Rudolf, aparatul de fotografiat, cheile de la mașină, cheia de la garaj și alte mărunțișuri. Apoi s-a întors să caute geanta mea, dar, înainte de a putea ajunge la ea, colegul lui bădăran a înșfăcat-o și, făcând o nouă remarcă meschină, a tras-o mai aproape de lampă și a deschis-o. Mi-am amintit de cele

zece mii de coroane în bancnote pe care le scosesem de la bancă pentru costumul lui Rudolf. Erau încă în geanta mea, puse într-un plic. Omul și-a făcut o vreme de lucru cu obiectele din geantă. Mi-a cercetat pudriera și portmoneul cu mărunțiș, a mai mormăit câteva comentarii răutăcioase, a scos calendarul nou-nouț pe care încă nu scrisesem nimic și l-a aruncat pe maldărul de lucruri confiscate. Apoi a închis geanta și a zvârlit-o pe masă.

Se făcuse deja șase dimineața. Unul dintre ei a scris un raport pe care l-am semnat, apoi au plecat.

Am rătăcit un timp dintr-o cameră într-alta, încercând să-mi adun gândurile. Biata Marenka bodogănea în bucătărie lângă cana de cafea. Nu cred că pe mine mă plăcea prea tare, dar pe Rudolf îl adora.

Trebuie să mă adun, m-am gândit eu. Trebuie să fiu calmă și încrezătoare, astfel încât să fie limpede pentru toată lumea că sunt absolut sigură de nevinovăția lui Rudolf. Nu trebuie să mă gândesc cum se simte el sau ce ar putea să-i facă. Trebuie să mă concentrez asupra găsirii celei mai bune modalități de a-l ajuta. Mai întâi, mă duc la birou și le spun ce s-a întâmplat. Apoi mă duc în vizită la toate cunoștințele noastre influente.

De-abia atunci am realizat cât de puțini oameni influenți cunoșteam suficient de bine pentru a le cere ajutorul. În primul rând, am decis eu, îl voi suna pe șeful lui Rudolf, ministrul comerțului exterior Antonín Gregor. La urma urmei, Rudolf era subalternul lui imediat, adică ministru adjunct. Nu putea face nimic fără autorizarea lui Gregor. Acesta era informat zilnic de fiecare mișcare făcută de Rudolf – trebuia să fie alături de el. Celălalt ministru adjunct, Jonas, ne tratase întotdeauna ca pe niște prieteni apropiați, poate chiar ca pe niște rude. Mă îmbrățișa ori de câte ori ne întâlneam. O să-i sun pe amândoi imediat ce începea programul. Am scos de pe mine halatul lui Rudolf, m-am îmbrăcat și m-am forțat să beau o ceașcă din cafeaua Marenkăi. Înainte de a pleca, am intrat în camera copilului să văd ce face Ivan. Dormea dus, zâmbind, cu obraji îmbujorați. Încă nu-l atinsese nimic.

Pe vremea aceea, redactorul meu șef era Jura Zajonc, un tânăr strălucit și blajin, care provenea dintr-o familie de mineri. Și el era,

evident, un comunist devotat, dar bănuisem mereu că avea un mod propriu de a gândi. Nu mi-a fost deloc ușor să intru în biroul lui și să-i dau vestea.

Jura m-a ascultat în tăcere, a cumpănit spusele mele, apoi a concluzionat:

– Trebuie să sperăm că situația asta o să se rezolve într-un fel. Nu-l știu pe soțul tău, dar te cunosc pe tine. Deocamdată, nu văd de ce nu ai rămâne aici ca să-ți continui munca.

– Trebuie să le spun și celorlalți din birou?

– Eu n-aș vorbi cu nimeni deocamdată. Dacă soțul tău se întoarce peste câteva zile?

Dacă aș fi fost capabilă să zâmbesc în ziua aceea, acela ar fi fost momentul potrivit. Dacă lui Jura i se părea posibil ca Rudolf să se întoarcă acasă, de ce să nu se întâmple oare așa? Poate vor descoperi că arestaseră un om complet nevinovat. Iar Rudolf fusese atât de sigur că nu trecuse nimic cu vederea, că nu făcuse nicio greșeală.

M-am dus în studioul meu și am format primul număr.

– Pot vorbi cu tovarășul ministru Gregor?

– Cine întreabă?

– Doamna Margolius.

– Tovarășul ministru nu e aici.

Am format al doilea număr.

– Pot vorbi cu tovarășul ministru adjunct Jonas?

– Cine întreabă?

– Doamna Margolius.

– Tovarășul ministru adjunct nu e aici.

Poate că era adevărat. Poate că amândoi erau la vreo ședință. O să sun mai târziu, în cursul dimineții. Între timp, mă voi duce la ministrul adjunct al afacerilor externe Vlastimil Borek. Era o rudă îndepărtată de-a lui Rudolf și ținea foarte mult la el. Borek era mai în vârstă, un membru de partid respectat și un fost gazetar care cunoștea oameni importanți. Mai târziu, în cursul aceluși an, în timpul proceselor, avea să se comporte mizerabil, depunând mărturie împotriva colegilor lui de la minister. Curând după aceea a murit în condiții misterioase; nici propria sa soție n-a fost sigură dacă moartea lui a fost naturală sau nu.

L-am sunat pe Borek și mi-am dat seama din tonul vocii lui că încă nu fusese informat. Am întrebat dacă ne puteam vedea chiar atunci, iar el, surprins, a răspuns:

– Treci pe aici.

Când i-am povestit despre arestarea lui Rudolf, Borek a pălit. A încercat să se stăpânească, dar, vreme de câteva clipe, n-a făcut altceva decât să repete:

– Deci și el... și el...

Nu sunt sigură ce a vrut să spună cu asta. Am stat de vorbă și l-am implorat să se folosească de influența pe care o avea și să-l ajute pe Rudolf. Mi-a promis solemn că o să facă tot ce era posibil.

M-am întors degrabă la redacție. Nu trebuie să le dau niciun motiv să mă concedieze, m-am gândit eu. Trebuie să muncesc mai mult și mai bine ca oricând. Am rămas în biroul meu toată după-amiaza. Știam cât de epuizată arătam și voiam să evit orice întrebare. La fiecare oră, mă opream din lucru și sunam la minister, dar nu găseam pe niciunul dintre colegii lui Rudolf. În final, a trebuit să admit că nu putea fi o coincidență. Nimeni nu voia să vorbească cu mine. Chiar dacă aș fi reușit să dau de ei, n-ar fi făcut nimic. Erau cu toții îngroziți și încercau să facă tot posibilul să nu arate vreo urmă de compasiune față de Rudolf. Nimeni n-avea de gând să miște un deget pentru el.

După program, m-am oprit la un telefon public și l-am sunat pe Pavel Eisler. Era cel mai bun și mai credincios prieten pe care-l aveam și un om cu o viziune politică deosebită. Era economist de profesie și lucrase după război la ONU sub conducerea lui Gunnar Myrdal. Când s-a întors la Praga, la început relațiile lui au fost foarte apreciate; după câțiva ani, deveniseră deja periculoase. Acum presta muncă necalificată într-o fabrică, nu câștiga mai nimic și se aștepta să fie arestat în orice clipă. Nimeni nu înțelegea cum de rămăsese în libertate atât de mult timp. Nu putea exista decât o singură explicație: soția lui era fiica lordului Layton, un englez influent și prieten cu Winston Churchill – o persoană care ar fi provocat o mulțime de probleme dacă ginerele lui ar fi fost arestat.

Chiar și așa, știam că situația lui Pavel era precară și nu voiam să înrăutățesc lucrurile și mai tare atrăgând atenția asupra prieteniei

lui cu Rudolf. Când a răspuns la telefon am încercat să-mi schimb vocea.

– Pavel, soțul meu s-a dus să se întâlnească cu Eda, am zis eu cu o voce joasă. Mă simt singură. Aș vrea să vorbim, dar nu știu dacă ai timp.

A urmat o clipă de tăcere uimită, apoi Pavel a strigat:

– Heda, prostuțo! Sigur că trebuie să vorbim! Vino aici imediat!

– Aș veni mai pe seară.

– Bine! Vino diseară.

M-am dus acasă. Doamna Machova, al cărei instinct infailibil o făcuse să vină la noi într-un moment în care aveam cea mai mare nevoie de ea, era în bucătărie și stătea de vorbă cu Marenka. Am văzut că amândouă plânseseră.

Atunci am aflat că arestarea lui Rudolf fusese aranjată precum scena culminantă a unui film de spionaj. Toată strada fusese luminată de farurile mașinilor negre de poliție așezate în unghiuri strategice și ocupate de membri ai Securității Statului. Când mașina lui Rudolf a dat colțul, poliția a blocat toate căile de ieșire posibile și, atunci când el a coborât, mai mulți agenți l-au înconjurat, i-au luat servieta și i-au comunicat că era arestat. Această manevră îndrăzneată a poliției secrete i-a îngrozit pe locuitorii întregului cartier.

Fiul meu se juca cu trenulețul lui în sufragerie. M-am așezat lângă el pe podea și l-am urmărit. Apoi, cât mai firesc cu putință, i-am explicat că tatăl lui plecase din nou într-una dintre călătoriile lui de afaceri. Ivan era obișnuit. A dat din cap și a scos un țipăt atunci când trenul a luat o curbă strânsă. Era cu totul absorbit de lumea lui.

L-am culcat cât am putut de devreme și m-am dus la familia Eisler. Când am ajuns în stația de tramvai, m-am gândit că și eu eram urmărită probabil de poliția secretă. Așteptând pe refugiu, m-am uitat în jur. Am văzut câteva persoane, dar niciuna nu părea să-mi acorde o atenție deosebită. A venit tramvaiul. Am rămas nemișcată în timp ce toată lumea s-a urcat în el. De-abia când vagoanele s-au pus în mișcare am sărit și eu înăuntru. Am văzut cu colțul ochiului cum un tânăr care se sprijinise până atunci de un

stâlp de iluminat, citind un ziar, s-a repezit spre celălalt capăt al tramvaiului.

Aha! Am coborât la stația următoare. Și el la fel. A intrat apoi într-o cabină telefonică. Eu am urcat într-un alt tramvai, care se îndepărta de casa lui Eisler, iar el a rămas în cabina telefonică. La următoarea stație, am luat un al treilea tramvai, care mergea în direcția opusă celui de-al doilea, și am continuat să le tot schimb până când am decis că, chiar dacă nu scăpasem de tot de urmăritori, măcar le dădusem de furcă. Oricum, toate aceste manevre nici nu contau de fapt, m-am gândit eu, în cazul în care Securitatea Statului supraveghea casa lui Pavel, așa cum am descoperit mai târziu. Țineau evidența tuturor celor care-l vizitau și, pentru că familia Eisler era întotdeauna dornică să asculte – nu se puteau abține; nimeni nu putea – și să ofere sfaturi soțiilor și copiilor bărbaților arestați, agenții îl porecliseră pe Pavel „sfântul patron al văduvelor și orfanilor”.

Am rămas la ei până târziu în noapte, discutând ce era de făcut. Sfatul lui Pavel a fost următorul: fă tot ce se poate și nu te aștepta la nimic. Încearcă absolut toate mijloacele. Du-te la toți cei pe care ți-i aduci aminte. Scrie. Telefonează. Nu-i lăsa să te reducă la tăcere. Dacă oamenii nu te sună înapoi, sună tu din nou a doua zi. Dacă nu-ți răspund la scrisori, scrie-le din nou. Nu le da pace, precum o conștiință vinovată. Dar fii atentă când traversezi strada, ca să nu fii călcată de vreuna dintre limuzinele lor negre bine lustruite.

Pavel m-a ajutat să compun o scrisoare adresată președintelui Gottwald și Comitetului Central. Mă temeam că, lipsindu-mi subtilitatea politică, aș putea scrie ceva care să înrăutățească situația lui Rudolf în loc s-o îmbunătățească. De asemenea, am căzut de acord că trebuia să găsesc un avocat care nu se va teme să preia cazul.

Apoi Pavel m-a întrebat:

– I-ai urmărit cu atenție tot timpul cât au stat în apartament?

– Așa cred. De ce?

– Nu m-aș mira să fi pus niște microfoane.

– Nu cred că au putut, am început eu. N-au avut ocazia să...

Dar mi-am adus aminte de un episod care a avut loc atunci când Rudolf a fost numit ministru adjunct, iar mie mi s-a părut

neînsemnat. O „linie fierbinte” care lega casa noastră de diferite birouri a fost instalată în plus față de linia telefonică obișnuită. La plecare, omul de la telefoane, un individ în vârstă și amabil, mi-a șoptit: „Știți, n-aș vrea să am un telefon ca ăsta pentru toți banii din lume!”

Am râs auzindu-l și pe urmă nu m-am mai gândit la el. Acum am înțeles că omul mă avertizase probabil că telefonul pe care ni-l instalase conținea și un microfon. Și acesta era telefonul din dormitor, camera separată de restul apartamentului, în care-mi plăcea să mă retrag cu prietenii ori de câte ori doream să vorbim liber! Regimul ne spionase chiar de la început, din momentul în care îi încredințaseră lui Rudolf un post oficial important.

Târziu în noapte, când m-am dus în sfârșit la culcare, m-am gândit pentru prima oară la Rudolf – la ce simțea sau gândea, la ce-i făceau acolo. Am stat nemișcată, iar întunericul îmi străpungea inima ca un piron negru. Cel puțin puteam spera că oamenii nu mai erau torturați în timpul interogatoriilor ca pe vremea naziștilor, că erau tratați cu o minimă decență. Dar chiar și așa, cât de groaznic se simțea probabil Rudolf! Îl auzeam întruna spunând: „N-aș mai putea trăi... n-aș mai vrea să trăiesc.” Nu. Trebuia să-și țină firea, nu putea să cedeze. Poate că doar îl vor interoga, iar apoi îi vor da drumul. Se mai întâmplaseră astfel de cazuri. Am auzit cum pornește liftul și inima a început să-mi bată mai repede. Venea acasă! Acum liftul avea să se oprească la etajul nostru. Voi auzi cheia în broască și ușa se va deschide... Dar liftul a trecut de etajul nostru fără să se oprească.

În după-amiaza următoare mă aflu în biroul președintelui Comisiei Economice a partidului, Ludvik Frejka. Nu-l cunoșteam prea bine, dar mi se păruse întotdeauna un om cumsecade și-mi amintea vag de unul dintre unchii mei. De fapt, m-a primit așa cum ar fi făcut-o o rudă mai în vârstă, copleșit de neputință în spatele biroului său. Auzise deja de arestarea lui Rudolf și aveam senzația că știa mai multe, dar nimic de bine. A oftat și mi-a spus:

– Draga mea, nu ai idee cât de mult îl apreciez pe Rudolf și cât aș vrea să vă ajut pe amândoi. Cu un an în urmă, aș fi putut să trag niște sfori. Atunci încă eram un vechi comunist merituos. Azi ei

cred că nu sunt altceva decât un jidan împuțit. Nu mă pot ajuta nici pe mine însumi.

Câteva săptămâni mai târziu a fost și el arestat.

Același lucru s-a întâmplat și cu Pavel Kavan, prietenul lui Rudolf de la Ministerul Afacerilor Externe. A fost concediat la scurtă vreme după ce m-am întâlnit cu el, apoi, câteva luni mai târziu, l-au arestat.

Cealaltă oficialitate care a acceptat să stea de vorbă cu mine a fost Bohumil Sucharda, pe vremea aceea ministru adjunct de finanțe. Știam că nu putea face nimic pentru Rudolf, dar îi eram recunoscătoare pentru că mă primise cu curaj în biroul lui și pentru că mi-a vorbit despre soțul meu cu încredere și speranță.

Alte uși au rămas ferm închise. Dintre toți tovarășii sus-puși care erau colegi cu soțul meu, singurul care m-a vizitat a fost Ota Klicka, ambasadorul nostru în Finlanda. Într-o zi, și-a făcut apariția pe neașteptate la ușa apartamentului nostru și a spus:

– Îl cunosc pe Rudolf din școală și nu cred că a făcut ceva necinstit. Îmi pun capul pentru asta. Totul nu este decât o absurditate!

La vremea aceea, devenisem o leproasă care trebuia ocolită de cei care puneau preț pe viața lor. Chiar și o întâlnire întâmplătoare cu mine putea trezi suspiciuni, conducând la dezastru. Am înțeles acest lucru și am suportat izolarea mai bine ca alți oameni care se aflau în aceeași situație. Războiul mă obișnuise cu ea și, în plus, știam că nu aveam dreptul să-i expun pe ceilalți la pericole. De ce și-ar fi riscat cineva serviciul sau siguranța familiei ori, poate, libertatea, doar ca să stea de vorbă cu mine? E firesc ca oamenii să se gândească mai întâi la cei față de care au o responsabilitate. Dacă toți ar fi eroi, la ce ar mai sluji curajul? Și astfel, în mare parte fără amărăciune, am observat cum oamenii traversau pe cealaltă parte a străzii atunci când mă vedeau, ferindu-și privirile. Celor puțini care continuau să păstreze legătura cu mine le spuneam eu însămi:

– Nu te opri. Nu vorbi cu mine. Nu are rost.

Câțiva prieteni buni, oameni pe care-i cunoșteam de ani de zile, au rămas alături de mine. Ei credeau în Rudolf și nu le-a trecut prin cap să-l condamne, deși niciunul nu era membru de partid și

nu-i agreea concepțiile politice. Aproape toți își pierduseră deja slujbele și trăiau de pe o zi pe alta. Deocamdată, părinții copiilor din imobilul nostru le dădeau voie acestora să se joace cu Ivan, așa că cel puțin el nu suferea din cauza singurătății. Securitatea Statului îi supraveghea îndeaproape pe toți cei pe care-i cunoșteam – de pildă, familia editorului pentru care lucrasem înainte de lovitura de stat – și îi interoga fără milă. Gestul de a nu-mi întoarce spatele reprezenta un act de mare curaj.

Într-o după-amiază, la câteva luni după arestarea lui Rudolf, mă întorceam acasă de la serviciu și am trecut pe lângă casa în care locuia doctorița Padovcova. Era medicul pediatru care îl îngrijise pe fiul meu încă de la naștere și devenise prietena noastră. Era bine cunoscută pentru faptul că ajuta tot felul de proscrisi. În ziua aceea, m-am simțit atât de copleșită de singurătate, încât am hotărât să-i fac o vizită de câteva minute, deși până atunci nu mai făcusem o asemenea imprudență. Am luat liftul până la etajul ei și am sunat la ușă. Prietena mea a deschis și s-a albit la față.

– Nu, nu avem cheia de la spălătorie, a rostit ea cu glas tare. Întrebați-i pe vecini!

– Bine, bine, am țipat eu cu cea mai răgușită voce de care am fost în stare, apoi m-am întors pe călcâie și m-am năpustit în jos pe scări.

Am aflat ulterior că Securitatea Statului dăduse buzna în apartamentul ei cu doar câteva minute înainte să vin eu și o găsisese stând de vorbă cu prietena ei, Magda Husakova, soția lui Gustav Husak, viitorul președinte al republicii după ocupația rusă din 1968. Dar, pe vremea aceea, și el era închis. Dacă poliția secretă m-ar fi găsit și pe mine acolo, ar fi tras cu siguranță concluzia că era vorba de o conspirație împotriva statului și ne-ar fi arestat pe toate trei. Așa, nu au făcut altceva decât să întoarcă apartamentul cu susul în jos. Asta era viața de zi cu zi în Cehoslovacia anului 1952.

Când a fost arestat Pavel Kavan, m-am apropiat de soția lui, Rosemary, o englezoaică cu doi copii de vârsta fiului meu. Ne-am unit forțele amândouă și ne-am ajutat reciproc în anii următori, împărțind adesea ultima bancnotă de zece coroane sau un pic de mâncare pentru copii. Rosemary a murit acum câțiva ani, dar încă

mai văd expresia concentrată de pe fața ei atunci când încerca să taie un ou fiert tare în trei părți egale: câte una pentru fiecare copil. Singura latură luminoasă a vieții noastre de atunci consta în faptul că dădea naștere unor relații umane extraordinare, unor prietenii cum rar există între oamenii liberi și liniștiți.

La câteva zile după arestarea lui Rudolf, am găsit un avocat despre care se spunea că avea relații la cele mai înalte niveluri și care se ocupa de cazuri politice. Dr. Bartos mi-a rezervat o primire foarte oficială, nu mi s-a adresat cu „tovarășa”, ci cu „dragă doamnă Margolius”, în fostul stil burghez, și a promis să-l apere pe Rudolf.

Știam amândoi, desigur, că practica juridică a vremii îl împiedica practic pe avocat să-și apere clientul. Prezența lui la proces era pură formalitate, acuzatul fiind declarat vinovat chiar înainte de a fi pus piciorul în tribunal. Totuși, voiam ca Rudolf să beneficieze de asistență juridică, indiferent cât ar fi costat.

I-am mărturisit dr. Bartos că, la momentul acela, nu aveam o lețcaie, dar că Securitatea Statului îmi confiscase conturile de economii cu banii moșteniți de la mama. Dacă mă ajuta să le recuperez, aș fi putut să-l plătesc pentru serviciile lui.

Cam la două săptămâni după arestare, am primit prima scrisoare scurtă de la Rudolf. Indiferent de câte ori am recitit-o, n-am reușit să descopăr în ea nimic mai mult decât informația că era bine și că nu voia să-mi fac griji.

Pe atunci, încă nu-mi revenisem din șocul inițial. Încă mai încercam să nu mă gândesc, să nu disper și să-mi îndeplinesc ca o mașină îndatoririle de acasă și de la serviciu. La birou dimineța. După-amiaza, încercări inutile de a vorbi cu oficialități influente. Seara, chibzuiam, apoi scriam scrisori nenumărate în care juram că soțul meu era nevinovat, ofeream mărturii personale și pe ale prietenilor în sprijinul lui, argumentam, imploram, uneori amenințam. Noaptea, care era mai rea decât ziua, zăceam în pat incapabilă să adorm, rostind cu glas tare în beznă: „Rudolf, nu te da bătut. Te rog, rezistă. Rezistă.”

Situația mea de la editură a devenit tot mai neplăcută. Nimeni nu mai vorbea cu mine decât strictul necesar. Conversațiile se opreau ori de câte ori intram într-o încăpere. Totuși, aceste situații

stânjenitoare nu au durat mult. Cam la o lună după arestarea lui Rudolf, redactorul-șef m-a chemat în biroul lui și mi-a explicat cu blândețe că primise instrucțiuni „de sus” să mă concedieze.

De la o vreme, mă așteptasem să-mi pierd serviciul, dar până când acest lucru să se întâmple, refuzasem să-mi fac griji din pricina asta. Știam că, dacă voiam să-mi păstrez sănătatea mintală, trebuia să rezolv problemele pe măsură ce apăreau, una câte una, că trebuia să planific doar ziua de mâine. Dar acum nu mai aveam nicio scuză.

Pierderea slujbei nu însemna numai incapacitatea de a mă întreține pe mine și pe copilul meu. Totodată, îi oferea poliției un motiv să mă aresteze pentru că eram un „parazit”, un individ care refuza să contribuie la construirea societății socialiste. În Cehoslovacia, la fel ca în toate celelalte țări comuniste din Europa, a fi șomer nu era numai un ghinion; era ilegal. Dar, într-o țară în care slujbele deveniseră slujbe de stat, cine ar fi angajat o proscrisă ca mine?

Am trăit câteva zile de groază înainte să sosească un ajutor, din nou prin intermediul prietenilor. Otto și Milena reușiseră să convingă șeful unui atelier mecanic, care angajase deja mai mulți oameni cu un profil politic îndoielnic, să-mi ofere un post. Salariul era neînsemnat; aproape că nu-mi ajungea nici să-mi plătesc chiria. Dar, cel puțin, nu eram șomeră.

În seara aceea am stat de vorbă cu Marenka. I-am spus că nu aveam cum s-o mai plătesc. Totuși, putea locui în continuare în apartament. Am rugat-o însă să aibă grijă de Ivan. La noul meu loc de muncă trebuia să lucrez în schimburi: o săptămână de la șase dimineața la două după-amiaza; următoarea săptămână, de la două după-amiaza la zece seara. Am rugat-o pe Marenka să-l ducă pe fiul meu la grădiniță atunci când eu lucram dimineața, să-l ia de acolo, să-l hrănească și să-l culce atunci când lucram seara.

Marenka a fost de acord. Câteva zile mai târziu, a găsit o slujbă bună la o brutărie, care i-a plăcut foarte mult, iar atunci când situația era mai grea îi aducea lui Ivan o chiflă sau câteva fursecuri. Și-a aranjat schimburile în așa fel încât copilul să nu rămână niciodată singur.

Lunile care au urmat mi s-au părut un carusel scăpat de sub control. Eram într-un totu nepricepută în problemele de mecanică.

Întotdeauna mi se păruse că o mașină își putea da seama de departe că-mi era frică de ea, că nu înțelegeam cum funcționează și că se strica pe loc doar dintr-un instinct de autoconservare. La locul de muncă, relațiile mele cu mașinile au căpătat dimensiunile unui conflict absolut. Am încercat cu disperare să ajung la un nivel mediu de productivitate, dar n-am reușit. Nicio mașină nu se strica atât de des ca a mea. Pe peretele atelierului nostru era atârnat un grafic al productivității, în care lucrătorii erau aranjați în ordinea eficienței. Eu dețineam penultimul loc de pe listă. Ultimul nivel îi aparținea unei blonde durdulii a cărei dezvoltare intelectuală părea rămasă în urmă. Adesea, rămâneam la serviciu mult timp după ce toți ceilalți pleaseră pentru a recupera ceea ce nu realizasem în timpul programului, dar, chiar și așa, rezultatele mele nu s-au îmbunătățit. Mai mult decât atât, zgomotul asurzitor al mașinilor, combinat cu o tensiune permanentă, mi-a provocat dureri de cap insuportabile, care continuau mai multe ore după ce ajungeam acasă.

Situația mea financiară îmi provoca o durere de cap și mai mare. Trebuia să hrănesc trei oameni, să plătesc o chirie scandalos de mare, și, mai important decât orice, trebuia să-i trimit niște bani lui Rudolf în fiecare lună, nu numai pentru a-și suplimenta rația de hrană și pentru a-și cumpăra țigări, ci și pentru a-i demonstra că eram bine, că nu avea de ce să se îngrijoreze. Trebuia să găsesc o cale de a scăpa de chiria aceea exorbitantă, așa că am căutat prin împrejurimi până când am descoperit un apartament mic și ieftin, ai cărui locatari erau dornici să facă schimb de locuință cu mine. Tocmai mă pregăteam de mutare atunci când am fost anunțată că, pentru a pleca din vechiul apartament, aveam nevoie de permisiunea Ministerului Afacerilor Externe. Am făcut cerere și, ca răspuns, ministerul m-a informat că apartamentul nu ne aparținea nouă, lui Rudolf sau mie, ci ministerului însuși. Nu mă puteam muta până când nu era „rezolvat” cazul soțului meu.

Am replicat cu înverșunare că nu puteam înțelege cum de era posibil ca un apartament găsit de mine, pentru care plătisem chirie, aparținea ministerului și am cerut din nou permisiunea de a mă muta. Corespondența a trenat timp de aproape un an și nu s-a găsit

nicio rezolvare. Apartamentul nostru, situat într-o zonă căutată, era dorit de multă lume. Pentru că era o lipsă critică de case de orice fel, tovarășii de la minister erau hotărâți să țină de el cu dinții. Dacă mă mutam, apartamentul n-ar mai fi rămas sub controlul lor. Dacă reușeau să mă țină în el până la condamnarea soțului meu, mă puteau arunca în stradă și casa le-ar fi revenit lor.

Nu mai aveam decât o singură alternativă, aceea de a găsi o altă sursă de venit.

Din fericire, la început am avut de lucru atât cât să ne putem menține pe linia de plutire. Folosind nume fictive, făceam ilustrații pentru revistele de copii și copiam desene tehnice. Am lucrat tot ce mi-a ieșit în cale. Munceam cele opt ore la atelierul mecanic, apoi cel puțin încă șase ore acasă. Adesea, mă duceam și mă întorceam pe jos de la atelier ca să economisesc banii de tramvai. Noaptea, scriam încăpățănatele mele misive adresate ministerelor, Comitetului Central și oricărei persoane influente la care mă puteam gândi.

Nu am primit niciodată vreun răspuns – în afară de unul singur, de la Biroul Președintelui. Cazul soțului meu, se spunea pe un ton sec, avea să fie „investigat”.

Uneori dormeam doar trei sau patru ore pe noapte, dar am instituit regula de fier conform căreia nu lucram niciodată duminica după-amiaza și economiseam suficienți bani astfel încât eu și Ivan să putem lua tramvaiul până la periferia orașului, unde ne plimbam prin pădure. Primăvara, ne jucam pe iarbă și lansam vaporase pe pâraul din valea împădurită aflată dincolo de capătul tramvaiului.

Noapte de noapte visam același vis. Eram într-un loc public – un restaurant, o cafenea sau o sală de concerte. Brusc, se deschidea ușa și intra Rudolf, apoi se oprea. Eu rămâneam pironită pe scaunul meu și nu mă puteam mișca. El se uita la mine și nu făcea niciodată vreun pas înainte.

O dată pe lună, primeam o scrisoare de la Rudolf și, tot o dată pe lună, mi se permitea să-i trimit un răspuns. Scrisorile acelea trebuiau să fie însă strict personale. Niciun cuvânt despre locul în care se afla sau despre ceea ce i se întâmpla. Amândoi știam că o singură aluzie nepotrivită ar fi făcut ca scrisoarea să nu mai fie

trimisă. Din ceea ce scria, mi-am dat seama că Rudolf se hotărâse să se concentreze exclusiv asupra trecutului. Scria mult despre fiul lui și-mi dădeam seama cât de mult regreta că nu petrecuse mai mult timp alături de el. Scrisorile lui au reînviat sute de momente fericite pe care eu le uitasem deja.

„Îți aduci aminte”, scria el, „când ne-am întâlnit prima dată?”

Fusese o minunată zi de primăvară. Eu aveam vreo doisprezece ani și traversasem strada să cumpăr o pungă de bile. Un tânăr cu ochelari venea din susul străzii. S-a uitat intens la mine și a zâmbit.

Mi s-a părut ciudat că un adult îmi acorda o atenție așa de mare și, încă alergând, m-am uitat la el peste umăr. Rămăsese pe loc și mă urmărea.

În seara aceea, Rudolf a ieșit în oraș cu un grup de prieteni, printre care și verișoara mea mai mare, care era topită după el. În timp ce dansau, i-a spus: „Am întâlnit azi o fetiță pe care am de gând s-o aștept. Când se face mare, mă însor cu ea.”

Ceva mai târziu, ne-am întâlnit din nou – la un ceai acasă la aceeași verișoară. Imediat după ce am intrat, Rudolf a venit lângă mine și, din clipa aceea, a devenit marele meu prieten. Mă ajuta când aveam greutăți cu tema pentru acasă și puneă o vorbă bună pentru mine atunci când eram neascultătoare și-mi supăram părinții; mă lua cu el la conferințe și la teatru și aștepta răbdător să cresc. Relația noastră avea forța unei iubiri care se ivește din încredere și dintr-o înțelegere îndelungată. În ciuda tuturor lucrurilor care ne separau, știam că aparținem unul altuia și că nu puteam fi altfel.

M-a mângâiat faptul că Rudolf putea găsi amintiri fericite în trecutul nostru dificil și că aceste amintiri îl ajutau să supraviețuiască. De câteva ori, a scris despre izvorul nostru din pădure, cu apă atât de limpede și de rece. Ne plimbam până ajungeam la el, apoi stăteam nemișcați ore la rând, așteptând căprioara să vină și să bea apă. După câțiva ani, m-am dus din nou în satul acela și am căutat izvorul, dar nu mai rămăsese nimic din el. N-am găsit decât un șanț printre rădăcinile copacilor, plin de frunze uscate.

În scrisorile pe care i le-am scris lui Rudolf, descriam viața noastră de zi cu zi în nuanțe cât mai vesele cu putință. În fiecare

noapte îmi notam evenimentele de peste zi ca să mă asigur că nu uitam nimic important, apoi încercam să-i dau impresia că eram bine. În fiecare scrisoare menționam un anumit eveniment, desprins de obicei din experiențele noastre din timpul războiului, care ceruseră din partea noastră voință, încredere în sine și curaj. Cred că a înțeles ce încercam să-i spun – că acele însușiri îl vor ajuta acum ca și atunci și că eram alături de el, așa cum fusesem întotdeauna.

Amândoi am mințit în scrisorile acelea. Am mințit în legătură cu tot ce nu am spus. Dar, în ceea ce am spus, ne-am împărtășit reciproc singurul adevăr care contează.

Nu am trimis niciodată scrisorile cu poșta. Am dus-o personal pe fiecare la sediul poliției din strada Bartolomejska. Încă nu știu ce așteptam de la acele vizite neplăcute, dar pe vremea aceea îmi spuneam că îmi dădeau ocazia să ajung cel puțin la cel mai superficial nivel al structurii de putere. Poate reușeam să aflu ceva. Poate că m-aș fi întâlnit cu cineva dornic să ușureze cât de puțin chinul lui Rudolf. De fiecare dată când mă duceam să duc o scrisoare, trebuia să trec de mai multe puncte de control păzite de polițiști în uniforme, care mă chestionau pe larg. Majoritatea erau femei cărora rareori le scăpa ocazia să mă insulte și să mă umilească, așa că, atunci când pătrundeam în clădirea aceea mi se părea că intru de bună voie în gura lupului. Mă înțelesesem cu doamna Machova să sun imediat după ce ieșeam de acolo. Dacă nu sunam, trebuia să se ducă imediat la apartament și să-l ia pe Ivan de acolo. Încă de la început, întocmisem un plan detaliat pentru ca, în cazul în care eram arestată, Ivan să nu cadă în mâinile poliției. Atunci când ambii părinți ai unui copil erau în închisoare, acesta era plasat într-o instituție unde suporta tot felul de privațiuni și era învățat să-și urască și să-și disprețuiască părinții.

Agentul de securitate care-mi primea scrisorile mă trata întotdeauna cu o anumită grosolănie, dar după o vreme s-a stabilit între noi o relație ciudată care-mi amintea de poveștile despre Primul Război Mondial, despre soldații din tranșee inamice care se strigau unii pe alții ca orice oameni obișnuiți atunci când focul înceta, iar după câteva minute puneau mâna pe arme și se împușcau

reciproc. Cred că agentului de securitate i se părea amuzantă perseverența mea. Din comentariile sale am tras concluzia, probabil greșită, că-l văzuse personal pe Rudolf și, în cele din urmă, am ajuns să-l privesc ca pe o verigă de legătură intermediară dintre mine și soțul meu.

Încercam deja de ceva timp să aflu o modalitate de a-l ajuta pe Rudolf. Eram convinsă că trebuia să existe undeva o spărtură în monolitul Securității Statului – trebuia doar s-o găsec. Apoi, într-o seară, o femeie în vârstă cu basma pe cap a apărut la ușa mea și, după ce s-a asigurat că eram singure, mi-a zis:

– Nu știi cine sunt și n-o să-ți spun nici asta, nici cine m-a trimis. Am venit doar ca să te avertizez să nu încerci să faci nimic. Ar fi și mai rău. Există un om care-l cunoaște bine pe soțul dumitale și știe că e nevinovat. Are informații despre caz din interior și vrea să dea o mână de ajutor. Dar în momentul de față nu se poate face nimic. Mi-a cerut să-ți spun așa: dosarul soțului dumitale este însemnat cu litera S.

Asta a fost tot. Femeia a plecat fără să mai adauge un cuvânt.

Litera S? Ce însemna asta? Mi-am stors creierii degeaba. A doua zi, imediat după program, am lăsat totul baltă și am dat fuga la familia Eisler. Pavel știa de o mie de ori mai multe decât mine despre activitatea lui Rudolf. Poate că el va înțelege. Dar nici el n-a înțeles.

Am cumpănit situația câteva săptămâni, ne-am dat cu presupusul și am speculat analizând toate acțiunile, cunoștințele și relațiile lui Rudolf, chiar și cele mai improbabile posibilități.

Nimănui nu i-a trecut prin cap că misteriosul „S” însemna „Cazul Slansky”.

Viața în Praga, din care, pe vremea aceea, fusesem exclusă cu desăvârșire, dobândise un caracter în întregime negativ. Oamenii nu mai aspirau să ajungă la anumite lucruri, ci să se depărteze de ele. Nu voiau altceva decât să evite necazurile. Înceau să nu mai fie văzuți nicăieri, să nu mai vorbească cu nimeni și să nu atragă deloc atenția. Cea mai mare satisfacție era să nu se întâmple nimic, nimeni să nu fie concediat, arestat, interogat sau urmărit de poliția secretă. Aproximativ cincizeci de mii de oameni fuseseră până acum închiși în mica noastră țară. Alții dispăreau în fiecare zi.

Încă nu știam unde era închis Rudolf. Într-o scrisoare menționa că, uneori, noaptea, auzea cântând privighetoarea, iar de aici am dedus că nu se afla în Praga. Dar mi-a luat mult timp să aflu de închisoarea din Ruzyně, care trebuie inclusă printre cele mai cunoscute camere de tortură naziste.

În afară de frica mea sufocantă legată de Rudolf și de viitorul copilului meu, eram extrem de tulburată și de imposibilitatea de a-mi câștiga traiul. Indiferent cât de greu și de mult munceam, nu reușeam să câștig suficienți bani pentru a acoperi strictul necesar. Proprietăreasa căpătase obiceiul să intre în apartamentul nostru atunci când nu eram acasă și să pună mâna pe tot ce găsea de valoare, ca să se asigure în cazul în care n-aș mai fi putut plăti chiria. Aceste razii periodice m-au înfuriat atât de tare, încât am început să-mi vând eu însumi bunurile în grabă, la prețuri ridicol de mici. Îmi făceam tot timpul griji și poate că motivul pentru care

utilajul meu mergea atât de prost era faptul că ruginise în interior din cauza lacrimilor pe care le vărsasem în timp ce munceam.

Din când în când, fiul meu întreba când avea să se întoarcă acasă tatăl lui și de fiecare dată reușeam să inventez un răspuns convingător. Îi citeam fragmentele din scrisorile lui Rudolf pe care acesta le scrisese special pentru el și, ori de câte ori se întreba de ce tatăl lui trimitea atât de rar scrisori, scriam eu o scrisoare în locul lui.

A venit vara. Ivan, care, în ciuda eforturilor mele, era palid, slab și agitat, avea mare nevoie de puțin aer de țară. Rudolf avea o rudă care supraviețuise războiului, verișoara Marie, care locuia la Bratislava. Soțul ei își pierduse serviciul din cauza relației de rudenie cu Rudolf, iar acum întreținea cinci persoane dintr-un venit minuscul. Știam cât de grea era viața lor și nu voiam să le cer ajutorul, dar, într-o zi, am primit o scrisoare neașteptată de la Marie în care spunea că își ducea copiii la țară să-și viziteze bunica și că ar putea să-l ia cu ei și pe fiul meu. Era o șansă la care nici nu îndrăznisem să sper. Am promis să-i trimit cât de mulți bani voi fi în stare, iar Ivan a plecat la aer curat.

Imediat după plecarea lui, mi-am dublat eforturile de a găsi un serviciu suplimentar, dar era tot mai greu. Devenisem deja mai periculoasă decât ciuma, iar frica – frica de oamenii care trăiau și munceau în jurul meu – mă izolase într-o carantină și mai strictă decât până atunci.

În această perioadă, am fost anunțată că Rudolf fusese exclus din partid. Era un semn rău; evident că interogatoriul luase o turnură proastă. Deoarece expulzarea lui fusese anunțată în cadrul organizației locale de partid, situația mea se înrăutățise și ea. Până atunci, oamenii de pe strada noastră mă ignoraseră pur și simplu sau mă evitaseră; acum a început să se ridice un adevărat val de ură. Mai ales femeile se opreau și îmi aruncau priviri înveninate, vorbind în șoaptă atunci când treceam pe lângă ele. Uneori, câte o tovarășă administrator scuipa pe trotuar după ce treceam de ușa ei, cu zgomot, ca să fie sigură că auzisem. Eram mulțumită că fiul meu era la țară. Mai mult chiar, cât timp a fost el plecat am economist

bani trăind din pâinea și laptele pe care le cumpăram de la magazinele întâlnite în cale pe drumul de la serviciu până acasă. A intra în prăvăliile din cartierul meu devenise un sever test de autocontrol.

Praga se înăbușea din cauza caniculei din miez de vară, iar izolarea mea era totală. Prietenii plecaseră în concediu, copilul și Marenka erau și ei plecați, iar unilaterală mea conversație nocturnă cu Rudolf devenise sufocată de oboseală și de disperare.

Într-o după-amiază, după săptămâni de tăcere, a sunat soneria. La ușă erau doi oameni, un bărbat și o femeie. S-au prezentat ca fiind inspectori de la Comitetul Național local și veniseră pentru a asigura proprietatea doctorului Rudolf Margolius. Uluită, i-am lăsat să intre. Confiscarea proprietății? Cu siguranță că asta se făcea după condamnare! Fusesse oare Rudolf judecat fără ca eu să nu știu nimic despre asta? Care era verdictul? Ce făcuseră cu el? Unde era? Apoi camera s-a întunecat, covorul roșu s-a năpustit spre mine și m-a lovit în cap.

M-am trezit într-o baltă de apă rece, cu două chipuri strâmbate grotesc deasupra mea. Cei doi vizitatori mă duseseră în dormitor, aduseseră din baie prosoape, mă acoperiseră cu halatul de baie, apoi se retrăseseră în sufragerie să țină o consfătuire. Am tot încercat să-i strig, să vorbesc, dar nu puteam scoate un sunet. Dinții îmi clănțăneau la fel de tare ca utilajul de la serviciu. Cele două chipuri s-au întors și s-au aplecat asupra mea. Am reușit să apuc mâna femeii și s-o trag mai aproape.

– Ce s-a întâmplat cu el? am șoptit eu.

S-a holbat la mine, neînțelegând ce voiam să spun. Apoi a înțeles.

– Nimic! a exclamat ea veselă. Ce idee! Nu are rost să te sperii așa!

Mi-au explicat că Rudolf nu fusese încă judecat, că ei veniseră doar să facă inventarul, să se asigure că n-o să dispară nimic din apartament. În felul acesta, dacă soțul meu era condamnat și sentința impunea confiscarea proprietății, statul nu avea să sufere nicio pierdere. Era doar o măsură preliminară de rutină, m-au asigurat ei. Nu știau nimic despre cazul soțului meu. Apoi s-au

căznit să mă facă să înțeleg cât de importantă și de plină de responsabilitate era acțiunea pe care urmau s-o realizeze. Erau necesare prezența și o deplină atenție din partea mea, pentru ca ulterior să nu mă pot plânge de vreo neregulă. Pentru că starea mea de spirit nu-mi permitea să le acord atenția solicitată, aveau să facă acum un inventar în mare, urmând să se întoarcă a doua zi dimineată. Îmi dădeau și o hârtie oficială cu care mă puteam învoi de la serviciu în ziua următoare.

După ce au plecat, am stat în pat, uitându-mă fix în tavan. Spre seară, a sunat din nou soneria și, desigur, a intrat pe ușă doamna Machova. Ea a evaluat situația imediat.

– Tâlhari blestemați! a exclamat ea. Ei știu cât de afectată ești de lipsa banilor și le e teamă să nu cumva să vinzi din mobilă, iar lor să nu le mai rămână nimic de furat. Ar fi trebuit să vinzi de mult totul.

Era adevărat. Dar am vrut mereu să păstrez ceva pentru casa în care Rudolf s-ar fi putut întoarce.

Doamna Machova s-a dus la debara, a scos din ea cea mai mare valiză pe care o aveam și a împachetat două covoare deloc mari, dar destul de valoroase. Erau aceleași covoare pe care mama i le lăsase în păstrare doamnei Machova cu zece ani în urmă, înainte de deportarea noastră în lagărele de concentrare.

– O bandă de hoți n-a reușit să pună mâna pe ele și acum să-i lăsăm pe aștilalți s-o facă? a bombănit ea. Am eu grijă de asta.

– Las-o baltă, i-am zis eu. Nu poți scoate valiza din casă, toată strada e cu ochii pe noi. Dacă îi trece cuiva prin cap să te denunțe, ajungi și dumneata la închisoare.

– N-o scot afară. Am de gând să aștept până când adorm toți și pe urmă o ascund la subsol. Iar mâine nu le spui mocofanilor ăloră că ai un spațiu la subsol!

Încă bodogănind, a mutat din loc celelalte covoare pentru ca absența celor două să fie mai puțin evidentă. Apoi a adus din magazine două preșuri zdrențuite, „în caz că au numărat bucățile”, și a mai înghesuit în valiză câteva lucruri la care țineam și eu, și Rudolf: un sfeșnic baroc din lemn, o statueta din teracotă, două sau trei obiecte de sticlă veche.

A doua zi dimineată, am reușit să mă adun și i-am ajutat pe tovarăși să-și ducă la îndeplinire însărcinările oficiale. Recolta lor n-a fost bogată. Nu adunasem niciun fel de comori în cei șase ani care trecuseră de la întoarcerea mea din lagărul de concentrare. Conform legii cehoslovace, proprietatea unui cuplu căsătorit este deținută în comun și jumătate îi aparține soției. Însă tovarășii au sigilat totul, în afară de hainele mele, pătuțul și jucăriile fiului meu și portretul bunicii. Tovarășa inspector, o femeie în vârstă, și-a asezonat activitatea cu comentarii obscene și glume îndreptate spre colegul ei, care era și mai în vârstă.

Le-am spus că erau norocoși: atunci când îl arestase pe Rudolf, poliția confiscase cheile automobilului și pe cele ale garajului. Altfel, am adăugat eu, aș fi vândut mașina de mult. Am afirmat asta deliberat, deoarece știam că agenții Securității Statului se folosiseră de mașină în scopuri personale, mergând cu ea prin tot orașul. Atâta timp cât Comitetul Național hotărâse confiscarea, n-ar fi trebuit oare ca ei să confiște mașina? Ochii tovarășei inspector au sclipit. M-a împins la o parte și a murmurat:

– Mă ocup de restituirea mașinii dacă mi-o vinzi ieftin.

Am încercat o plăcere rară atunci când i-am aruncat o privire strivitoare și i-am replicat:

– Dar, tovarășa, ar fi necinstit!

Fiul meu s-a întors de la țară bronzat și sănătos. Mi s-a părut că crescuse mult în săptămânile în care fusese plecat. Nu prea avea chef să se întoarcă la grădiniță, iar doamna Honzikova, mama celui mai bun prieten al lui din imobil, l-a invitat de mai multe ori pe săptămână să-și petreacă ziua la ei acasă. Soțul ei, un fost funcționar la bancă, lucra deja de multă vreme într-o fabrică.

– Ce-ar mai putea să ne facă? obișnuia ea să râdă. În comparație cu faptul că trebuie să hrănesc trei copii din salariul soțului meu, închisoarea mi s-ar părea o adevărată vacanță!

Era tânără și frumoasă și acceptase cu dragă inimă încercările vieții, ca o pasăre care zboară liberă pe cer. Pentru mine, ea întruchipa o altă dovadă a faptului că nimic nu limitează mai mult

o persoană decât ceea ce se numea pe atunci „o concepție de viață clar definită”. Oamenii care, potrivit experienței mele, în condiții de criză se dovedeau extrem de abili și de demni de încredere erau cei care profesau o ideologie simplă: dragostea de viață. Nu numai că dețineau abilitatea instinctivă de a se proteja de pericol, dar, adesea, erau dispuși să-i ajute pe ceilalți de parcă ar fi fost ceva de la sine înțeles, fără să aibă în minte motive ascunse sau dorința de a poza în eroi.

Atelierul în care lucram era amplasat parțial într-un subsol. Pereții erau groși și o umezeală rece se ridica din podeaua de piatră atât vara, cât și iarna. La începutul lui septembrie, vremea era caldă încă, dar fetele care stăteau în fața utilajelor se încotoșmănaseră deja cu pulovere și fulare. Nimeni nu tremura mai tare ca mine și, în cele din urmă, colegii mei au făcut chetă și mi-au cumpărat o pereche de botoși din stofă cadrilată, de genul celor purtați de bunicile de la țară. Dar nici măcar încălțăminteaa călduroasă și un vechi pulover gros nu m-au ajutat: tot muream de frig.

Într-o seară, după ce mi-am terminat schimbul, am rămas, ca de obicei, singură în atelier ca să mai recuperez, când am simțit o durere săgetătoare. M-am chircit pe scaun, împotrivindu-mă cu dinții încleștați și, după un timp, durerea a cedat. Dar din momentul acela, un rozător mic și vioi și-a făcut sălaș în mine, un șoricel care a ros și a tot ros, la început în tăcere, dar insistent.

Duminica următoare am rămas în pat, dar nici luni nu m-am simțit mai bine. Nu puteam face nimic altceva decât să sper că-mi va trece de la sine. Era clar că nu-mi permiteam să mă îmbolnăvesc. În Cehoslovacia, îngrijirea medicală era gratuită și puteam să primesc o parte din salariu chiar dacă aș fi fost internată în spital. Dar asta însemna că nu mai eram în stare să caut slujbe suplimentare, pentru că numai așa o mai puteam scoate la capăt. Nu-mi permiteam să nu muncesc. Nici măcar o săptămână.

A venit octombrie și vremea s-a răcit. De-abia mă mai puteam târî până la serviciu. Pe la mijlocul lunii, atelierul s-a revoltat din cauza condițiilor de muncă și am decis să scriem despre doleanțele noastre în buletinul informativ al întreprinderii. Am fost desemnată să scriu articolul. La două zile după apariția acestuia,

directorul întreprinderii m-a chemat în biroul lui și mi-a propus să lucrez regulat, câteva zile pe lună, pentru buletinul informativ.

– Nu te putem transfera direct în biroul editorial – sunt sigur că înțelegi de ce, mi-a explicat el. Și nici nu-ți putem mări salariul. Dar, cel puțin, mai pleci de la utilaj din când în când și stai într-un birou curat și încălzit.

Asta a fost prima pauză norocoasă de care am avut parte după luni de zile, dar, pe atunci, nu mă puteam gândi la nimic altceva decât la o modalitate de a-mi controla durerea constantă. În ziua aceea am mai avut parte de încă o surpriză. Imediat după ce am ajuns acasă, a sunat telefonul. Era avocatul meu.

– A avut loc un miracol, a exclamat el. Contrazice toate legile firii și nici mie nu-mi vine să cred că e adevărat. Am recuperat carnetele cu economii. Dacă vrei, le poți lua chiar acum.

N-am aflat niciodată cum de s-a întâmplat un asemenea miracol. Poate că avocatul a avut într-adevăr relații și a putut trage câteva sfori; poate că remarca mea, adresată inspectorilor, despre automobilul furat învrăjbise Comitetul Național împotriva Securității Statului și cineva se speriasse. Nu știam și nici nu eram peste măsură de dornică să aflu adevărul. Sunt gata întotdeauna să cred în miracole și acesta n-a fost nici primul, nici ultimul din viața mea. Eram total copleșită de durere. Am înțeles totuși că problemele mele financiare erau de-acum mai puțin stringente și că-mi puteam permite asistența medicală de care aveam nevoie.

Știam că trebuia să mă internez în spital și nu era o treabă deloc simplă. În Cehoslovacia, medicina devenise la fel de birocratizată ca orice alt domeniu. Potrivit procedurii oficiale, singurul medic la care mă puteam duce era cel al întreprinderii, urmând ca el să mă trimită la un centru medical sau într-un spital pentru a urma un tratament suplimentar. Dar spitalele erau supraaglomerate și, atâta timp cât nu erai pe moarte, niciun doctor nu-ți dădea trimitere. O vreme, s-a declanșat un război între spitale, pe de o parte, și clinicile cu pacienți externi și medicii de întreprindere, pe de altă parte: doctorii supraîncărcați și prost plătiți din clinici trimiteau la spital atât pacienții care puteau fi tratați acasă, cât și pacienții care, adesea din cauza unor amânări inutile, nu mai puteau fi ajutați.

Medicul nostru de întreprindere, o femeie în vârstă care era ea însăși grav bolnavă, preocupată de propria suferință, nu prea se mai putea confrunta cu bolile celorlalți. Fiecare pacient care se ducea la ea trebuia să declare limpede și succint natura bolii de care suferea și de ce medicamente avea nevoie; apoi ea îi prescria ceea ce i se sugerase. Dar cei care nu-și puteau diagnostica problema de sănătate și nici nu puteau decide care era tratamentul potrivit se aflau într-o mare încurcătură.

Am hotărât că situația necesita o abordare radicală. Încă din pragul cabinetului, am anunțat-o că am apendicită, mi-am scos hainele fără să fiu rugată și m-am întins pe pat. Când doctorița mi-a atins cu degetele ei reci probabil singura parte a corpului care nu mă durea, am urlat ca un animal rănit. Biata de ea s-a alarmat, dar nu suficient de tare ca să mă trimită la spital. În schimb, m-a trimis la cea mai apropiată clinică de chirurgie, unde am intrat pe mâinile unei alte mândrii a științei medicale, o blondă tânără cu fundul mare și privire calculată.

Mi-a palpat stomacul și mi-a luat temperatura fără să întrerupă conversația pe care o purta cu o asistentă despre o anumită neînțelegere cu directorul clinicii. Mi-a spus că aveam 39 de grade și că era vorba probabil de o criză de apendicită. Dar, înainte de a mă putea trimite la spital, trebuia să mă duc acasă, să nu mănânc nimic, să stau în pat o zi și să mă întorc a doua zi dimineață.

În ziua următoare, temperatura a mai crescut puțin, iar durerea a devenit insuportabilă. Am sunat-o pe doctoriță, i-am spus că mă simțeam și mai rău și că nu eram în stare să vin singură la clinică. După ce a stat pe gânduri câteva clipe, mi-a spus că avea să înainteze cazul Clinicii de Medicină Generală și că cineva de acolo urma să vină să mă consulte acasă. Hotărâse clar că, dacă cineva trebuia să se implice într-o dispută legată de internarea mea într-un spital, nu ea era acea persoană.

Mai târziu, în după-amiaza aceea, a sosit o doctoriță în vârstă care s-a așezat cât mai departe de pat și mi-a spus că nu era nevoie să mă consulte. Aveam gripă; o gripă intestinală se răspândise în toată Praga.

– O să-ți dau o rețetă pentru niște pastile, mi-a zis ea, iar dumneata o să-ți cumperi o sticlă de coniac. Amesteci o jumătate de ceașcă de coniac cu o jumătate de ceașcă de ceai fierbinte și bei amestecul de trei ori pe zi.

Deși febra începuse să-mi afecteze gândirea, aceste instrucțiuni mi s-au părut ciudate. Aveam dureri de șase săptămâni, am obiectat eu. Cum putea să fie vorba de gripă?

– Gripa e o boală care durează, mi-a răspuns ea nerăbdătoare. Să nu-ți închipui că ești un caz special.

Așa că Marenka s-a dus să cumpere o sticlă de coniac și medicamentul de pe rețetă. Am început tratamentul.

M-am trezit în miezul nopții. Mi se părea că întreaga încăpere plutea într-o ceață de un albastru fluorescent. Am ridicat brațele și am văzut cum din pori ieșeau mici picături de transpirație, apoi deveneau mai mari și se scurgeau pe piele. Capul mi se învârtea. M-am gândit: trebuie să mă duc la baie și să mă dau cu niște apă rece pe față, altfel o să leșin. A fost ultimul meu gând clar.

Marenka m-a găsit a doua zi dimineată în celălalt capăt al apartamentului, întinsă pe jos și înțepenită din cauza frigului. Aveam un cucui mare în locul în care mă lovisem de calorifer în cădere.

Pentru Marenka, asta a fost ultima picătură. A alergat la clinică și a strigat la toată lumea care a ascultat-o că îi era frică să mai stea cu mine în apartament, că puteam să mor în orice clipă și că pe urmă ea ce avea să se facă? Medicul de gardă a remarcat faptul că doamnele cocoloșite erau mereu o pacoste, dar Marenka a insistat.

– Bine, a spus plictisit doctorul. O trimit la spital, dar o să vezi – o să-i dea papucii urgent.

Am reușit să telefonez la Bratislava și Marie s-a oferit să vină la Praga să-l ia pe Ivan a doua zi. Doamna Honzikova, care ne ajutase cu copilul încă de la începutul bolii mele, l-a luat la ea acasă și a promis să aibă grijă de el până la sosirea lui Marie. Nu voiam ca fiul meu să vadă cum sunt luată de acasă cu targa.

După-amiază au sosit doi infirmieri. S-au holbat la mine neîncrezători și unul dintre ei a zis:

– Pentru numele lui Dumnezeu, n-ați putut să ne chemați mai devreme?

Deja începusem să am probleme cu respirația. Atunci când, în cele din urmă, m-a examinat doctorul Hulek de la Spitalul Bulovka, n-am putut răspunde la întrebările lui decât în șoaptă și monosilabic. M-a consultat cu multă atenție și, după ce a terminat de scris în fișa mea, lista bolilor a umplut o coloană întreagă, începând cu nefrita și terminând cu peritonita. Singura care părea să lipsească era apendicita.

– Ești sigură că medicul ți-a prescris alcool? a întrebat doctorul Hulek de mai multe ori. Cel mai rău e că ești complet epuizată. Ce naiba ți-ai făcut singură? Ai văzut vreodată oameni întorși din lagărele de concentrare?

Am dat din cap că da.

– În momentul ăsta nu ești deloc într-o stare mai bună decât ei, a remarcat el. Mi-e și frică să înfig un ac în dumneata. Nici măcar nu pot începe tratamentul până când nu te mai înzdrăvești. Dă-i asistentei numărul de telefon al soțului sau poate al părinților. Ea o să le spună ce fel de hrană să-ți aducă. N-o să poți lua în greutate cu ce-ți dau aici de mâncare.

Nu mai aveam loc de-ntors. Mi-am adunat ultimele puteri și, prin șoapte întretăiate, i-am explicat de ce eram epuizată.

Dr. Hulek a avut grijă de mine în mod exemplar. Dar în primele săptămâni starea mea nu s-a ameliorat și eram chinuită de grija pentru fiul meu, pe care acum nu mai avea cine să-l întrețină. Tatăl în închisoare, mama în spital și fără bunici. Ce se va întâmpla cu el dacă eu mor? Cine va avea grijă de el?

Eram unul dintre cazurile grave din salon și medicii mi-au acordat toată atenția de care aveam nevoie, mai ales doctorița Wiklicka. Ori de câte ori era de gardă, îmi prescria medicamente speciale ca să mă întremeze și nu scăpa nicio ocazie să facă remarci sarcastice la adresa competenței doctorului Hulek.

Pe la mijlocul lui noiembrie, pe când eram încă în spital, am mai primit o scrisoare de la Rudolf. A fost cea mai optimistă pe care o scrisese vreodată și prima în care se referea la viitor. „O să mai

treacă ceva timp până să mă întorc acasă, dar o să fim din nou împreună...”

Aparent, interogatoriul lui se încheiase și poate că situația nu era atât de proastă pe cât îmi imaginasem eu. Am răspuns la scrisoarea lui pe obişnuitul meu ton binedispus. Nu i-am dezvăluit că eram bolnavă, ci doar că fiul nostru plecase în vizită la verii lui Bratislava și, din acest motiv, nu puteam pune în plic desenul pe care-l făcea pentru el în fiecare lună.

Marie mi-a scris din Bratislava: „Nu-ți face griji pentru Ivanek. Arată bine și pare fericit. A învățat câteva cântece noi și le cântă tot timpul.”

Câteva zile mai târziu, când tocmai începusem să mă gândesc că mă simțeam mai bine, durerea aceea fulgerătoare a apărut din nou, de data aceasta în șold, de unde s-a răspândit în toate direcțiile ca niște raze arzătoare. Nu mi-am putut mișca brațul ca să ajung la sonerie și n-am găsit în mine suficientă energie pentru a striga. Au trecut câteva minute până când fata din patul alăturat a ridicat ochii din cartea pe care o citea și m-a văzut. A dat alarma, patul meu a fost înconjurat de halate albe și acul unei seringi mi-a fost înfipt în braț.

Câteva ore mai târziu, când am deschis ochii, am crezut că încă dormeam pentru că am văzut aplecat deasupra mea chipul încețoșat al inspectorului de la Comitetul Național, același care se aplecase asupra mea atunci când îmi recăpătasem cunoștința pe podeaua apartamentului meu. Doi bărbați stăteau lângă pat și unul dintre ei, inspectorul de la Comitetul Național, îmi repeta cu încăpățănare numele.

Am dat din cap ca să-i dau de înțeles că eram trează și că-l auzeam. Mi-a povestit că sunaseră la mine acasă, dar că nu răspunsese nimeni. Li se ordonase să-i aducă lui Rudolf câteva cămăși, un pulover și un costum de haine și acum îmi cerea cheile casei. Am mișcat capul în direcția sertarului din noptieră în care îmi țineam geanta. Inspectorul a scos-o de acolo și a găsit legătura de chei. Prin ceața produsă de morfină am reușit să întreb prostește:

– Vine acasă?

Inspectorul a clătinat din cap fără să vorbească și a mai rămas acolo vreo câteva minute, uitându-se fix la mine. Am închis din nou ochii.

M-am trezit în mijlocul nopții. M-am ridicat în șezut și am spus cu voce tare în liniștea salonului adormit:

– Proces!

Sigur că da! De ce să trimită după un costum și cămași dacă nu aveau de gând să-l trimită acasă? Un costum și o cămașă nu puteau însemna decât un singur lucru: urma procesul.

Asistenta de noapte a intrat în salon cu o lanternă.

– De ce nu dormi? a întrebat ea.

Pe 20 noiembrie 1952, bătrâna șchioapă care aducea ziarele în fiecare zi a sosit ca de obicei. Titlurile de pe prima pagină au plutit prin fața ochilor mei și în salon s-a lăsat tăcerea. PROCESUL CONSPIRAȚIEI LUI RUDOLF SLANSKY ÎMPOTRIVA STATULUI. Pentru numele lui Dumnezeu, ce conspirație? m-am gândit eu. Măcar Rudolf al meu nu putea fi amestecat în chestia asta, slavă Cerului! Nu avusese niciodată de-a face cu Slansky.

Apoi am trecut repede în revistă lista acuzaților. Erau paisprezece nume. Unsprezece erau urmate de observația „de origine evreiască”. Apoi urmau cuvintele „sabotaj”, „spiona”, „trădare”, ca niște salve de tun la revărsatul zorilor.

Unul dintre numele de pe listă era Rudolf Margolius. Rudolf Margolius, de origine evreiască.

Cu o neobișnuită claritate, am auzit-o pe femeia din patul alăturat șoptindu-i vecinei ei: „Ai citit asta – parcă ar fi *Der Stürmer*¹”, apoi vocea vânzătoarei de ziare de pe coridor: „Ați văzut cum ne-au vândut porcii ăștia imperialiștilor, ce ticăloși! Ar trebui spânzurați cu toții! În public!”

Doctorul Hulek a apărut în pragul salonului, cu o seringă în mână.

¹ *Der Stürmer* – săptămânal nazist publicat de Julius Streicher, un important membru al Partidului Nazist, între aprilie 1923 și februarie 1945 (n. tr.).

– Stai liniștită. Nu te gânde.

Nu știu ce fel de injecție mi-a făcut, dar n-a reușit să mă adoarmă. După o vreme, m-am împleticit până la baie și am vomitat acolo până când o asistentă m-a găsit și m-a adus înapoi în pat. Până în ziua aceea, cred, niciuna dintre femeile din salon nu a știut cine eram. Acum totul devenise clar. Măcar dacă n-ar fi început să vorbească despre asta! Măcar dacă aș fi putut fi singură!

Zi după zi, ziarele au prezentat mărturiile detaliate ale acuzațiilor, care nu numai că nu încercaseră să se apere și își mărturisiseră crimele, dar chiar furnizaseră noi acuzații împotriva lor înșile.

Asta e tot sau ai mai făcut și alte lucruri pentru a-ți trăda țara? Ți-ai vândut poporul dușmanului din alte țări?

Mai e ceva. Mănat de o ură fără margini împotriva democrației populare, am mai comis și crima...

În afară de înregistrarea oficială a dezbaterilor din sala de judecată, mai exista și altceva de citit, lectura fiind adesea mai șocantă decât procesul în sine. De pildă, scrisoarea către editor primită de la Lisa London, soția unuia dintre cei trei bărbați judecați și condamnați la închisoare pe viață. Ea scria despre un bărbat alături de care trăise șaisprezece ani, împreună cu care avea copii și luptase împotriva naziștilor în Rezistența Franceză, iar autenticitatea suferinței și disperării ei era clară: „Am trăit alături de un trădător...”

O altă scrisoare către editor a sosit din partea unui copil, Thomas, fiul de șaisprezece ani al lui Ludvik Frejka: „Cer ca tatăl meu să primească cea mai aspră pedeapsă, condamnarea la moarte... și dorința mea e ca această scrisoare să-i fie citită.”

Nu sunt sigură dacă acestea au fost cuvintele folosite, dar semnificația lor e exactă. E greu de spus a cui soartă a fost mai tragică, a tatălui care s-a dus la moarte însoțit de aceste cuvinte, ori a fiului, care a trebuit să treacă prin viață cu amintirea faptului că el le scrisese.

În fiecare zi, *Rude Pravo*, ziarul partidului, mai publica și comentariile despre proces scrise de diverși intelectuali. Unii erau niște scribi incompetenți precum Ivan Skala, un așa-numit poet a

căru singură pretenție la nemurire zace în vulgaritatea diatribelor împotriva acuzaților și al căru articol despre Rudolf se încheia cu vorbele: „Unui câine i se cuvine să moară ca un câine!“. Dar și scriitori importanți și respectați precum Karel Konrad, Ivan Obracht și Jarmila Glazerova și-au oferit voluntar opiniile otrăvite.

Femeile din salonul meu au păstrat tăcerea. Noaptea, mă furișam afară și mă ghemuiam pe o bancă de pe coridor. Până la urmă, asistentele s-au obișnuit și au încetat să mai încerce să mă ducă înapoi în pat. Simțeam cum spitalul clocotea de ură. Cum era oare afară, cât de rău putea fi?

Apoi, într-o noapte, am auzit o asistentă vorbind în spatele unei uși întredeschise.

– În satul meu, spunea ea, atunci când un hoț fură o găscă neagă totul până la capăt – chiar dacă a fost prins cu mâța-n sac. În schimb, amărății ăștia mărturisesc tot felul de crime oribile și se acuză singuri de lucruri despre care nu i-a întrebat nimeni! Cine știe ce le-au făcut? Nu miroase deloc a bine!

În a cincizecea zi a procesului, Rudolf a fost adus să depună mărturie. N-am mai putut suporta tensiunea din spital. Când dr. Hulek și-a făcut vizita de dimineață, l-am implorat să mă trimită acasă. Nici n-a vrut să audă.

– Știu ce simți, a zis el. Dar nu pot să fac asta cu conștiința împăcată. Te afli încă într-o stare critică. Nici nu se pune problema să-ți dau drumul.

Procesul a fost transmis în întregime la radio. Am așteptat pe coridor până când a sosit asistenta pe care o auzisem vorbind cu o noapte în urmă și am rugat-o să mă lase să ascult și eu în camera ei privată. Reticentă la început, până la urmă a acceptat. În seara aceea, m-a luat cu un scaun cu rotile și m-a dus acolo.

Până în seara aceea, reușisem să-mi păstrez un licăr de speranță. Rudolf era singurul acuzat care nu avea calitatea de comunist veteran; el intrase în partid de-abia după război. Nu făcuse nicio-dată parte din grupul lui Slansky; nu deținuse o poziție importantă în partid. Existau multe alte elemente prin care nu putea fi încadrat în grupul acuzaților.

Apoi, după aproape un an, i-am auzit glasul.

Imediat după ce a început să vorbească, mi-am dat seama că situația era foarte proastă. Vorbea cu o voce atât de ciudată, de încordată și de monotonă, încât mi s-a părut că era drogat. Apoi am realizat că declama un text pe care-l memorase. De câteva ori s-a oprit scurt, de parcă ar fi încercat să-și aducă aminte, pe urmă a reînceput să recite ca un robot.

Și ce a declarat! Mai întâi, despre părinții săi, apoi despre el însuși, iar în cele din urmă despre munca lui. Minciună după minciună. Intrase în partid numai pentru a-l trăda. Își dedicase energia doar spionajului și sabotajului. Se îmbogățise luând mită și, ca mercenar în solda imperialismului, pusese la cale conspirații de mare anvergură împotriva republicii și a poporului.

Apoi a urmat nefericitul acord comercial cu Anglia, pentru care primise felicitările lui Gottwald. Acordul se transformase acum în cel mai trădător act al carierei sale, un act de sabotaj care dăduse o lovitură aproape fatală economiei cehoslovace.

Cum de îl forțaseră să depună o astfel de mărturie pe Rudolf al meu, care nu mințise niciodată de când îl cunoșteam eu? Cum de-l făcuseră să-și denigreze părinții, care fuseseră uciși la Auschwitz? Cât de mult suferise înainte de a ceda? Cum anume reușiseră să-l zdrobească? La un moment dat, l-am auzit spunând că fusese instruit în domeniul spionajului la Londra, în timpul războiului, deși fusese tot timpul prizonier în lagărele de concentrare. Acest fragment a fost descris a doua zi în ziarul partidului, iar ulterior a fost scos din cartea în care a fost publicată reproducerea procesului.

Spre finalul procesului, n-am mai putut suporta. Asistenta m-a dus înapoi în salon fără să scoată un cuvânt.

A doua zi dimineață, doctorul Hulek m-a chemat în biroul lui. S-a uitat necăjit la mine.

– Iartă-mă, te rog, a spus el. Dar am primit ordin să-ți dau drumul din spital imediat. E un lucru groaznic. Ai încă nevoie de spitalizare. Dar nu am puterea să te țin în continuare aici. Trebuie să mă supun ordinelor.

– Nu vă faceți griji, am răspuns eu. O să-mi fie mai bine acasă. Dar m-ați putea duce cu o ambulanță?

– Îmi pare rău. Din păcate...

Am aflat mai târziu ce se întâmplase. Partidul ordonase organizarea unor adunări generale în toate instituțiile și întreprinderile, inclusiv în spitale, unde a fost citită o rezoluție care cerea pedeapsa cu moartea pentru toți cei acuzați în Procesul Slansky. În spitalul unde eram internată și eu votarea s-a făcut prin ridicarea mâinilor, iar doctorul Hulek a fost singurul care nu s-a conformat.

Comportamentul lui nu le-a scăpat tovarășilor. Printre cei mai vehemenți s-a numărat doctorița Wicklicka, cea care mă tratase cu atâta grijă după ce-mi descoperise identitatea. Ea îl atacase pe doctorul Hulek în public, acuzându-l că mă ținea în spital pentru a mă apăra de mânia justificată a oamenilor, ajutând astfel un dușman al partidului și al clasei muncitoare. Acuzația era atât de periculoasă, încât chiar și chirurgul-șef s-a înspăimântat. Bietul doctor Hulek, un simplu medic de rând și tatăl a trei copii, n-a avut de ales și s-a supus ordinelor.

M-am întors în salon și am început să-mi împachetez lucrurile. După câteva minute, m-am prăbușit pe pat udă learcă de transpirație. Cum să ajung în halul acesta acasă? Mă aduseseră la spital cu o ambulanță, îmbrăcată cu un halat și acoperită cu o pătură. Nu aveam nici rochie, nici pantofi, nici măcar un palton. Afară era iarnă. Obişnuita mea salvare, doamna Machova, zăcea și ea grav bolnavă într-un alt spital. Oricum, de data asta nu aş mai fi îndrăznit s-o sun. Avea un soț și un copil. În cele din urmă, mi-am amintit de fosta secretară a primului meu editor, o femeie în vârstă și singură, care fusese întotdeauna bună cu mine. Acum se pensionase și nu avea nicio familie de protejat. Era o persoană căreia nu aveam cum să-i provoc vreun neajuns. Am sunat-o să sondez terenul. A fost de acord să mă ia cu un taxi și să-mi aducă un palton și niște pantofi.

Călătoria până acasă mi-a stors toată energia care-mi mai rămăsese. Pentru a urca cele câteva trepte dintre ușa de la intrarea în imobil și lift a trebuit să mă târăsc în patru labe. Dar, când m-am întins pe patul meu, m-am simțit ușurată. Nu trebuia să mă mai prefac. Eram în sfârșit singură. Mă puteam pregăti pentru ceea ce avea să vină.

Procesul celor paisprezece a durat numai o săptămână. Acum se terminase și toată lumea aștepta verdictul. Pe 27 noiembrie, m-am trezit de dimineată, am îmbrăcat halatul lui Rudolf și m-am mutat în camera goală a copilului. Uitasem deja de lucrurile din jurul meu, de mine însămi și chiar de durerea care revenise în forță. Apoi o voce a țâșnit din aparatul de radio, inundând camera de la podea până în tavan, până când a alungat și ultimul licăr de speranță, și ultima moleculă de aer.

„În procesul Conspirației împotriva statului... Rudolf Slansky, pedeapsa cu moartea... Vlado Clementis, pedeapsa cu moartea... Ludvik Frejka, pedeapsa cu moartea... pedeapsa cu moartea... pedeapsa cu moartea... Rudolf Margolius, pedeapsa cu moartea.”

Nu știu cât am zăcut acolo, nemișcată, fără să mă gândesc, fără să simt durere, golită complet.

În același timp cu mine, Marie asculta la radioul ei în Bratislava, în bucătărie, împreună cu mama ei. Copiii ei, Ivan și câțiva prieteni din cartier se jucau și făceau gălăgie în celălalt capăt al apartamentului. O altă voce s-a auzit la radio, dar cuvintele au fost aceleași. Mama bătrână și bolnavă a lui Marie a strigat. Niciun copil n-a băgat de seamă. Numai fiul lui Rudolf a venit până la ușa bucătăriei și a întrebat neliniștit:

– Ce s-a întâmplat?

– Nimic, i-a răspuns Marie. Bunicii i-a fost rău. Dar acum se simte mai bine. Du-te înapoi și te joacă.

Ivan s-a uitat serios la ea și a zis:

– Mă bucur foarte mult. Mă speriasem. Am crezut că a murit cineva.

Sonerie a sunat și a tot sunat. Stăteam întinsă pe patul lui Ivan fără să mă mișc. Puteam auzi sunetul destul de clar, dar nu înțelegeam ce înseamnă. Creierul meu parcă nu știa ce să facă cu informația înregistrată de simțuri. A durat mult până am alunecat jos din pat și m-am târât, centimetru cu centimetru, până la ușă. Am întins mâna spre clanță.

În prag stătea Pavel Eisler. S-a aplecat, m-a ridicat și m-a dus în dormitor. Apoi sonerie a sunat din nou. De data asta era Jan Hanus, cel mai apropiat prieten al lui Rudolf. Întotdeauna mi se păruse că între ei exista o asemănare care nu putea fi explicată numai pe baza prieteniei. Erau ca două case construite în stiluri diferite, dar din același material. Jan s-a așezat la picioarele patului și mi-a vorbit liniștit. N-am înțeles cuvintele, ci doar melodicitatea liniștitoare a vocii lui și expresia de bunătate de chipul său frumos.

A sunat telefonul de pe noptieră. Era avocatul.

– Domnule Bartoș, am îngăimat eu. Cum e posibil...

– Dar, doamnă Margolius, la ce vă așteptați? La urma urmei, soțul dumneavoastră a mărturisit.

Rudolf... Rudolf...

Îmi amintesc cu greu săptămâna care a urmat după pronunțarea sentinței. În dormitor era mereu întuneric. Doar din când în când câte un chip se mișca în direcția mea prin beznă, apoi câteva cuvinte. Mâna doctoriței Padovcova ținea o seringă care ștergea totul pentru câteva ore... vocile unor tovarăși de la atelierul unde

lucram, „Ești concediată din acest moment...”, expresia uluită a lui Karlicek, prietenul nostru de la țară, și vocea lui, „Femeia asta e la capătul puterilor. Ce o să se întâmple cu copilul?”... și odată, cu totul neașteptat, un bărbat în uniformă militară, Pavel Kovály, care plecase fără permisie să mă vadă pe mine.

În seara zilei de 2 decembrie, doi bărbați au apărut în dormitorul meu. Unul dintre ei era agentul care lua de obicei scrisorile pe care i le trimiteam lui Rudolf. Mi-a spus:

– Ai o ultimă șansă de a vorbi cu soțul dumitale, dar dacă ești prea bolnavă ca să vii cu noi, rămâi în pat. Noi o să plecăm.

Am început să țip. I-am implorat să nu plece, să mă aștepte, să-mi dea câteva minute, apoi o să fiu gata de plecare. S-au uitat unul la altul și unul dintre ei a spus „Bine”, apoi s-au așezat în camera alăturată.

Am încercat să mă grăbesc, dar lucrurile îmi scăpau din mâini de parcă mi-aș fi pierdut capacitatea de a-mi coordona mișcările. Când, în cele din urmă, am reușit să mă îmbrac, tremuram atât de tare, încât am căzut înapoi pe pat. Agenții au intrat în dormitor, m-au sprijinit ținându-mă de coate și m-au condus, pas cu pas, la mașina care aștepta în fața casei.

M-am uitat pe geam și am văzut Praga acoperită de zăpadă, străzile pustii. Călătoria a durat mult. Ne-am oprit în fața intrării laterale în tribunalul din Pankrac, unde cei doi bărbați m-au ajutat să cobor și m-au condus pe un coridor lung până într-o încăpere mică și pătrată. Acolo mi-au ordonat să aștept. Prin pereții subțiri se auzeau voci. În camera de alături, probabil la fel cu cea în care mă găseam eu, o femeie vorbea pe un ton agitat și iritat, de parcă s-ar fi certat cu cineva.

– Nu vreau să vorbesc cu el. E un trădător; ne-a înșelat pe toți. Chiar și pe mine. Nu am nimic să-i spun!

– Doamnă Frejka, s-a auzit o voce de bărbat, probabil cea a agentului de pază. Doamnă Frejka, ai milă de el. Omul ăla o să moară mâine...

Imediat, ușa s-a deschis brusc și cei doi agenți m-au înșfăcat din nou de brațe și m-au dus într-o încăpere mare, goală și

împărțită în două de o plasă metalică. Apoi, în spatele acestui gard au apărut doi polițiști care-l încadrau pe Rudolf.

M-am aruncat asupra plasei și m-am agățat cu degetele de ochiurile ei. Am văzut chipul lui Rudolf brăzdat de modelul plasei de parcă ar fi fost o țesătură de cicatrici. Apoi însă, în decurs de câteva clipe, rețeaua neagră a început să dispară. M-am uitat direct în ochii lui și nu am văzut nici disperare, nici frică, ci numai o liniște stranie și distantă. Era liniștea pe care omul o găsește la capătul unei suferințe de neîndurat.

Înainte de a vorbi, s-a uitat multă vreme la mine. Pe urmă a rostit:

– Mă temeam că n-ai să vii!

N-am putut scoate un cuvânt. Te-ai depărtat deja de mine atât de mult încât ți-ai putut imagina că n-am să vin să te văd?

A continuat să mă privească în tăcere. M-am gândit: oare cum îi par? Piele și os, epuizată de boală și de durere.

– Ești atât de frumoasă, mi-a spus el.

– Povestește-mi despre Ivan, mi-a cerut el, și am început să vorbesc. I-am spus tot ce mi-a trecut prin cap despre fiul nostru frumos și vesel care cânta cât era ziua de lungă.

După o vreme, zâmbeam amândoi.

– Azi am purtat o lungă conversație cu ministrul securității statului Bacilek, a zis Rudolf. Mi-a promis că o să aibă grijă de tine și de copil, că o să-ți găsească o slujbă, că o să te ajute... Ascultă, e ceva important: vreau să schimb numele băiatului. Nu trebuie să sufere din cauza mea. Nu mă contrazice. Fă-o. Asta e ultima mea dorință.

Am rămas din nou tăcuți. Apoi el a continuat:

– Hai să fumăm o țigară.

Un agent de pază a ajuns lângă mine dintr-un salt, cu o țigară și o brichetă.

– Știi, a spus Rudolf, împart celula cu un om căruia îi place muzica la fel de mult ca și mie. Am încercat să ne aducem aminte amândoi, iar acum putem fluiera în întregime concertul pentru violoncel de Dvořák.

Am fumat fără să mai vorbim, uitându-ne unul la altul.

– Nu pune procesul sub semnul îndoielii. Crede-! a rostit dintr-odată Rudolf. Te rog. Gândește-te la Ivan, nu la mine.

– Nu mai spune nimic. Înțeleg totul. Nu-ți face griji pentru mine sau pentru băiat. O să-l cresc bine, îți promit. O să-l cresc în așa fel încât să fie un om bun.

– Și uită-mă, Heda. Găsește-i un alt tată. Să nu rămâi singură.

– Știu că trebuie să am grijă de băiat, dar, crede-mă, aș prefera să plec odată cu tine... Ar fi mai ușor decât să trăiesc... Sunt alături de tine oricum. Știi asta, nu?

– Ai observat că toate evenimentele importante din viața mea au avut loc în data de trei sau de treisprezece ale lunii? m-a întrebat Rudolf. Măine e în trei, iar eu am de trei ori treisprezece ani.

– De trei ori treisprezece ani grei, am replicat eu. Dar ai avut măcar un lucru bun: o femeie care te-a iubit și a crezut în tine.

Am tăcut, apoi m-am întors spre agentul de lângă mine și i-am spus:

– I-am adus soțului meu fotografia copilului. Pot să i-o dau?

– E interzis.

– Ne dați voie măcar să ne strângem mâinile?

– E interzis.

Mi-am întins degetele prin plasă cât am putut de mult, încercând să ating mâna lui Rudolf, dar n-am ajuns la ea. Rudolf a zâmbit.

Am mai vorbit o vreme, conștientizând fiecare minut care trecea. Unul dintre polițiștii în uniformă de lângă Rudolf s-a uitat la ceas. Rudolf a dat din cap.

– Am mai vrut să-ți spun ceva, a zis el în grabă. Am citit o carte bună cât am stat aici. Se numește *Oameni cu conștiința curată*.

Nu știu dacă a mai spus ceva după aceea. Tot ce am putut înțelege a fost că acestea erau ultimele noastre clipe, cele din urmă.

Rudolf s-a retras către ușă și, trecându-i pragul, expresia din ochii lui s-a schimbat brusc, iar ceea ce a apărut în loc în acel moment voi purta în sufletul meu câte zile mai am de trăit.

După ce ușa s-a închis, genunchii mei au cedat. M-am agățat cu degetele de plasa de sârmă și unul dintre agenți a trebuit să mă prindă ca să nu cad. Dar de-abia m-a atins, că în mine ceva s-a răzvrătit. M-am desprins de el și am parcurs cu spatele drept drumul pe coridoare și apoi până la mașină. Când am ajuns acasă, am urcat singură în apartament.

Pe urmă a venit noaptea. Am avut tot timpul în fața ochilor un ciocan uriaș care împrășca cu bățai regulate sânge pe un perete de piatră, lovind, lovind întruna...

Am adormit câteva minute înainte de revărsatul zorilor, chiar atunci când, așa cum am aflat mai târziu, Rudolf murea fără să mai rostească niciun cuvânt.

Au trecut de atunci peste treizeci de ani și noaptea aceea încă nu s-a terminat. Chiar și azi e prezentă sub forma unui ecran pe care se proiectează viața mea. Cu ajutorul ei îmi cântăresc fericirea și nenorocirile, la fel cum sunt măsurate piscurile munților și văile față de nivelul mării.

M-am întrebat nu o dată: ce s-ar fi întâmplat dacă Rudolf ar fi murit din cauza unei boli îndelungate? Dacă ar fi suferit luni de zile de o durere fizică intolerabilă, iar noi amândoi am fi știut, ca și atunci, că trebuia să moară? Ne-ar fi fost oare mai ușor? Cred că da. Cu toții putem suporta durerea ivită din faptul că suntem plămădiți din carne și din sânge, că suntem trecători și condamnați la moarte. Dar e imposibil să te împaci cu suferința pe care, cu sânge rece, un om i-o pricinuiește semenului său.

După moartea lui Rudolf, am petrecut câteva săptămâni zăcând în pat de parcă aș fi stat într-un sicriu. Străzile din Praga clocoteau de furie. Se zvonea că eu și fiul meu fusesem răpiți și duși în străinătate, că eu eram în închisoare, că mă sinucisese. Adevărul e că nu-mi mai rămăsese prea multă viață în trup. Într-o zi, a venit să mă vadă un medic de la clinică, m-a examinat de parcă ar fi fost nerăbdător să plece și a spus:

– E o situație dificilă. Nu opui rezistență bolii. De fapt, nu vrei să trăiești.

Nu era adevărat. Știam că trebuia să trăiesc. Trebuia să am grijă de fiul meu. Dar nu-mi mai rămăsese niciun pic de putere și în fiecare zi mă simțeam tot mai rău. Apoi, într-o seară, regretând probabil cruzimea de care dăduse dovadă în trecut, în dormitorul meu au intrat proprietăreasa și doctorul Urbanek, un medic pe care nu-l cunoșteam. M-a consultat cu atenție și mi-a spus:

– O să vă prescriu un tratament cam riscant, dar e singurul care ar putea avea efect. Dacă nu ajută, va trebui să vă întoarceți la spital. Altfel...

A scris câteva rețete și pe urmă s-a strecurat pe furiș afară, la fel cum venise. Am aflat ulterior că a fost transferat undeva departe, la țară, sper că nu ca pedeapsă pentru faptul că-mi salvase viața. Marenka a trebuit să colinde toată Praga, mai multe zile la rând, până când a găsit toate medicamentele de pe rețete. Dar, din momentul în care am început să le iau, boala mea a fost stopată și a dat dreptat înapoi, deși m-am făcut bine de-abia după un an.

În perioada aceea, am primit vestea că fusesem exclusă din partid.

După câteva săptămâni, am putut merge din nou. Am hotărât să ies afară îmbrăcată numai în haine de doliu. Nu-mi permiteam să cumpăr nimic nou, dar am descoperit în debara un palton negru vechi și o pereche de pantofi de aceeași culoare. Am vopsit împreună cu Marenka celelalte lucruri. Zeci de priviri dușmănoase m-au însoțit în timp ce mergeam pe trotuar, oprindu-mă din când în când ca să mă sprijin de ziduri și să-mi trag răsuflarea. Știam că era posibil să fiu atacată, ori o piatră să zboare spre mine, astfel de lucruri li se întâmplaseră deja altor văduve sau orfani ai celor executați. Dar, spre surpriza mea, am început să simt pentru prima dată că strada se divizase în două tabere.

Mult mai târziu, o femeie a recunoscut:

– Știi, oamenii nu sunt deloc răi. Doar că nu gândesc. Să ataci un inamic public este un obicei bine înrădăcinat în țara asta, aproape o tradiție națională. Însă oamenii au reacții complet diferite față de o văduvă, mai ales dacă arată distrusă, așa cum arătai

dumneata pe atunci. Și, odată ce au început să fie mai deschiși la minte, procesul nu mai poate fi oprit. El a început atunci când oamenii și-au dat seama că, dacă n-ai fi fost absolut sigură de nevinovăția soțului dumitale, n-ai fi îndrăznit să înfrunți partidul purtând haine de doliu după el.

Nimeni n-a cutezat să socializeze cu mine, evident, dar am putut observa reacțiile oamenilor de la clinica locală, unde medicii au acceptat în silă să-mi acorde atenție și să-mi elibereze din când în când câte o rețetă.

Unul dintre cele mai triste fenomene ale vremii a fost reapariția antisemitismului, care, de regulă, rămâne îngropat adânc în Boemia și erupe numai ca reacție la un semnal transmis de sus. Îmi amintesc o conversație pe care am auzit-o la clinică. Două bătrâne vorbeau despre bolile lor, așa cum se întâmplă de obicei în sălile de așteptare ale medicilor.

– Știi, eram așa de bolnavă, spunea una dintre ele, iar ei m-au trimis de la un doctor la altul și niciunul nu m-a ajutat până când nu am ajuns la ăla. El m-a făcut bine cât ai clipi din ochi. M-a tratat atât de bine, încât, dacă n-ar fi fost el, acum eram la doi metri sub pământ!

– Zău? Și ce fel de doctor era? a întrebat cealaltă.

– Oh, unul dintre evreii ăia mizerabili.

Pe la sfârșitul lui ianuarie, Marie l-a adus pe Ivan acasă. Își dăduse seama că aveam nevoie mai mult ca oricând unul de altul. Copiilor tovarășilor din Bratislava le fusese strict interzis să se joace cu fiul unui trădător, iar băiatul începuse să se simtă singur. Dar arăta sănătos, vorbea ceha cu accent slovac, iar mie îmi era mai drag ca niciodată. A fost puțin uimit când m-a văzut, dar n-a spus nimic și s-a dus să-și treacă în revistă jucăriile. De-abia după aceea a venit la mine și m-a întrebat:

– Mama, de ce porți haine negre? Sunt urâte. Te fac să arăți tristă.

L-am așezat lângă mine și, cu foarte multă grijă, i-am spus că tatăl lui murise.

M-a ascultat, a părut înspăimântat, dar n-a plâns.

– Unde e îngropat? m-a întrebat el. Aș vrea să plantez o floare pentru el acolo.

I-am spus că tatăl lui murise într-o țară străină, departe.

– Când o să crești, i-am spus eu, o să mergem să-i vedem mormântul.

S-a dus în camera lui, s-a învățit prin ea o vreme, apoi s-a întors.

– Nu-ți face griji, mama, a zis el, am crescut deja destul de mult. O să am eu grijă de tine.

Unul dintre superiorii lui se apropiase de noi și l-a împins în coaste cu cotul. Polițistul cel tânăr s-a oprit la mijlocul frazei.

— Duceți-vă la Comitetul Național, mi-a recomandat bărbatul mai în vârstă. Cereți-le să vă elibereze un certificat de deces.

M-am dus la biroul local al Comitetului Național, care se afla la câteva blocuri distanță.

— Desigur, mi-a replicat funcționarul de acolo. Dați-mi, vă rog, raportul medicului legist.

— Nu l-am primit.

— Nu se poate elibera un certificat de deces fără un certificat care să dovedească moartea persoanei în cauză.

Imediat ce m-am putut ține suficient de bine pe picioare pentru a traversa câteva străzi, m-am dus la secția de poliție. Am scos buletinul de identitate din geantă și am cerut modificarea stării mele civile. Mențiunea „căsătorită” trebuia schimbată în „văduvă”. Un polițist tânăr, mic și îndesat, s-a uitat mai întâi la mine, apoi la buletin și pe urmă a zis:

- Bine. Dați-mi certificatul de deces al soțului.
- Exact asta doream și eu, certificatul de deces oficial.
- Nu l-am primit, am replicat eu.
- Atunci măcar verdictul tribunalului.
- Nici pe ăsta nu l-am primit. Am aflat despre proces și despre verdict de la radio și din ziare, la fel ca toată lumea.
- Dar e imposibil! a exclamat polițistul. Aveți dreptul prin lege...

Unul dintre superiorii lui se apropiase de noi și l-a împins în coaste cu cotul. Polițistul cel tânăr s-a oprit la mijlocul frazei.

- Duceți-vă la Comitetul Național, mi-a recomandat bărbatul mai în vârstă. Cereți-le să vă elibereze un certificat de deces.

M-am dus la biroul local al Comitetului Național, care se afla la câteva blocuri distanță.

- Desigur, mi-a replicat funcționarul de acolo. Dați-mi, vă rog, raportul medicului legist.

- Nu l-am primit.
- Nu se poate elibera un certificat de deces fără un certificat care să dovedească moartea persoanei în cauză.

– Atunci, ce să fac?

Funcționarul părea încurcat.

– Știți ce să faceți? Mergeți la Comitetul Național Central.

La vremea aceea învățasem să fac deosebirea dintr-o privire între birocrați și ființele umane. Omul din spatele biroului de la Comitetul Național Central era o ființă umană. M-am așezat și i-am explicat situația.

– Cunosceți deja amănuntele. Un certificat de deces nu poate fi eliberat în absența unui raport al medicului legist. Și nu a fost emis niciun raport al medicului legist pentru cei care au fost executați.

Inima a început să-mi bată mai repede.

– Credeți că e posibil să mai fie în viață?

Omul a ridicat din umeri.

– În zilele noastre totul e posibil. Nu mai alergați degeaba. Cruțați-vă forțele. Poftim, semnați cererea scrisă. Asta îmi oferă un motiv ca să cercetez problema. Sunați-mă peste o săptămână.

Au trecut săptămâni, apoi luni. Răspunsul la întrebarea mea era mereu același: „Deocamdată nimic.”

De ce refuzau să emită un certificat de deces? Fusesse oare procesul o simplă comedie bizară? Era oare Rudolf în viață? Era oare posibil să fi fost încarcerat undeva? Era oare posibil ca, după ce procesul își atinsese scopul, partidul să fi decis să cruțe viața celor până la urmă nevinovați? Prietenii m-au sfătuit să nu-mi fac iluzii prea mari, dar nu puteam să nu mă gândesc... cine știe... poate...

Am primit certificatul de deces după doi ani. Este un document unic.

Data decesului: 3 decembrie 1952

Data eliberării: 5 ianuarie 1955

Ocupația decedatului: ministru adjunct

Cauza decesului: sufocare prin spânzurare

Locul înmormântării: _____

Ultimul punct avea să fie clarificat douăzeci de ani mai târziu.

Am aflat atunci că trupurile celor executați fuseseră incinerate și că cenușa le fusese predată unor membri ai Securității Statului. Cei doi au mers cu o limuzină oficială și se spune că șoferul ar fi făcut o glumă: „E pentru prima dată când transport paisprezece oameni cu mașina asta. Noi trei și cei unsprezece din sac.”

La câțiva kilometri de Praga, limuzina a început să derapeze pe șoseaua înghețată. Agenții au coborât și au împrăștiat cenușa sub roțile automobilului.

Înainte de a pleca, tovarăşa Murătură m-a informat că autorităţile superioare au decis să mă mute din Praga într-un sat din apropiere, unde urma să mi se repartizeze „o casă întreagă”.

Doamna Machova, încă în convalescenţă după boală, s-a oferit să mergă cu mine să aruncăm o privire. A fost o călătorie lungă. Când, în sfârşit, am ajuns la destinaţie, pe ger şi pe ninsoare, am descoperit că informaţia tovarăşei era inexactă – căsuţa era oricum numai „întreagă” nu.

Era o cocioabă dărăpănată, confiscată cu multă vreme în urmă. Nu exista electricitate. Tencuiala căzuse de pe pereţii care erau umezi de la podea şi până la tavan. Nu exista canalizare. Apa trebuia adusă de la vreo jumătate de kilometru de urcuş pe panta abruptă a unul deal, tocmai de la fântâna unui vecin. „Dacă vecinul vă dă voie”, potrivit bătrânului care servea pe post de secretar al Comitetului Naţional local.

În zonă nu exista nicio posibilitate de a mă angaja undeva. Era limpede că, în astfel de condiţii, nici eu, nici fiul meu n-am fi putut supravieţui mai mult de câteva luni. Există diverse modalităţi de a comite o crimă.

În trenul cu care ne-am întors la Praga, doamna Machova a venit cu o soluţie.

– Singurul mod în care poţi rezolva situaţia asta, m-a sfătuit ea, este să obţii de la Comitetul Naţional local o scrisoare care să ateste faptul că, potrivit planului cincinal, bojdeuca aia urmează să fie demolată. Planul e sfânt. Nimic nu i se poate pune împotriva. Îi scrii mocofanului ăla de secretar că vrei să vorbeşti cu el, dar că eşti mult prea bolnavă ca să te întorci aici şi îl rogi pe el să vină la Praga. Noi o să scriem scrisoarea din timp şi o să cumpărăm o sticlă de băutură. Îi umpli paharul până semnează, pe urmă duci tu personal scrisoarea la minister. Şi nu te nelinişti. Nu e nimic ilegal. Totul e adevărat. Şi mi se pare clar că nu sunt deloc încântaţi să locuieşti în satul lor!

Exact aşa s-a şi întâmplat. Secretarul Comitetului Naţional local a venit, a băut şi a semnat. Cred că i s-a luat o piatră de pe inimă când a scăpat de mine. Câteva zile mai târziu, am primit un

mesaj de la minister – îmi vor repartiza o altă locuință. Marenka s-a mutat; Comitetul Național local i-a dat o cameră în altă parte.

Apoi au venit tovarășii inspectori de la Comitetul Național din cartierul meu, care m-au anunțat că se vor întoarce în curând pentru a ridica proprietatea inventariată în vederea confiscării. M-au sfătuit să depun o cerere de eliberare a strictului necesar.

Cererea mea a fost aprobată. Mi s-a permis să păstrez un pat, o masă, două scaune, cești, farfurii și tacâmuri pentru două persoane, precum și câteva oale și tigăi pentru bucătărie.

Preluarea proprietății noastre personale s-a desfășurat fără incidente, cu excepția unui singur detaliu. Îi spuseseam lui Ivan că urma să ne mutăm într-un apartament mai mic și că trebuia să vând toate lucrurile de care nu aveam nevoie. A înțeles, dar m-a implorat să nu vând aparatul de radio pe care-l cumpărasem la ultimul Crăciun petrecut împreună de Rudolf și de Ivan. Ivan se îndrăgostise de aparatul de radio și petrecea ore întregi jucându-se cu butoanele pe care le putea apăsa sau învârti.

Am început negocierile cu tovarășii inspectori. Cumpărasem eu însămi radioul, am spus, din banii mei, și aveam și documente care să dovedească acest lucru. Nu contestam confiscarea ilegală a proprietății mele, ci doream doar să păstrez radioul. Tovarășul inspector a deliberat o vreme, apoi a declarat că era o problemă care-i depășea competența. A decis să prezinte cazul autorității superioare și l-a sunat pe procurorul public, care i-a oferit următoarea explicație: „Sigur că are dreptul legal s-o facă! Dar dacă are tupeul să depună o reclamație, atunci las-o să ne dea în judecată! Las-o numai să încerce și o să afle ea cum stau lucrurile!”

Când tovarășul inspector mi-a reprodus replica celui care era apărătorul legii și-al ordinii în țara noastră a roșit până în vârful urechilor.

Tot cam pe atunci, am observat că medicul de la clinica din cartier, care certifica faptul că eram inaptă de muncă, devenise tot mai nervos. Se pare că primise ordin să nu mă cocoloșească, dar, în același timp, nu putea trece cu vederea faptul că starea mea era încă foarte proastă. Știam că, imediat ce mă va declara aptă la Oficiul forței de muncă, nu va trece mult timp până când mă vor găsi.

Acuzația de parazitism atârna din nou deasupra capului meu, dar cine să mă angajeze?

Din întâmplare, am dat peste o întreprindere ciudată. Era localizată într-un subsol de mici dimensiuni, plin de resturi de bumbac neprelucrat și de diverse tipuri de fire, fiind condusă de un bărbat în vârstă pe care nu l-am văzut niciodată fără palton și căciulă. Îi înmâna fiecărui angajat un război mic de țesut și un braț de deșeuri, pe care acesta le lua acasă și țesea niște fulare urâte, dar călduroase. Mulți dintre angajați erau pensionari sau handicapați și încercau să-și suplimenteze în acest fel pensiile. Chiar dacă ai fi lucrat douăzeci și patru de ore pe zi, tot nu puteai câștiga decât niște bani de buzunar, dar era totuși un loc de muncă. Te puneă la adăpost împotriva Oficiului forței de muncă și a acuzației de parazitism.

În timp ce eu eram ocupată cu confecționarea fularelor, omenirea a suferit o pierdere îngrozitoare. Tătucul Stalin, omul de geniu, liderul tuturor popoarelor, a murit. Mi-am asumat și eu partea mea de regrete. Am jelist sincer faptul că acest tragic eveniment nu avusese loc cu șase luni mai devreme, atunci când poate că l-ar mai fi putut salva pe Rudolf.

Nu mult după aceea, s-a spus în presă că o condamnare la moarte a unui grup de medici evrei din Uniunea Sovietică fusese anulată. Reportajul adăuga, laconic, că mărturisirile lor fuseseră obținute prin mijloace ilegale.

Am scris imediat o scrisoare adresată Comitetului Central, în care juram că soțul meu fusese la fel de nevinovat ca acei medici. Am sugerat că mărturisise ca urmare a folosirii unor metode de interogare la fel de ilegale. Apoi am făcut o cerere formală de revizuire a procesului. Din nou, n-am primit niciun răspuns.

După vreo lună, la fel de obedient ca întotdeauna, tovarășul Klement Gottwald a plecat în eternitate pe urmele lui Iosif Vissarionovici. A murit în liniște. S-a zvonit că decesul lui fusese provocat de un anevrism al aortei, agravat de un sifilis avansat. Circumstanțele morții lui au fost emoționante, deși, desigur, într-o măsură mult mai mică decât în cazul lui Stalin. La urma urmei, țara noastră era mult mai mică.

Ne-am pricopsit cu un al doilea președinte al muncitorilor, tovarășul Antonín Zápotocký. Singura schimbare a constat în faptul că noul președinte nu-și bea berea în liniște și în particular, așa cum procedase Gottwald. Lui îi plăcea să se amestece în mulțime și să joace cărți, zgomotos și în public, cu soldații din garda palatului.

Partidul a dobândit și el un nou secretar general, pe Antonín Novotný, un om al viitorului care câștigase încrederea și stima mai ales prin demascarea conspirației lui Rudolf Slansky împotriva statului și a acoliților lui. Nu fusese deloc o misiune ușoară, se va plânga mai târziu în fața prietenilor. „Gottwald a refuzat să mă creadă. N-aveți idee cât de greu mi-a fost să-l conving că oameniiăștia erau niște trădători.”

Și în viața mea au avut loc câteva schimbări.

Ministerul Afacerilor Externe a reușit în cele din urmă să-mi găsească și mie o locuință. Probabil că au scotocit tot orașul, deoarece, în cel mai bun caz, în toată Praga nu existau decât o mână de astfel de cocioabe. Era vorba de o singură cameră cu un cuptor de cărămidă într-un colț. Scândurile podelei erau rupte, iar tocurile de la fereastră și de la ușă putreziseră atât de tare, încât, atunci când vântul sufla afară cu putere, toate obiectele zburau prin încăperea chiar și cu fereastra închisă. Casa avea pe puțin trei sute de ani vechime. Singurele noastre dotări moderne erau un bec electric în cameră, un robinet cu apă rece, care picura, și o toaletă pe hol greu de descris în cuvinte, pe care o împărțeam cu celelalte familii de pe palier. Nicio altă instalație sanitară nu pătrunsese în această clădire.

Într-un colț am pus un coș cu cărbuni, iar în altul o cutie mare plină cu cartofi și cu alte alimente. Am întins frânghii de-a lungul tavanului ca să pot atârna rufele spălate în ceea ce fusese cândva un coș pentru copii. Coșul servea și pe post de cadă de baie.

Pavel Kovaly a apărut la un moment dat cu un godin mic, pe care-l șterpelișe cine știe de unde, și câteva țevi. Le-a montat într-un mod ingenios astfel încât să nu se piardă niciun strop de căldură. Din păcate, godinul nu dădea căldură decât atunci când era plin cu cărbuni aprinși. Imediat ce focul se stinge, încăperea se transforma într-un ghețar. Și eu, și Ivan alergam întotdeauna pe

scara incredibil de murdară cu ochii închiși, ca să nu vedem gândacii aproape la fel de mari ca niște șoareci, care se cățarau pe pereți.

Înainte de a ne muta, a trebuit să mă întâlnesc cu proprietarul pentru a semna contractul de închiriere. Era un bătrân bolnav, într-un scaun cu rotile, care mi-a cercetat cererea prin lentilele ochelarilor și într-un târziu a ridicat ochii.

– Numele dumitale e Margolius, a zis el. Ești cumva rudă cu cel care a fost spânzurat?

Am spus în gând „Iartă-mă, Rudolf, te rog, iartă-mă, dar nu mai pot suporta...”

– Nu, am răspuns.

– Ai noroc, a clătinat proprietarul din capul lui albit.

Fiul meu s-a ținut de cuvânt. M-a ajutat în toate privințele. Pentru că am fost în continuare bolnavă în anul acela, el s-a ocupat de gospodărie cât timp eu stăteam în pat. Adesea, auzeam gălăgia făcută de copiii care se jucau în stradă în timp ce el spăla vasele sau freca podeaua. La șase ani, era mai matur și mai responsabil decât mulți adulți. Rareori cerea ceva. Dimpotrivă chiar, insista mereu că era bine și că nu avea nevoie de nimic. Îmi amintesc că doar într-o singură seară mi-a spus cu o anumită melancolie:

– Toți copiii de la școală mănâncă la prânz niște mere roșii atât de frumoase...

Dar asta se întâmpla pe vremea când chiar și câteva din merele acelea reprezentau un vis imposibil.

Astăzi, Ivan locuiește la Londra. Este un arhitect de succes și a scris o carte de artă interesantă. Clădirile pe care le proiectează emană forță și frumusețe, dar și o demnitate tăcută și senină. El, soția lui și cei doi copii ai lor sunt cetățeni ai Marii Britanii, cea mai veche democrație din lume.

În primăvara anului 1953, a fost adoptată temuta reformă monetară. Moneda s-a depreciat cu rata de cincizeci la unu, reducând micile mele economii la aproape zero. În acel moment, am intrat în panică. Dacă nu reușeam să-mi păstrez slujba, așa mizeră cum era, muream de foame.

Apoi mi-a venit o idee. M-am oferit să muncesc voluntar într-una dintre brigăzile agricole ale fermelor de stat care recrutau lucrători pe timpul verii. Asta avea să dea bine la serviciu, iar fiul meu urma să stea la aer curat. O să mă descurc eu cumva cu munca. Fosta mea vecină, doamna Honzikova, mi-a oferit o cameră în casa mamei ei, care locuia într-un sat apropiat de ferma de stat, apoi m-am dus la directorul întreprinderii de fulare.

Chipul i s-a luminat atunci când i-am vorbit despre planurile mele.

– O să raportezi imediat mai sus, mi-a zis el. Pentru că ceilalți lucrători sunt ori niște boșorogi, ori invalizi, dumneata o să fii singura voluntară, mândria întreprinderii. Nu mai trebuie să te gândești dacă o să-ți păstrezi slujba și la anul.

În primele șase săptămâni totul a mers bine, am întors fânul și am plivit morcovii. Apoi însă a urmat recoltarea și, odată cu ea, munca istovitoare, din cauza căreia boala mea s-a agravat. Nu mi-a rămas altceva de făcut decât să mă întorc la Praga. O doctoriță tânără și înțeleghătoare de la clinică m-a consultat și pe urmă a izbucnit:

– Spune-mi ce doctor te-a găsit aptă pentru munca la câmp! O să fac o plângere împotriva lui chiar acum!

Mi-a trebuit ceva timp s-o liniștesc. După aceea, m-am dus la atelierul din subsol și am anunțat că mă întorc la lucru, dar de data aceasta șeful nu mi-a mai dat obișnuita legătură de deșeuri, ci și-a dres vocea și s-a ferit să mă privească în ochi. În cele din urmă, a spus:

– Acum două săptămâni am primit ordin să te concediez. Ar fi trebuit să-ți scriu, dar am tot amânat. Mi-a părut rău pentru tine...

Imediat ce m-am simțit mai bine, am reînceput să vânez servicii, deși știam că era în zadar. Unii dintre șefii de personal, cărora nici nu le trecea prin cap să mă angajeze, s-au distrat pe seama mea. Mă așezau în fața biroului lor, îndreptau spre fața mea o lumină puternică și-mi puneau o serie de întrebări încâlcite. În încercarea mea disperată de a părea nevinovată, probabil că arătam de parcă aș fi comis o crimă în masă. Dar, de fapt, cum trebuie să arate o persoană nevinovată?

Vânătoarea mea a durat o săptămână. Atunci când șeful de personal de la clinica de stomatologie unde depusesem o cerere de angajare ca femeie de serviciu mi-a spus „Ce-ți trece prin minte, tovarășă? Nu poți lucra aici! Noi avem criterii politice foarte ridicate!”, am decis că era destul! Nu mai puteam suporta. Ajunsesem la capătul puterilor.

Prietenii m-au ajutat cât au putut. Unul mi-a adus o traducere scurtă; altul o corectură sau o comandă pentru o ilustrație. Pavel Kovaly, care-și terminase serviciul militar și se întorsese la editura unde lucrasem și eu, a avut tupeul să-i spună redactorului-șef că în armată învățase să deseneze. Din când în când, îmi aducea câte o comandă de copertă de carte, apoi semna desenul cu numele lui.

Dar toate astea îmi aduceau o sumă derizorie și am început să mă întreb dacă eram chiar atât de indispensabilă pentru fiul meu pe cât crezusem. Atâta timp cât trăiam, el era condamnat la interminabile privațiuni și la mizerie. Dacă muream, Marie sau doamna Machova vor avea cu siguranță grijă de el și va putea crește într-un mediu acceptabil, într-un apartament decent și într-o familie. M-am gândit la nesfârșit la această posibilitate până într-o zi când m-am întors acasă mai târziu ca de obicei, după ce căutasem din nou de lucru, iar Ivan, îngrozit, a alergat spre mine.

– Unde ai stat atât, mama? Mi-a fost teamă că ți s-a întâmplat ceva!

M-am gândit că era o ocazie bună să-l descos puțin. Mai întâi, l-am calmat și i-am promis că nu mi se va întâmpla nimic, că voi fi foarte atentă. Apoi am adăugat:

– Dar chiar dacă mi s-ar întâmpla ceva, ai locui la tanti Marie și poate că ți-ar fi mai bine acolo decât aici cu mine!

Ivan s-a uitat fix la mine cu ochii lui Rudolf.

– Dar atunci n-aș mai avea o mamă a mea!

L-am luat în brațe și l-am strâns la piept, mai rușinată decât fusesem vreodată în viața mea.

Într-o dimineață, a venit inspectorul de la Departamentul de Muncă, o femeie. S-a așezat la masa noastră, a scos la iveală un dosar și un chestionar și m-a anunțat:

– Am venit să investighez cum îți câștigi traiul. Ești șomeră din august.

Asta m-a înfuriat atât de tare, încât am explodat.

– N-am chef să muncesc. Am un iubit bogat care mă întreține!

Femeia s-a uitat la mine cu tristețe:

– Ascultă, eu te înțeleg. Să nu crezi că-mi place ce fac. Dar trebuie să scriu un raport despre dumneata. Vreau să te protejez. Fii cuminte.

Am scos un dosar cu mai multe desene, majoritatea vechi de vreo trei ani.

– Scrieți în raport că lucrez ca artist liber-profesionist. Poftim o parte din lucrările mele.

Până la urmă, am scos-o la capăt în prima iarnă petrecută înocioaba noastră. A doua a fost mai grea. În fiecare dimineață trebuia să spargem pojghița de gheață formată în timpul nopții în ulciorul cu apă. Starea mea de sănătate s-a înrăutățit din nou, iar Ivan s-a îmbolnăvit și el.

Într-o zi, a venit în vizită Pavel Kovaly. S-a oprit în prag, fără grai. Eu zăceam în patul meu, iar Pavel într-al lui. Amândoi aveau gripă și febră mare. În camera noastră era la fel de frig ca în stradă și câteva foi de hârtie zburau prin încăpere, suflate de crivăț. N-avusesem suficientă forță să aprind focul în sobă. Nici nu se punea problema să fi coborât și să fi mers câteva străzi până la o cabină telefonică pentru a chema doctorul. Pavel a luat o pătură, l-a învelit cu ea pe Ivan și l-a dus la doamna Machova. Apoi s-a întors, m-a înfășurat și pe mine într-o pătură și m-a dus la mama lui.

După câteva săptămâni, m-am căsătorit cu Pavel. A fost o nuntă ciudată. De data asta, mirele a fost cel bolnav de gripă și a tremurat de-a lungul întregii ceremonii. Eram atât de tulburată, că și eu de-abia mă mai puteam ține pe picioare. Cei câțiva prieteni care îndrăzniseră să vină au plâns. Pavel Eisler a fost martorul meu, și era prezentă, desigur, și doamna Machova. După ceremonie ne-am scotocit cu toții prin buzunare și ne-am dus la Cafeneaua Pelikan pentru cafea și prăjituri.

Evident că mariajul nostru l-a costat pe Pavel serviciul. În lunile care au urmat, el a ajutat la construirea socialismului ca muncitor necalificat pe lângă un instalator de boilere. Cum pe vremea aceea conta mai puțin cât de priceput erai și mai mult cât erai de bun la escrocherii și la falsificarea rapoartelor, adesea Pavel nu câștiga mai nimic.

Ne-am mutat toți trei în apartamentul de două camere al mamei lui și am simțit o mare ușurare atunci când Pavel și-a găsit o altă slujbă într-o brutărie mare, de unde aducea uneori câteva chifle pentru Ivan.

Se apropia anul 1956, un an al marilor revelații și al micilor schimbări.

În februarie 1956, a început o nouă eră. Nikita Hrușciov, care fusese mult timp implicat în lupta pentru putere de la Kremlin, realizase că avea nevoie de o acțiune îndrăznească care să-i întărească poziția. Fiind un politician viclean, și-a mai dat seama și că era momentul potrivit pentru a se detașa de barbarismul guvernării staliniste. Într-o cuvântare secretă ținută în spatele ușilor închise ale celui de-al XX-lea Congres al Partidului Comunist Sovietic, Hrușciov a aruncat cu piatra în imaginea de zeu a lui Stalin și a dezvăluit unele dintre cele mai odioase crime ale acestuia. A fost doar o crăpătură în zidul de teroare pe care-l ridicaseră Stalin și acoliții săi, dar s-a dovedit suficientă pentru a salva sute de mii de vieți nevinovate. Prizonierii politici, dintre care unii puteau avea ani de zile în închisori și în lagărele de muncă forțată, au fost eliberați în toate țările Blocului Sovietic.

În Cehoslovacia, porțile temnițelor s-au deschis în liniște, discret, iar pe ele au pășit afară niște oameni zdruncinați, cu fețe emaciate, cu ochii răniți de lumina zilei. S-au întors la casele lor și le-au găsit distruse, soțiile lor erau bolnave și extenuate, iar copiii se înstrăinasera de ei. Vechii prieteni îi evitau, acum însă nu din frică, ci de rușine și jenă. Sănătatea lor era ruinată sau grav afectată; unii au murit la scurt timp după întoarcerea acasă. Adesea, le-au trebuit luni de zile pentru a-și găsi un adăpost sau un loc de muncă. Securitatea Statului i-a ținut permanent sub observație ca nu cumva să-și facă singuri rău povestind cu prea mare însuflețire ceea ce trăiseră în închisori.

În februarie 1956, a început o nouă eră. Nikita Hrușciov, care fusese mult timp implicat în lupta pentru putere de la Kremlin, realizase că avea nevoie de o acțiune îndrăznească care să-i întărească poziția. Fiind un politician viclean, și-a mai dat seama și că era momentul potrivit pentru a se detașa de barbarismul guvernării staliniste. Într-o cuvântare secretă ținută în spatele ușilor închise ale celui de-al XX-lea Congres al Partidului Comunist Sovietic, Hrușciov a aruncat cu piatra în imaginea de zeu a lui Stalin și a dezvăluit unele dintre cele mai odioase crime ale acestuia. A fost doar o crăpătură în zidul de teroare pe care-l ridicaseră Stalin și acoliții săi, dar s-a dovedit suficientă pentru a salva sute de mii de vieți nevinovate. Prizonierii politici, dintre care unii puteau avea ani de zile în închisori și în lagărele de muncă forțată, au fost eliberați în toate țările Blocului Sovietic.

În Cehoslovacia, porțile temnițelor s-au deschis în liniște, discret, iar pe ele au pășit afară niște oameni zdruncinați, cu fețe emaciate, cu ochii răniți de lumina zilei. S-au întors la casele lor și le-au găsit distruse, soțiile lor erau bolnave și extenuate, iar copiii se înstrăinasera de ei. Vechii prieteni îi evitau, acum însă nu din frică, ci de rușine și jenă. Sănătatea lor era ruinată sau grav afectată; unii au murit la scurt timp după întoarcerea acasă. Adesea, le-au trebuit luni de zile pentru a-și găsi un adăpost sau un loc de muncă. Securitatea Statului i-a ținut permanent sub observație ca nu cumva să-și facă singuri rău povestind cu prea mare însuflețire ceea ce trăiseră în închisori.

L-am văzut mai întâi, la Pavel Eisler acasă, pe Eda Goldstuecker. Era atât de slab și de pipernicit, încât arăta ca un băiețel. S-a uitat lung la noi și la tot ce-l înconjură cu un extaz însetat, de parcă ar fi comparat tot ceea ce văzuse cu ceea ce își imaginase în toți anii scurși, iar acum nu-i venea să creadă că realitatea era mult mai frumoasă decât cea mai exactă amintire.

Printre cei eliberați s-au numărat Artur London, Eugen Loebel și Vavro Hajdu, trei dintre cei paisprezece oameni acuzați de conspirație în cazul Slansky, care, din motive care nu au ieșit niciodată la lumină, au scăpat de pedeapsa cu moartea și au fost condamnați la închisoare pe viață. Acum li s-a dat drumul și au fost reabilitați fără nicio explicație. Pentru că erau în viață, au fost declarați nevinovați. Morții au rămas trădători, deși acuzațiile împotriva întregului grup au fost atât de strâns legate între ele, încât, dacă unul ar fi fost declarat nevinovat, nici ceilalți n-ar mai fi putut fi vinovați. Cu toate acestea, în 1957, o comisie specială numită de partid și condusă de Rudolf Barak, a reexaminat de ochii lumii stenogramele procesului și a ajuns la concluzia că fusese respectată întocmai procedura legală și că totul servise țelurilor partidului.

Dar, în cele câteva luni de după bomba lansată de Hrușciiov și înainte ca partidul să-și recapete aplombul și să strângă din nou șurubul, majoritatea oamenilor s-au dumirit. Milioane au așteptat ca, de la o zi la alta, partidul să recunoască, în sfârșit. Voiam să știm adevărul și voiam să auzim adevărul rostit cu voce tare. Dar care era adevărul? În 1956, în Cehoslovacia, adevărul consta încă în ceea ce slujea nevoilor partidului, iar partidul erau tovarășul Novotný și acoliții lui, legați inseparabil de crimele comise. Nu aveau să urmeze niciun fel de dezvăluiri, iar țara, care de-abia începuse să-și revină din paralizie și frică, s-a scufundat într-o mlaștină de vină și de rușine nerostită.

Societatea s-a divizat în cei care dețineau puterea – o putere care devenise autosuficientă și independentă de voința poporului – și ceilalți muritori de rând. O scindare similară a avut loc și în celelalte sfere ale vieții. Chiar și gândurile celor mai mulți oameni au fost împărțite în două compartimente, privat și public, care,

adesea, nu aveau nimic în comun. În timpul zilei, lumea muncea și își îndeplinea sarcinile de partid; apoi se ducea acasă, își scotea masca și începea să trăiască timp de câteva ore. Minciuna și prefăcătoria au devenit un mod de viață; indiferența și apatia au ajuns esența ei. Chiar și copiii mici știau că nu trebuiau să repete la școală ceea ce auziseră acasă; ei au învățat să nu manifeste niciun fel de interes, să nu se implice în nimic.

Situația noastră s-a îmbunătățit treptat. Soțul meu, care absolvisese filozofia, a reușit să obțină un post, ca urmare a intervenției unor prieteni, la Academia de Științe. Eu am obținut prima mea traducere importantă. Oarecum simbolic, s-a întâmplat să fie vorba de romanul lui Arnold Zweig *Cazul sergentului Grișă*, povestea unui om nevinovat zdrobit de mașinăria puterii.

Am meditat adesea la drumul sinuos care m-a condus la adevărata mea vocație. Dacă n-ar fi existat atâtea întâmplări nefericite, probabil că mi-aș fi petrecut viața făcând ilustrații, care erau, în cel mai bun caz, mediocre. După ce am tradus primul capitol al primei mele cărți, mi-am dat seama cu uimire și modestie că făceam acel lucru pe care mă născusem să-l fac. Subjugată de frumusețea cuvântului exact care se îmbină perfect cu o idee precisă, am pătruns într-o lume nouă, în compania autorilor mei. Și ce companie! John Steinbeck, William Golding, Heinrich Böll, Saul Bellow, Raymond Chandler și mulți alții. Din momentul acela, indiferent ce s-a petrecut în jurul meu, am găsit întotdeauna refugiu în muncă, într-o lume care era, cel puțin în parte, propria mea creație.

La început, traducerile mele au apărut sub numele Pavel Kovaly; apoi sub numele Pavel și Heda Kovaly; în cele din urmă, în 1963, mi s-a permis să public sub propriul meu nume. Încă nu aveam apartamentul nostru, iar viața numai ușoară n-a fost, dar amândoi lucram și, treptat, oamenii au încetat să ne mai evite.

Partidul Comunist Cehoslovac a reușit să eludeze problema proceselor în deceniul 1950, apoi și la începutul anilor 1960. Ceea ce a pus capăt acelei ere nu a fost nemulțumirea internă, care putea fi ignorată, ci presiunea crescândă exercitată din străinătate.

În Ungaria, Bulgaria și Polonia, victimele diverselor „proces spectacol”, cum se numesc acum, fuseseră exonerate cu multă vreme în urmă. Doar în țara noastră nimic nu a tulburat suprafața aceluia iaz mîlos. În cele din urmă, în primăvara lui 1963, după șapte ani de blocaje și de parlamentări, partidul a decis să admită că luase drept model Uniunea Sovietică și atunci când a torturat și a executat oameni nevinovați.

Comitetul Central a pregătit un document intitulat „Un comunicat”, care a fost pus numai la dispoziția membrilor de partid și care a fost citit în spatele ușilor închise la ședințele tuturor organizațiilor de partid. Documentul recunoștea că toți cei condamnați în procese fuseseră nevinovați, că mărturisirile le fuseseră smulse prin mijloace ilegale și că, în timpul interogatoriilor, fuseseră folosite numeroase proceduri brutale și inumane. Victimele fuseseră de asemenea drogate și supuse torturilor fizice și psihologice.

Documentul îi declara pe majoritatea celor condamnați la moarte, inclusiv pe Rudolf Margolius, complet reabilitați din punctul de vedere al tribunalului, cât și în ochii partidului.

Numai unor oficiali aleși cu grijă li s-a permis să vadă textul acestui document, iar celor cărora le-a fost citit li s-a interzis cu desăvârșire să discute despre el. În ciuda interdicțiilor, am auzit a doua zi aproape totul, cuvânt cu cuvânt. Pentru mine însemna, mai presus de orice, că venise vremea să mă confrunt cu cea mai grea problemă – cum să-i spun fiului meu adevărul despre tatăl lui.

Ani de zile, Ivan n-a știut nimic altceva decât că tatăl lui murise. Prietenii mei au susținut mereu că trebuia să-i povestesc totul. Nu trebuie să-ți minți copiii, spuneau ei. Când o să afle ce s-a întâmplat în realitate, o să se întoarcă împotriva ta; n-o să te ierte niciodată. Totuși, eu mi-am asumat acest risc. Mai bine să mă urască, mi-am zis eu, decât să crească urînd lumea întreagă, trăind cu povara unei asemenea nedreptăți de neînțeles, mereu conștient de faptul că este stigmatizat și exclus. A existat mereu pericolul ca un străin să-i spună adevărul sau să facă vreo aluzie, dar izolarea în care am trăit l-a apărut. Ne vedeam doar cu câțiva prieteni, care au avut grijă să-l protejeze.

Îndeplinisem cu mare reținere ultima dorință a lui Rudolf și schimbasem numele de familie al lui Ivan înainte să înceapă școala. Grație schimbărilor noastre de domiciliu, noii lui colegi de școală și părinții lor n-au știut nimic despre noi.

Chiar înainte de Paște, m-am gândit din nou să-i spun. Avea câteva zile de vacanță, timp în care își putea reveni înainte de a se întoarce la școală.

Într-o seară, m-am așezat lângă Ivan cu inima bubuindu-mi în piept. Dar nu mai aveam de ales. Împlinise cincisprezece ani, era aproape un adult; va putea suporta totul. I-am povestit tot ce am fost în stare, cât mai sincer cu putință. M-a ascultat în tăcere, fără să se uite la mine, capul lui coborând tot mai jos deasupra mesei în jurul căreia eram așezați. Nu mi-a pus nicio întrebare. Știam că-i zdrobeam lumea în bucățele, dar nu l-am putut cruța de nimic, nu l-am mai putut proteja.

Următoarele zile au fost dificile. Ivan a păstrat tăcerea și m-a evitat.

Apoi, într-o zi, a venit singur la mine și a vrut să știe:

– Deci, tata a murit pentru convingerile lui, nu-i așa?

Pe urmă a început să-mi pună întrebări.

Mi s-a luat o piatră de pe inimă. Răul cel mare rămăsese în urmă.

...și în același timp, am primit o citație. Trebuia să mă prezint în fața Comitetului Central. În noaptea aceea am încercat să aleg cel mai eficient plan de acțiune. Știam că acum nu mă mai puteau aresta, indiferent ce aș fi spus, dar am hotărât că situația impunea demnitate și sânge rece.

La mijlocul lui aprilie 1963, am primit o citație. Trebuia să mă prezint în fața Comitetului Central. În noaptea aceea am încercat să aleg cel mai eficient plan de acțiune. Știam că acum nu mă mai puteau aresta, indiferent ce aș fi spus, dar am hotărât că situația impunea demnitate și sânge rece.

Dar n-a ieșit așa. Lașitatea, ipocrizia, necinstea și meschinăria cu care oficialii partidului au încercat să ascundă trecutul – toate acestea nu puteau fi întâmpinate cu calm și demnitate. Sute de oameni fuseseră uciși „pentru binele Partidului”. Oameni nevinovați fuseseră forțați să mărturisească crime pe care nu le comiseră. Iar acum, aceiași indivizi care orchestraseră tortura și care folosiseră cele mai vrednice de dispreț metode de zdrobire a semenilor lor invocau din nou „binele Partidului” pentru a evita să-și asume propria responsabilitate și propria vină.

Partidul le ordonase victimelor epurărilor politice să-și sacrifice viața. Acum le ordona călăilor să-și ascundă crimele și să-și păstreze privilegiile.

Este uimitor cât de îngroziți de cuvinte sunt acești oameni de acțiune. Niciun act nu e prea sordid pentru ei și nu le tulbură somnul atâta timp cât nu i se rostește numele adevărat, atâta vreme cât nu este formulat în cuvinte. În asta stă marea putere a cuvintelor, singura armă a celor lipsiți de apărare.

Clădirea Comitetului Central îmi juca în fața ochilor în timp ce am intrat în ea. După o scurtă așteptare, am fost condusă într-un birou în care mă așteptau doi tovarăși, niște birocrați de partid cu

totul insignifiant. Mi-l amintesc doar pe unul dintre ei, un bărbat pe nume Jerman, care dobândise o oarecare notorietate în anii 1950 prin publicarea unui pamflet în care analiza depravarea criminalilor asociați cu Slansky. Aparent, Jerman fusese desemnat să se ocupe de supraviețuitori deoarece cunoștea atât de bine problemele legate de procese.

– Cu cine trebuie să stau de vorbă? am întrebat eu. Duceți-mă la secretarul general al Comitetului Central.

– Partidul ne-a însărcinat pe noi să discutăm problema cu dumneavoastră, a replicat cu infatuare tovarășul Jerman. Dar vom transmite autorităților abilitate comentariile dumneavoastră.

– Dar eu nu doresc să stau de vorbă cu oricine, am continuat eu. Consider cazul Rudolf Margolius ca fiind suficient de important pentru a putea fi discutat cu cel mai important reprezentant al partidului.

– Nu vă faceți griji. Fiecare cuvânt îi va fi transmis tovarășului secretar general.

Eram sigură că așa se va întâmpla. Știam că exista un dispozitiv ascuns pe undeva prin încăpere, care înregistra fiecare cuvânt rostit. M-am tocmit cu ei o vreme, dar, până la urmă, a trebuit să cedez. Era clar că tovarășul Novotný nu avea deloc intenția să riște o confruntare cu una dintre victime.

– Bine, am zis eu. Văd că trebuie să mă mulțumesc cu dumneavoastră.

Tovarășul Jerman a scos din sertarul biroului o broșură tipărită și, pe un ton solemn și oficial, a început să vorbească.

– În conformitate cu instrucțiunile partidului, vă vom citi acum un comunicat care a fost supus atenției tuturor membrilor de...

– Nu vă mai deranjați, l-am întrerupt eu. Îl știu pe dinafară.

– Dar e imposibil! Amândoi tovarășii au intrat în panică. Este un document strict secret! Cine vi l-a dezvăluit?

– Cum îndrăzniți să-mi puneți o astfel de întrebare? Credeți că toți oamenii sunt informatori?

Aici mi s-au terminat sângele rece și demnitatea. Cei doi tovarășii s-au așezat palizi la față, șocați, doar din când în când fiind

capabili să mai strecoare un cuvânt sau două în timp ce le aduceam la cunoștință cu exactitate ce gândeam despre partid și politica sa sau despre caracterul și inteligența reprezentanților săi.

– Dar n-am avut cum să știm că erau nevinovați!

– Cum e posibil ca oamenii care au lucrat cu ei ani de zile să nu cunoască lucrul acesta? Cum e posibil ca partidul să nu fi cunoscut lucrul acesta atunci când mărturisirile lor au fost pregătite dinainte? A existat o întreagă echipă de experți, nu-i așa? De ce Rudolf nu a fost apărat de șeful lui? Unde era ministrul Gregor? El știa *precis* că toate acuzațiile împotriva soțului meu erau neadevărate!

– Încercați să înțelegeți, a bâiguit Jerman. El... și el era speriat.

– De ce anume trebuia să se teamă un membru al guvernului unui presupus stat suveran? De adevăr? De responsabilitate? De ce nu s-a temut de conștiința lui? Dar Bacilek, care a jucat teatru în stil mare, promițându-i soțului meu că o să aibă grijă de mine și de fiul meu doar ca să-l determine să accepte condamnarea în tăcere? Apoi a făcut tot ce i-a stat în putere să ne distrugă! Să minți în halul ăsta un om care urmează să moară peste câteva ore! Cum este posibil să fii un asemenea monstru?!

Am bătut cu pumnul în masă atât de tare, încât totul a sărit de pe ea, inclusiv cei doi reprezentanți ai partidului. Am urlat până când mi s-a tăiat respirația, moment în care tovarășul Jerman a profitat de ocazie ca să intervină:

– Vă rog, calmați-vă. Am aici un document emis pentru uzul exclusiv al Comitetului Central. Am primit instrucțiuni să vă las să citiți pasajul care se referă la soțul dumneavoastră.

A scos din sertar un volum gros, l-a deschis la o pagină însemnată și mi-a dat să citesc un singur paragraf.

„Nevinovăția lui Rudolf Margolius a fost stabilită fără nicio urmă de îndoială. El nu a subminat în niciun fel interesele Statului. Dimpotrivă, o revizuire minuțioasă a cazului său a ajuns la concluzia că și-a îndeplinit îndatoririle într-o manieră exemplară. Dacă ar fi fost implementate propunerile și planurile lui, economia națională ar fi înregistrat beneficii considerabile.”

Tovarășul Jerman s-a uitat implorator la mine. O asemenea retractare generoasă trebuia să-mi înmoaie inima. Partidul își recunoscuse eroarea; ce mai puteam cere?

– Nu are niciun rost să discut cu dumneavoastră despre ceea ce n-o să înțelegeți niciodată, am comentat eu. Spuneți-mi doar dacă există vreo garanție că astfel de lucruri nu se vor mai întâmpla niciodată?

– Cum vă puteți gândi la așa ceva? Nimic de genul acesta nu se va mai repeta vreodată! Conducerea colectivă a partidului însuși garantează...

– Ah, vă rog! Lăsați-o baltă și ascultați-mă. Cer o rejudicare a cazului soțului meu. Vreau ca acuzațiile să fie investigate *în detaliu* și vreau ca toate să fie dezmințite în public. Doresc o investigare publică a metodelor prin care au fost obținute mărturisirile lui. La ordinul cui s-a făcut acest lucru și de către cine.

– Cu neputință! Partidul s-a pronunțat deja împotriva rejudecărilor individuale. Verdictele au fost anulate pentru întregul grup!

Asta însemna o mușamalizare totală.

– Ceea ce îmi citiți mie va fi făcut public?

– Nici vorbă! Partidul a decis să rezolve întreaga afacere la nivel intern. Nimic nu va fi făcut public.

– Cum vă imaginați că puteți face asta? În timpul proceselor ați agitat suficient de mult spiritele pentru a omorî oamenii, iar acum vreți să treceți sub tăcere reabilitarea? Nu credeți că lumea ar trebui să cunoască adevărul? Copilul meu trebuie să trăiască toată viața ca fiind fiul unui criminal?

– Sigur că nu! Nu vă faceți griji, a replicat pe un ton liniștitor reprezentantul partidului. Știți cum e. Mai curând sau mai târziu, se duce vestea...

Iată-l din nou – vechiul sentiment al neputinței.

– Atunci, dați-mi măcar o scrisoare, am cerut eu. O hârtie oficială cu antet și cu ștampila Comitetului Central. O declarație scrisă oficială pe care fiul meu s-o poată folosi pentru a dovedi că tatăl lui este complet exonerat.

– Nu putem face asta.

Am început din nou să țip, dar știam că era în zadar. În cele din urmă, m-am ridicat să plec.

– N-am ce face cu reabilitarea dumneavoastră, am zis eu. Adevărul va ieși la iveală. Nu puteți împiedica lucrul acesta. Și va trebui să dați socoteală. Eu am așteptat unsprezece ani. Mai pot aștepta câțiva.

Stăteau acolo amândoi, insensibili, imobili, rigizi și palizi, ca două cariatide pătate de excremente de porumbei.

Tovarășul German mi s-a plâns:

– Nu vă înțeleg. Celelalte văduve au venit aici și ne-au mulțumit...

M-am întors pe călcâie și am ieșit din încăpere, trântind ușa. Bubuitul a reverberat de-a lungul coridorului. Apoi am alergat până la cea mai apropiată cârciumă, unde mă aștepta Pavel, punând la cale un asalt asupra clădirii Comitetului Central în eventualitatea în care nu mă întorceam curând.

Următoarea invitație am primit-o de la dr. Bocek, președintele Asociației Avocaților, care fusese însărcinat cu aspectele legale ale reabilitării victimelor din procesul Slansky. M-am dus la el așteptându-mă la același tip de farsă pe care mi-o jucaseră tovarășii de la Comitetul Central. Dar de data aceasta a fost altfel. Nu mi-a trebuit mult până să-mi dau seama că vorbeam cu un avocat onest, care încerca, în limitele schiloditului nostru sistem judiciar, să aplice legea și să slujească justiția.

Dacă i s-ar fi dat mână liberă dr. Bocek, întregul adevăr ar fi ieșit la iveală. Dar, așa cum stăteau lucrurile, a trebuit să mai aștepte cinci ani, până în 1968, când, în calitate de președinte al Curții Supreme, a dispus reabilitarea reală a multor persoane condamnate pe nedrept. Dar, în 1963, eforturile lui i-au atras dezaprobarea partidului, iar asta l-a costat postul. A fost singura persoană onorabilă printre nenumărații oficiali cu care am avut de-a face pe vremea aceea.

Când m-am întors acasă de la biroul lui, am decis să mai fac un apel. Am scris o plângere formală adresată procurorului general.

„Solicit începerea unei acțiuni legale împotriva celor implicați în moartea dr. Rudolf Margolius, executat pe 3 decembrie 1952, deoarece sunt convinsă că aceștia știau că trimit la moarte un om nevinovat. Cunoscând acest lucru se fac vinovați de săvârșirea unei crime.”

Printre cei incluși în categoria „implicați” se numărau aproape toți membrii Comitetului Central, începând cu președintele republicii și secretarul general al partidului, tovarășul Antonín Novotný. Prietenii mi-au atras atenția încă o dată să am grijă când traversez strada, dar acestea erau temeri inutile. Tovarășii nu aveau de gând să acorde atenție unei voci solitare, iar procurorul general, deși obligat prin lege să investigheze toate plângerile și să întocmească un raport, nici măcar nu s-a deranjat să confirme primirea scrisorii mele.

Am făcut ultima vizită oficială la Ministerul de Justiție la invitația ministrului adjunct, tovarășul Cihal. Scrisoarea pe care mi-o trimisese era intitulată cam așa: Raport către ministrul de justiție pentru o audiere asupra pierderilor suferite ca rezultat al arestării și condamnării lui Rudolf Margolius.

Reputația tovarășului Cihal făcea din capul locului absurdă ideea unei audieri serioase, dar n-am vrut să scap ocazia.

M-am așezat în fața mașinii de scris și am dactilografiat o listă.

Pierderile suferite de mine și de fiul meu din cauza arestării și condamnării dr. Rudolf Margolius

- Pierdere tatălui
- Pierdere soțului
- Pierdere onoarei
- Pierdere sănătății
- Pierdere locul de muncă și a posibilității de continuare a studiilor
- Pierdere încrederii în partid și în justiție

Lista a cuprins cam zece elemente. De-abia la sfârșit am scris

- Pierdere proprietății

M-am îmbrăcat în cele mai bune haine pe care le aveam și am împrumutat de la o prietenă două brățări de aur. N-am vrut ca tovarășii să creadă că salvau vreo prăpădită de nevoieașă care le era recunoscătoare pentru mărinimia lor.

În afară de tovarășul Cihal, în birou se mai aflau alți doi bărbați – un reprezentant al Ministerului Asigurărilor Sociale și cred că un reprezentant al Ministerului de Finanțe. Toți trei își compuseseră cu grijă niște expresii care denotau înțelegere și simpatie, dar care începuseră să se destrame pe margini. Era clar că efortul lor de a părea niște oficialități responsabile îi extenua.

– Dragă doamnă, a deschis Cihal discuția. V-am invitat ca să vorbim despre pierderile pe care...

– Iată lista cu pierderile mele. Am așternut-o pe hârtie.

Cihal mi-a luat lista și, înainte s-o citească până la capăt, s-a făcut roșu la față ca un rac.

– Mă scuzați, a pufnit el. Trebuie să înțelegeți că nimeni nu poate acoperi aceste pierderi.

– Exact, am fost eu de acord. Din acest motiv le-am și scris. Ca să știți că, orice ați face, nu veți putea anula niciodată ceea ce ați făcut.

– Uitați ce e, a glăsuț și reprezentantul Ministerului Asigurărilor Sociale pe un ton împăciuitor. Noi vrem să vă ajutăm, să vă acordăm o compensație pentru pierderea proprietății. La urma urmei, ați trăit în mizerie ani de zile...

– Mi-ați omorât soțul. M-ați dat afară din toate serviciile pe care le-am avut. M-ați azvârlit afară din spital! Ne-ați alungat din apartament și ne-ați aruncat într-o cocioabă din care e un miracol că am scăpat cu viață. Ați ruinat copilăria fiului meu! Și acum credeți că puteți compensa toate astea cu câteva coroane? Că mă puteți cumpăra? Că mă puteți reduce la tăcere?

Am urmărit cu satisfacție cum pe chipurile lor s-a întins aceeași paloare pe care o văzusem pe fețele tovarășilor din Comitetul Central. Reprezentantul Ministerului Asigurărilor Sociale a mai făcut totuși o încercare.

– E limpede că sunteți obosită, a replicat el. Supărată. E de înțeles. Uitați, ce-ar fi dacă ați pleca undeva în concediu?

Poate la mare? Plătim noi. Nu că am vrea să vă facem vreun favor...

Am sărit de pe scaun.

– *Dumneavoastră?* Să-mi faceți *mie* un favor? Cum îndrăzniți? Eu sunt cea care v-aș face o favoare dacă m-aș hotărî să accept ceva de la dumneavoastră!

Am ieșit în goană din birou, lăsându-i pe tovarăși așezați la masa lor, cu ochii holbați la mine. Am aflat ulterior că Cihal l-a sunat pe dr. Bocek imediat după plecarea mea și l-a mustrat că nu-l prevenise în legătură cu mine. Lui Bocek i s-a ordonat să se asigure că nu voi mai pune niciodată piciorul în biroul lui Cihal. Am avut noroc că, pe vremea aceea, nimeni nu și-ar fi permis s-o aresteze pe văduva lui Rudolf Margolius.

Ieșind din minister, mi-a venit o idee. Am sărit în primul tramvai, m-am dus la Oficiul de Stat pentru Turism și m-am înscris la o excursie în Bulgaria, pe coasta Mării Negre. A trebuit să împrumut bani ca să plătesc excursia, dar a fost o vacanță frumoasă. Ivan, care fusese deprimat și tulburat, a înnotat pentru prima dată în apă sărată, s-a bronzat și s-a înviorat. În fiecare seară stăteam împreună pe terasa unei cafenele, deasupra mării, și urmăream albatroșii care zburau de pe țărm, apoi cărarea argintie trasată de lună pe suprafața apei. Adormeam pe zgomotul monoton al aspersoarelor care udau gazonul și florile din grădina de sub fereastra noastră.

Prin iunie, partidul s-a decis în fine să publice în ziare o mică notă prin care se aducea la cunoștința publicului că oamenii care primiseră condamnarea la moarte în cadrul procesului Slansky fuseseră reabilitați cu toții. Niciun cuvânt în plus.

Tovarășii de la Ministerul de Justiție au fost instruiți să limiteze compensațiile bănești cât mai strict posibil la valoarea proprietății confiscate și la cea mai redusă estimare a valorii. Din această estimare era scăzută o sumă substanțială pentru a reflecta deprecierea pe care proprietatea ar fi suferit-o dacă ar fi fost în folosință în anii scurși de la punerea sechestrului.

Tovarășul Cihal a primit o menționare specială din partea partidului pentru că reușise să plătească o sumă minimă văduvelor

condamnaților, multe dintre ele bătrâne și bolnave, fiind astfel capabil să returneze Trezoreriei Statului o parte considerabilă din fondurile alocate restituirilor.

Trei miniștri au fost retrogradați ca urmare a reevaluării proceselor. Doi dintre cei mai notorii torționari de la închisoarea Ruzyně au primit pedepse scurte cu închisoarea. Un an mai târziu, au fost amnistiați și li s-au oferit slujbe bine plătite.

Pentru mine, Primăvara de la Praga din 1968 a început la sfârșitul lui 1967, când am văzut pe stradă afișe care anunțau o conferință publică despre crimele din Cehoslovacia. Trebuia să aibă loc la Casa Slavic, o sală mare, unde un grup de experți juridici urma să răspundă la întrebările venite din sală.

Grupul s-a dovedit a fi extrem de eterogen. Pe scenă se aflau dr. Bocek, tovarășul Cihal, un ofițer de la departamentul juridic al armatei și câțiva avocați pe care nu-i cunoșteam. Sala era plină cu oameni obișnuiți, majoritatea de vârstă mijlocie, de genul celor pe care-i vezi în fiecare zi pe stradă. Am găsit un scaun liber în apropiere de ieșire, lângă Rosemary Kavan, gândindu-mă că astfel m-aș fi putut furișa afară în orice moment.

Am ascultat o scurtă introducere despre creșterea ratei criminalității în rândul tinerilor, apoi publicul a fost invitat să pună întrebări.

S-a ridicat în picioare un bărbat în vârstă care părea a fi muncitor într-o fabrică.

– Toate astea sunt foarte interesante, a spus el. Dar aș vrea să aud ce s-a întâmplat în realitate cu cei spânzurați în anii cincizeci. Timp de unsprezece ani, ziarele i-au făcut în toate felurile și au scris despre ei că erau cei mai răi criminali. Acum ni se spune că, dimpotrivă, cu toții au fost nevinovați. Și asta-i tot. Ar trebui să ne explicăți ce fel de legi și de tribunale avem atunci când sunt spânzurați oameni nevinovați. Și de ce nu ni se spune ce s-a întâmplat în realitate, ca să nu ne simțim ca niște idioți sau ca niște

ticăloși din cauză că am acceptat așa ceva? Atunci când, în Occident, un spion e trimis la închisoare, organizăm mitinguri de protest. Iar aici, acasă, permitem ca propriii noștri oameni să fie spânzurați și chiar adoptăm rezoluții pentru a aproba acest lucru! Cum credeți că ne simțim noi acum?

Acesta a fost doar începutul. Întrebările și strigătele s-au abătut asupra grupului de experți din toate colțurile sălii. Unii dintre domnii de pe scenă au început să-și ștergă frunțile de transpirație. La început, nu mi-a venit să cred. Eu mă gândeam că lumea uitase de procese de multă vreme. Trecuseră șaisprezece ani! Și aveam în jurul meu niște oameni obișnuți, pe care nu-i credeam preocupați de altceva decât de propria lor bunăstare.

La această conferință am devenit pentru prima dată conștientă de solidaritatea spontană a decenței, care începuse să crească și care a atins apogeul atunci când rușii au invadat Cehoslovacia. Imediat după ce au început întrebările, prietena mea, Rosemary, care lucra ca reporter la o revistă în limba engleză publicată la Praga, a început să ia notițe. Am încercat s-o ajut. Cam după o jumătate de oră de întrebări, a ridicat mâna un tânăr de la balcon, care beneficia de o vedere largă asupra sălii.

– Fiți atenți ce spuneți, oameni buni! a strigat el. Printre voi se află doi informatori. Îi pot vedea foarte bine cum scriu tot ce vorbiți!

Rosemary și cu mine ne-am uitat în sus, iar pe scenă Bocek a început să râdă. De-abia atunci ne-am dat seama că tânărul vorbea despre noi.

– Nu vă faceți griji, prieteni, a spus Bocek. N-aveți de ce vă teme de cele două persoane!

Tânărul a înțeles, a dat din cap spre noi, cu un aer conspirativ, și toată sala a izbucnit în râs.

Bocek a făcut apoi un rezumat factic și concludent al proceselor și al consecințelor acestora. Cihal s-a ghemuit și mai tare în scaunul lui, iar mai târziu s-a furișat afară ca un câine bățut. Era o manifestare tipică pentru starea de spirit predominantă, pentru că nimeni nu-l atacase și nici măcar nu-l amenințase în vreun fel. Oamenii păreau să înțeleagă că violența și răzburarea, oricât ar fi

fost de justificate, nu puteau face parte din renașterea pe care tocmai începusem s-o trăim, din renașterea scurtă, dar de neuitat care a devenit cunoscută sub numele de Primăvara de la Praga.

Același spirit al toleranței a dominat toate adunările, mitingurile și discuțiile ulterioare. Ori de câte ori cineva îndrăznea să apere vechea orânduire, oamenii îl ascultau, probabil cu dispreț, dar și cu răbdare, și pe urmă îi respingeau argumentele și nu-i mai acordau nicio atenție. Cu o astfel de ocazie, îmi aduc aminte de un birocrat foarte tulburat care și-a pierdut controlul și a țipat cât l-a ținut gura:

– Ce vreți? Am fost toată viața un sclav al partidului și acum ce vreți să fac? Să-mi caut de lucru? Să muncesc?

Nu voi uita niciodată prima mare adunare a tineretului din acel martie. Vreo douăzeci de mii de studenți și de tineri muncitori s-au adunat în principala sală de expoziții, alte mii se înghesuiau în sălile alăturate sau afară, unde niște polițiști confuzi și aroganți încercau în zadar să provoace incidente care să le ofere un pretext pentru a împrăștia mitingul.

Toți acești tineri se născuseră și crescuseră într-o societate izolată de cenzură, în care exprimarea unei opinii independente era considerată de obicei un delict. Ce puteau să știe despre democrație? Cum ar fi putut ști ce anume voiau? Dar, pe măsură ce se scurgea seara, noi, cei mai în vârstă, am devenit tot mai uimiți și mai impresionați. Am fost surprinși nu numai de precizia și de claritatea ideilor exprimate, ci și de nivelul ridicat al discuțiilor și al disciplinei de care dădea dovadă acea masă de tineri. Știau exact ce voiau și ce nu, ce compromisuri erau dispuși să accepte și la ce refuzau să renunțe.

Primăvara anului 1968 a avut intensitatea, nelineștea și caracterul himeric al unui vis devenit realitate. Oamenii au invadat străzile înguste ale Orașului Vechi și curțile Castelului Hradcany, unde au rămas toată noaptea. Dacă cineva pleca să se plimbe singur, se alătura curând unui grup pentru a sta de vorbă ori pentru a spune un banc, iar noi toți ascultam cu ușurare cum vechile ziduri răsunau de ecoul râsetelor. Chiar și la mult timp după ce porțile castelului s-au închis, oamenii au rămas pe metereze privind în jos,

la luminile pâlپătoare ale unui oraș care nu putea dormi de fericire.

În fiecare dimineată, pe scările altădată temutului Comitet Central, femeile așteptau ca Alexander Dubček, noul secretar general, să ajungă la birou. Aduceau cu ele prăjituri de casă sau buchete de flori. Copiii îi dădeau ursuleți de pluș ca să-i poarte noroc. Nimeni nu pierdea ocazia să-l vadă la televizor. Era o bucurie rară să vezi un oficial al Partidului care uneori se bălăia și ai cărui ochelari îi alunecau de pe nas.

În ianuarie, în ziua când a demisionat Antonín Novotný, președintele republicii, m-am dus la băcănie să fac cumpărături. Magazinul era plin de oameni grăbiți și nerăbdători, ca de obicei, dar a fost prima dată, din câte-mi aduc aminte, când lumea nu s-a îmbrâncit și nici nu s-a certat. Fata din fața mea s-a întors și mi-a spus:

– Uitați-vă! Azi toată lumea zâmbește!

Târziu în seara aceea m-am întors acasă, împreună cu o prietenă, de la o adunare ținută la Biblioteca Strahov. Era frig și, în timp ce coboram panta abruptă a străzii Nerud, ne-am decis să ne oprim la o mică cramă ca să ne mai încălzim puțin.

Localul era plin. Toate locurile erau ocupate de parcă, după toți acești ani de izolare, oamenii nu se mai puteau sătura de compania semenilor lor. N-am găsit loc să ne așezăm și tocmai ne pregăteam să plecăm când doi tineri de la o masă din apropiere s-au ridicat în picioare.

– Nu cred că vreți să ieșiți din nou în frig – pareți înghețate, a spus unul dintre ei. Așezați-vă în locul nostru. Noi am stat destul.

Ne-am așezat la o măsuță în jurul căreia se înghesuiseră deja șase persoane. Acestea au început imediat să-i facă semn chelnerului să ne aducă vin fiert.

Prietena mea, al cărei soț petrecuse șase ani în închisoare și murise la scurt timp după eliberare, mi-a spus:

– Am plătit pentru asta un preț strigător la cer, dar dacă durează, vreau să fac pace cu trecutul. Nu să iert. Nu să uit. Dar să mă împac cu tot ce-a fost. Nu mi-am imaginat niciodată că viața poate fi atât de minunată, că oamenii pot simți o solidaritate atât de

puternică, că viața lor are un sens. Vezi aceeași bucurie pe toate chipurile, aceeași fericire...

– Și aceeași teamă că vor pierde totul, a completat străinul de lângă mine, apoi a zâmbit.

Grupuri de studenți se adunaseră în jurul monumentului lui Jan Hus din Orașul Vechi, cântând la chitară și din voce până în zori. Li s-au alăturat turiști străini și oameni din oraș, ascultând și meditănd la acele cuvinte frumoase și amăgitoare cioplite în piatră: Adevărul învinge.

Oare? Adevărul singur nu învinge. Când se ciocnește de putere, adesea pierde bătălia. Triumfă doar atunci când oamenii sunt suficient de puternici să-l apere.

Ne-am temut tot timpul că sovieticii nu vor tolera explozia noastră de independență. Pentru ei, libertatea era o boală primejdioasă care se putea răspândi și în alte sfere ale influenței lor înainte de a o putea eradica. Zdrobiseră deja mișcările de eliberare din Ungaria, Polonia și Germania de Est. Ce șansă aveam noi?

În iulie, liderii Uniunii Sovietice, ai Germaniei de Est, Poloniei, Ungariei și Bulgariei s-au întâlnit la Varșovia și au trimis o notă la Praga. Era plină de amenințări la adresa conducerii noastre și a „situației” din Cehoslovacia, care pune în primejdie „interesele vitale ale tuturor țărilor socialiste”. La scurt timp după aceea, a fost programată o ședință a membrilor Politburo-ului sovietic și a Prezidiului cehoslovac, care urma să aibă loc în localitatea Čierna pentru a fi discutate aceste probleme. Se spera că va fi găsită o soluție acceptabilă pentru ambele părți.

Nimeni nu a dormit în noaptea care a precedat sosirea delegației noastre la Čierna. Străzile erau înțesate de lume, oamenii își strângeau mâinile și se încurajau reciproc. A doua zi, pe măsutele din colțurile străzilor sau din galerii a apărut o declarație tipărită. Mii de oameni s-au oprit să semneze această declarație de loialitate față de un socialism care nu ucisese, nu intimidase și nu mințise, față de un socialism care nu le conferea egalitate socială și siguranță economică celor care doreau să-și reducă la tăcere conștiințele și să renunțe la demnitatea umană. Acesta era socialismul la care năzuise Rudolf. Cu douăzeci de ani înainte, fusese o iluzie; acum devenea

o realitate. Declarația se încheia cu cuvintele: „Atâta timp cât vom trăi, nu vom părăsi drumul pe care l-am ales.”

Am semnat declarația de două ori, o dată pentru mine, iar a doua oară pentru fiul meu.

Ivan trăia deja la Londra. După ce a înțeles adevărul despre moartea tatălui său, a simțit că nu mai putea rămâne într-o țară în care astfel de atrocități erau trecute sub tăcere. Am fost de acord cu el. Toate rudele lui Ivan, din partea ambilor părinți, fuseseră ucise de barbarii care ne invadaseră țara. Niciun membru al familiei sale nu avusese parte de o moarte naturală. În inima Europei nu exista nici pace, nici viitor. După ce a terminat liceul, Ivan a reușit să plece în Anglia și, sub conducerea lui Dubček, nu mi-a fost deloc greu să-l vizitez. În vara aceea, îmi planificasem o altă călătorie în Anglia.

Acum, în timp ce semnam declarația, m-am gândit: de data aceasta vorbesc serios, Rudolf. Acesta a fost visul tău și, dacă se realizează, înseamnă că nu ai murit în zadar.

Negocierile de la Čierna au trenat, iar neliniștea publică a crescut cu fiecare zi care trecea. Orice fragment de știre făcea înconjurul orașului în câteva ore. Munți de petiții și tone de hârtie au luat drumul localității Čierna. Erau expresii ale încrederii în delegația noastră și speranța că reprezentanții noștri nu vor fi supuși presiunilor, că vor prinde puteri din acest izvor al sprijinului acordat de cei de acasă.

Čierna era un orașel situat aproape direct pe granița dintre Cehoslovacia și Uniunea Sovietică. De pe străzile lui se puteau vedea unitățile armatei sovietice masate pe teritoriul rus. Negocierile aveau loc în vagoane de tren speciale, iar trenul delegației sovietice era tras înapoi peste graniță în fiecare noapte.

Zvonurile curgeau din belșug. Odată, când negocierile au fost întrerupte, am auzit că Dubček se dusese singur la trenul sovietic pentru a discuta cu Brejnev. Locuitorii și-au lăsat baltă treburile și s-au adunat la gară în tăcere, masându-se pe șine, în spatele trenului rusec: dacă vreți să-l luați cu voi și, odată cu el, și libertatea noastră, asta se va întâmpla numai peste cadavrele noastre.

Negocierile s-au încheiat cu un compromis. Sub intensa presiune a sovieticilor, reprezentanții noștri au fost de acord s-o lase mai încet cu acele aspecte ale liberalizării care ofensaseră atât de tare Moscova. Sovieticii au acceptat să-și restrângă amestecul în treburile noastre interne. Acest acord a fost imediat confirmat și semnat la conferința de la Bratislava.

Declarația comună n-a satisfăcut pe nimeni, dar eram cu toții atât de extenuați de tensiunea acumulată, încât am decis să nu disperăm. Vor încerca să ne domine cât vor putea de mult, ne spuneam noi unii altora. Poate că va trebui să mai cedăm ici și colo, dar cel puțin pericolul unei intervenții armate a fost îndepărtat. La puțin timp după întoarcerea delegației noastre la Praga, trupele sovietice care executaseră manevre în Cehoslovacia începând din primăvara aceluia an au părăsit teritoriul nostru. Deocamdată, totul era în regulă, ne-am gândit noi. Oamenii au răsuflat ușurați și au plecat în concediile amânate deja de luni de zile.

În zorii zilei de 21 august, un prieten de-al meu se afla la pescuit pe malul unui iaz. Momeala era în apă, ceața se ridica și păsărelele începuseră să ciripească. S-a așezat confortabil, a scos din traistă o felie groasă de pâine cu unt și a deschis radioul cu tranzistori. A ascultat un timp, a clătinat din cap, apoi a ascultat din nou. Ce fel de emisiune ciudată mai era și asta? A îndesat restul de pâine cu unt în buzunar, a fixat undița cu ajutorul unor pietre și s-a întors încet la baraca în care soția lui încă mai dormea. S-a așezat pe marginea patului și a scuturat-o ușor.

– Helena, trezește-te! Se transmite o piesă curioasă. Ceva despre rușii care ne invadează.

Soția lui a căscat, s-a ridicat în șezut și a ascultat. Apoi a țipat:

– E adevărat, nătrăuile! Ocupația!

Cam în același timp, eu mă aflam la volanului micului meu Fiat, depășind toate limitele de viteză pe drumul dintre Praga și granița cu Austria. Telefonul sunase în apartamentul meu la ora patru dimineața.

– Heda, rușii au trecut granița. Praga este invadată de trupe aeroportate. Sună-ți prietenii. Anunță-i și pe ei înainte de a pleca.

Am strâns receptorul telefonului cu amândouă mâinile.

– Nu. Nu, nu poate fi adevărat, am bolborosit eu. E o minciună.

– Este adevărat, a rostit vocea obosită de la celălalt capăt al firului. Ar fi o minciună oribilă. Dar adevărul este și mai oribil.

Am rămas o vreme lângă telefon, cu mintea golită de gânduri. Apoi am format numărul poliției. O voce agitată mi-a răspuns după primul apel.

– E adevărat?

– Deschideți aparatul de radio.

Mi-am lipit urechea de radio.

„Armatele a cinci puteri au trecut granițele Cehoslovaciei...”

M-am întors la telefon și am format un număr după altul. La celălalt capăt al firului s-au perindat voci care au strigat: „Nu, nu...”

La ora aceea, probabil că sunau toate telefoanele din Praga.

Eram singură acasă. Soțul meu se afla într-un turneu de conferințe prin Statele Unite. Fiul meu era în Anglia. M-am gândit: imediat ce rușii ajung la frontiera vestică o vor închide. Va fi exact ca în anii 1950. N-o să-mi mai văd fiul niciodată.

Am înșfăcat o valijoară, am aruncat în ea câteva lucruri de strictă necesitate și, după o jumătate de oră, ieșeam în viteză din oraș. Astăzi nu-mi pot aminti nimic despre acea călătorie de 250 de km, cu excepția faptului că, cu mult înainte de a ajunge la graniță, era deja ziuă și că, pe măsură ce mă apropiam, am văzut un indicator mare: pătrunderea în zona de frontieră fără un permis valabil de liberă trecere era strict interzisă.

Situația era, desigur, neplăcută. Nu aveam niciun permis de ieșire din țară. Am întors mașina și am parcat-o câteva sute de metri mai în spate. Apoi mi-am luat valiza și, cât mai firesc cu putință, am intrat în pădure.

M-au prins cam după douăzeci de minute. Zona de frontieră avea o lățime de câțiva kilometri; pădurea era rară și nu prea oferea adăpost. Grănicerii au apărut dintre copaci, mi-au ordonat să mă opresc și m-au escortat înapoi la șosea. M-au urcat în jeep-ul lor și m-au dus până la mașina mea. Unul dintre ei a urcat lângă mine și mi-a ordonat să merg până în cel mai apropiat sat, unde existau un post de grăniceri și o mică închisoare. Un bărbat cu un aer destul de tulburat era condus deja într-acolo.

Postul avea în dotare câțiva grăniceri și un comandant tânăr, cu toții la fel de supărați ca mine. Le-am spus cine sunt și a urmat o ceartă violentă: numele Margolius era suficient pentru a provoca o reacție instantanee.

Dar comandantul și-a respectat obligațiile.

– Vă rog să înțelegeți, mi-a răspuns el, sunt soldat. Am primit ordine. Ar trebui să vă arestez pentru că ați încălcat legea. Dar eu nu vă cer decât să vă întoarceți acasă. Dacă aș primi ordinul să las lumea să treacă, aș face-o bucuroși, dar, deocamdată, așa ceva e imposibil. Trebuie să înțelegeți că, dacă nu respect un singur ordin, aș putea oricând să nu mă supun nici altor ordine – de pildă, ordinul de a mă opune inamicului.

O vreme, am tot discutat în contradictoriu, încercând să ne limpezim gândurile, să înfruntăm o situație care ne depășea puterea de înțelegere. Brusc, mi-am dat seama că nu putea fi vorba de un triumf ușor pentru o superputere arogantă. Nu urma să ne predăm fără luptă. În final, toți tinerii au promis solemn să-și țină făgăduiala făcută țării și să nu accepte ordine decât din partea comandantului suprem, președintele Svoboda, așa că am fost de acord să mă întorc la Praga.

Ofițerul m-a însoțit la mașină și m-a întrebat:

– Nu vă e frică să vă întoarceți singură? Aș putea trimite pe cineva să vă însoțească.

I-am mulțumit și i-am replicat că, acum, niciunul dintre noi nu mai era singur.

A doua zi, grănicerii și-au slăbit supravegherea și mii de oameni au părăsit țara fără viză de ieșire. Dar la momentul acela nu mă mai gândeam la plecare. Fiorul luptei mă acaparase.

Îndreptându-mă înapoi spre Praga în dimineața aceea, printre lacuri și păduri, am luat în mașină trei soldați care fuseseră acasă în permisie. Mă tot îndemnau să merg mai repede ca să poată ajunge la unitățile lor și să lupte împotriva invadatorilor. Dar ordinul de luptă nu a mai venit niciodată.

Toate orașele prin care am trecut erau deja pline de afișe și de proclamații. Posturile de radio locale transmiteau non-stop, în

diverse locuri fuseseră înălțate baricade, iar în altele oamenii își încheștaseră pumnii aliniați pe străzi.

Am ajuns la Praga puțin după prânz. A trebuit să ocolesc pe străzi laterale pentru că tancurile staționau în majoritatea intersecțiilor, blocând principalele artere de circulație. Mulțimi de oameni înconjurau tancurile, încercând să comunice cu soldații într-o rusă stricată.

– Ce căutați aici? am auzit cum întreba cineva. Știți măcar unde vă aflați?

– În Germania, a mormăit un soldat.

– N-aveți ochi? Nu vedeți că sunteți în Praga?

Soldatul a mârâit și a întors spatele.

Pornind din nou mașina, am văzut o blondă care dansa cățărată pe partea din spate a celui tanc și, mai jos, o torță aprinsă.

La următoarea intersecție, o altă tânără s-a repezit spre fereastra deschisă a mașinii mele și a aruncat înăuntru o pungă cu panglici tricolore – în culorile steagului cehoslovac – și foi volante conținând instrucțiunea: „Distribuie!”

După aceea, am oprit la fiecare colț de stradă. Oamenii se strângeau în jurul mașinii, îmi smulgeau din mână foile volante și își prindeau la rever panglicile tricolore. La fiecare oprire, cineva lipia de mașină un alt afiș sau steag, până când automobilul meu a fost complet acoperit de slogane: Ucigașilor, plecați acasă! Moarte invadatorilor! Aduceți-l înapoi pe Dubček! Cuvinte. Cuvinte împotriva tancurilor. Paisprezece milioane de oameni încercau să-și apere libertatea cu mâinile goale, în timp ce drapele însângerate acopereau primii morți.

În Piața Venceslas, din centrul orașului, sub fațada ciuruită de gloanțe a Muzeului Național, zeci de mii de oameni cu tranzistoarele lipite de urechi rățăceau pe străzile pline de automobile zdrobite și de bucăți de tencuială căzută de pe clădirile din jur. Zidurile erau acoperite cu sloganuri. Camioane drapate în steagurile cehoslovace tamponau tancurile rusești, iar aerul vibra de zgomotul intermitent al împușcăturilor.

Stând în mulțime, am simțit că aceasta era clipa supremă a vieții noastre. În noaptea invaziei, atunci când am pierdut totul,

am descoperit ceva ce oamenii din lumea noastră nu prea îndrăzneau să spere: pe noi înșine și unii pe alții. Pe toate chipurile acelea, în toți ochii aceia am văzut că gândeam și simțeam la fel, că luptam pentru aceleași idealuri.

Praga a rezistat cum a putut mai bine. Indicatoarele de pe străzi au dispărut sau au fost întoarse în alte direcții, astfel încât invadatorii să nu se poată orienta în oraș. Numerele de înmatriculare ale mașinilor Securității Sovietice au fost scrise cu cifre mari pe ziduri. Emisiunile de radio și, mai târziu, cele de televiziune, erau transmise din diverse locații improvizate, care se mutau dintr-un loc în altul, încercând să-i evite pe ruși. În același timp, trenul care transporta echipamentul de detectare a posturilor de emisie s-a pierdut pe drumul spre Praga. Timp de patru zile, a fost deviat de pe o linie pe alta de lucrătorii de la căile ferate. Prin tot orașul, soldații ruși înfometați, care nu puteau obține nici măcar o coajă de pâine sau un pahar cu apă de la localnici, au rătăcit pe străzile pe care indicatoarele arătau într-o singură direcție: înapoi la Moscova.

În a treia zi a invaziei, am ascultat din întâmplare emisiunea unui post de radio dintr-un oraș aflat la granița cu Germania de Est, care chema voluntari vorbitori de germană și de alte limbi străine și care putea transmite în străinătate vești despre situația din țară. L-am sunat pe un prieten care era jurnalist, Jirka, și l-am întrebat:

– Vii?

Rușii ne-au oprit de trei ori să ne percheziționeze mașina, dar n-au găsit sacii cu foi volante pe care le ascunsesem sub scaunul meu și pe care le-am împărțit de-a lungul drumului. Într-unul dintre orașele prin care am trecut, am fost înconjurați de un grup de tineri pe motociclete care patrulau pe străzi. Organizaseră întreaga zonă și puteau identifica imediat orice persoană sau vehicul străin care pătrundeau în ea. Chiar și bătrânii dădeau o mână de ajutor. Bunici în scaune cu rotile stăteau la intersecții, ne făceau semne cu bastoanele, indicau apropierea dușmanului și ne arătau pe unde să ocolim. Într-un sat, un bătrân invalid dirija circulația cu cârjele.

Tinerele patrule ne-au convins să rămânem în orașul lor. Ne-au dus la Comitetul Național local unde un nou președinte, un tip inteligent și simpatic, încerca să facă față situației cât putea mai bine. Mi-am amintit de îngrozitoarele mele confruntări din trecut cu diverse Comitete Naționale locale. Unde dispăruseră toți acei birocrați?

Președintele ne-a pus la treabă imediat. Folosind sistemul de radioficare, transmiteam către populație instrucțiuni și buletine de știri despre mișcarea trupelor din vecinătate. Am scris fluturași și buletine informative pe care tinerii le-au distribuit prompt în toată regiunea. Dar unități ale armatei de ocupație poloneze se apropiau, iar starea de spirit a comunității a devenit tot mai tensionată.

Atunci când primele trupe au intrat în oraș, comandantul lor a trimis vorbă că dorea să negocieze cu Comitetul Național. Încurcat, președintele s-a scărpinat în cap.

– Cum o să vorbim cu ei? Știe cineva poloneza?

Am descoperit că încă-mi mai aminteam ceva din bruma de poloneză pe care o învățasem în lagărele de concentrare cu douăzeci și cinci de ani în urmă.

– Dacă nu știe nimeni, cred că o să mă descurc eu.

Delegația poloneză era formată dintr-un colonel parfumat, îmbrăcat în uniformă, un maior nădușit într-o cămașă cu mânecile suflecate și dintr-un aghiotant care n-a deschis deloc gura în timpul tratativelor. Ne-am așezat la masă – cei trei polonezi de o parte; patru cehi și cu mine de cealaltă. Confruntarea s-a desfășurat într-o atmosferă glacială.

A început colonelul.

– Mai întâi, doresc să subliniez că nu am venit aici să ne amestecăm în treburile dumneavoastră interne. Dar ați permis partidului să ajungă pe mâinile unor oportuniști din aripa dreaptă, chiar sioniști, acel tip de oameni pe care noi, în Polonia, am reușit să-l eradicăm...

Am tradus în cei mai picanți termeni pe care i-am putut găsi.

– Dacă nu ați venit aici să vă amestecați în treburile noastre interne, atunci ce anume faceți aici? a întrebat președintele. Spuneți-ne ce doriți și lăsați deoparte predicile.

– Avem nevoie de apă, a răspuns colonelul. Pentru trupe și pentru camioane. Dați-le ordin oamenilor dumneavoastră să ne permită accesul la fântâni, ca să scoatem apa de care avem nevoie.

Președintele a ridicat mâinile spre cer.

– Aș vrea să vă ajut, a zis el. Știu că soldaților le este sete și că nu vă puteți pune în mișcare camioanele fără apă. Dar, din păcate, zona asta e secetoasă. Nu avem niciun strop de apă de dat. Îmi pare rău. Acum ascultați cererea noastră: vă cerem să eliberați șoseaua pe care s-au oprit trupele voastre. Este singurul drum care leagă câteva comunități și trebuie să fie liber pentru a putea livra hrană.

Maiorul a scos o hartă.

– Imposibil, a afirmat el. Este o locație strategică.

– Nici nu poate fi vorba, a adăugat colonelul. Oferta nu este negociabilă. Dați-ne apă.

– Nu avem apă, am tradus eu. Eliberați șoseaua.

Ne-am învârtit în jurul cozii în acest fel până când n-a mai fost nevoie să traduc.

– Știți ce? a spus în cele din urmă colonelul. Dați-ne apa. Pe urmă o să discutăm despre cererea dumneavoastră cu ceilalți camarazi și o să vă informăm ce decizie am luat.

Toată lumea s-a ridicat în picioare. De o parte, soldații eleganți și aroganți ai armatei de ocupație, de cealaltă parte, sătenii cehi, simpli și vicleni. De câte ori se mai întâmplase până atunci în istoria poporului nostru să trebuiască să facă față unor situații similare?

Am câștigat disputa. Dar, desigur, acest lucru a contat prea puțin. Adevărata bătălie avea loc la Moscova, unde liderii noștri, răpiți de sovietici în prima zi a ocupației, erau acum reținuți și insultați în toate felurile, amenințați sau supuși unor rele tratamente. Ei au încercat cu disperare să negocieze retragerea armatelor de ocupație ale lui Brejnev și ale asociaților lui, știind că, dacă nu reușeau să rămână fermi pe poziție, orice mică victorie internă avea să se întoarcă împotriva noastră.

În cele din urmă, în seara celei de-a șaptea zi, s-a auzit la radio vocea lui Dubček, singurul în care aveam încredere. Era o voce încărcată de neputință și de înfrângere. Am ascultat pauzele lungi

dintre cuvinte și suspinele de-abia auzite, care ne-au spus mai mult decât vorbele. În timp ce mă îndreptam spre Praga, se lăsa întunericul peste frumoasa zonă rurală, o patrie a disperării. Cineva scrisese cu var câteva cuvinte pe un gard din apropierea străzii mele.

„Dragă Dubček” am citit eu. „Înțelegem.”

Nu prea mai sunt multe de adăugat.

Calea lui Rudolf, pe care jurasem să n-o abandonez, ducea acum spre graniță. Dar nu mă puteam hotărî să plec. M-am plimbat prin Praga săptămâni de zile, vorbind deopotrivă cu prieteni și cu oameni străini, încercând să mă conving pe mine însămi că nimeni nu va uita și că viitorul nu însemna supunere, ci așteptarea unei alte oportunități. Am putut vedea că avusese loc o singură schimbare importantă – vraja sub care sovieticii îi ținuse pe mulți apărători încăpățânați ai libertății se ruptese definitiv. Nu vor mai exista nici iluzii, nici autoamăgiri legate de natura lui Big Brother. Domnia nemiloasă a ideologiei se terminase și poate că, până la urmă, adevărul, în felul lui întortocheat și imprevizibil, ieșise de fapt învingător.

La sfârșitul lui septembrie, invadatorii încă mai ocupau aeroporturile. M-am urcat într-un tren, ducând cu mine două valizoare și având în buzunar douăzeci de dolari.

Trenul era înțesat de lume. În fața mea stăteau doi studenți, un băiat și o fată, care plecau în Olanda. Am vorbit despre cărți și despre viață, iar fata se tot plângea de faptul că-și lăsase acasă pălăria cea nouă.

– Nu credeți, repeta ea întruna, că plecarea în exil ar fi mai puțin îngrozitoare dacă aș călători cu o pălărie nouă și frumoasă pe cap?

Mai târziu, o turistă germană de vârstă mijlocie și cam morocnoasă a intrat în compartimentul nostru împreună cu fiica sa. Fetița s-a holbat curioasă la noi și pe urmă a întrebat:

– Mutti, de ce sunt oamenii așa de triști?

Mama s-a răstit la ea.

– Prostuțo, tu nu știi că cehii își iubesc țara?

Chiar înainte de a ajunge la pădure și la graniță, trenul s-a oprit și a rămas o vreme pe linie. Un lucrător feroviar bătrân a trecut pe lângă vagonul nostru, și-a fluturat bastonul și ne-a strigat vesel:

– Avem aici un spital plin de ruși! Nu le-am dat nimic să mănânce și s-au dus în pădure să culeagă ciuperci, iar acum le e rău! Nu vă temeți. Îi alungăm noi de aici.

Trenul nu a staționat mult la graniță și, când s-a pus în mișcare, m-am aplecat pe fereastră cât am putut de mult și m-am uitat în urmă. Ultimul lucru pe care l-am văzut a fost un soldat rus care stătea de pază ținând în mâini o pușcă cu baioneta pusă.